নীলাম্বৰ

বুৰঞ্জীমূলক পাঁচ অঙ্কীয়া নাট

শ্ৰীপ্ৰসন্ন লাল চৌধুৰী

ৰচিত

দ্বিতীয় সংস্কৰণ

বৰপেটা।—

১৯৫৩

শ্ৰীবিজনলাল চৌধুৰী

বৰপেটা :: অসম

প্ৰকাশ

শ্ৰীবিজনলাল চৌধুৰী

বৰপেটা

অসম

দ্বিতীয় তাঙৰণ—১৯৫৩ চন

মুদ্ৰণ

শ্ৰীসৌৰেন্দ্ৰনাথ মিত্ৰ

বোধি প্ৰেছ

৫ শঙ্কৰ ঘোষ লেন

কলিকতা—৬

বেচ—২৷৷০

কলাকুশল অভিনেতা

স্বৰ্গীয় গণেশ লাল চৌধুৰীৰ

কৰুণ স্মৃতিৰ

উদ্দেশ্যে

অঞ্জলি স্বৰূপে

এই ক্ষুদ্ৰ নাট খনি

উৎসৰ্গ-কৰা হ'ল।

—প্ৰসন্ন—

ভূমিকা

নাটক লিখাৰ এই প্ৰচেষ্টাৰ বিষয়ে ক'ব খুজিলেই, প্ৰথমে তেজপুৰৰ বাণ ষ্টেজৰ কথা ওলায়। প্ৰায় ১৯২১ খৃঃত উক্ত থিয়েটাৰ ঘৰত বিজুলী বস্তিৰ ব্যৱস্থা হয়, আৰু দৃশ্যৱলীত তাৰে সহায় ল'ব পৰাকৈ এখন নতুন নাটক লিখিবলৈ চিত্ৰকৰ বন্ধু শ্ৰীযুত পিয়াৰী মোহন চৌধুৰীয়ে মোক উৎসাহিত কৰে। ফলত তেজপুৰতে নীলাম্বৰ নাটকৰ পৰিকল্পনা হৈ উঠে। এই কামত * শ্ৰীযুক্ত যতীন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰীৰ পৰা অযাচিতে বৰ সহায় পাওঁ। তাৰ পাচত কলিকতাক গৈ এক মাহ মানৰ ভিতৰত নাটকখন সম্পূৰ্ণকৈ লিখি উলিয়াওঁ। এই কাৰ্য্যত মোৰ উদ্দেশ্য আছিল, মাত্ৰ অসমীয়া ষ্টেজৰ অভাৱ পূৰ্ণ কৰা। সাহিত্যৰস সৃষ্টি নাইবা মৌলিকতা আদিৰ ফালে চকু দিবৰ সময় বৰ নাছিল বুলিলেও হয়। আজি প্ৰায় বাৰ বছৰ হ'ল, সেই উদ্দেশ্যৰ পৰা ওপৰলৈ উঠিবৰ সময় নাই হোৱা যেনেই লাগে। সেই বাবে ইচ্ছা স্বত্ত্বেই হ'ক, বা অনিচ্ছা স্বত্ত্বেই হ'ক, সেই সময়ত বৰকৈ প্ৰচলিত অন্যভাষাৰ নাটক এখনৰ আৰু চেকচ্‌পীয়েৰৰ ওথেলোৰ প্ৰভাৱ এৰুৱাব নোৱাৰিলোঁ। তাৰ বাবে দোষ দিলেও উপায় নাই।

যিহ'ক বাণ ষ্টেজে পূজাত ডুবাৰকৈ অভিনয় কৰি এই নতুন লিখকক যি সহানুভূতি আৰু উৎসাহ দিছে তাক পাহৰিব নোৱাৰোঁ। বিখ্যাত অভিনেতা * শ্ৰীযুত কামিনীকান্ত দাস, শ্ৰীযুত ললিতমোহন চৌধুৰী, * শ্ৰীযুত জগন্নাথ গোস্বামী, শ্ৰীযুক্ত পৰশুৰাম বৰুৱা আদিয়ে যথা ক্ৰমে নন্দ, নীলাম্বৰ, চন্দ্ৰা আৰু ললিতাৰ ভূমিকাত যি কৃতিত্ব দেখুৱাইছিল, সি আজিও মোৰ চকুৰ আগত স্বপ্ন যেন হৈ ভাহি উঠে।

তাৰ পাচত ১৯২৪ খৃঃত আৰ্ল্ল কলেজৰ ছাত্ৰাবস্থাত থাকোতে সহপাঠী বন্ধু সকলৰ উদ্যোগত গুৱাহাটীত আৰু এবাৰ এই নাটকৰ অভিনয় হয়, আৰু সেই সূত্ৰে লক্ষ্মীপুৰৰ জমিদাৰ * শ্ৰীযুত নগেন্দ্ৰ নাৰায়ন চৌধুৰী আৰু গুৱাহাটীৰ শ্ৰীযুত লক্ষ্মীনাথ দাস এম্ এছ, ছি, ডাঙৰীয়াৰ লগত মোৰ পৰিচয় হয়। চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ উৎসাহে আৰু দাস ডাঙৰীয়াৰ সূক্ষ্ম সমালোচনাই নীলাম্বৰৰ বহুত ভিতৰুৱা আসোঁৱাহ দূৰ কৰি আজি প্ৰকাশ কৰিবলৈ মোক সাহ দিছে। এই পুথি খনিৰ যদি কিবা মূল্য হৈছে, তেন্তে উপৰোক্ত বন্ধু সকলৰ পৰাই আৰু যদিহে হোৱা নাই, মোৰ অক্ষমতাই তাৰ বাবে দায়ী। তেওঁলোক সকলোটিৰে উদ্দেশ্যে এই দীন লিখকে কৃতজ্ঞতা নিবেদন কৰিছে। এই প্ৰসঙ্গতে স্বীকাৰ কৰোঁ, ছাপা আদি কাৰ্য্যত শ্ৰীযুত সোনাপতি দেৱ শৰ্ম্মা বি, এল, ডাঙৰীয়া আৰু ধন কড়ি সম্পৰ্কে শ্ৰীযুত ঘনশ্যাম দাস বি,এ, ডাঙৰীয়াৰ সহায় নাপালে এই নাটক আৰু যে কিমান দিন বাকচৰ তলতে পচি থাকিল হয় তাক নেদেখা জনেহে জানে। ছাপাৰ আখৰেৰে শলাগ লৈ এই ধাৰ সুজিবলৈ চেষ্টা কৰা বিফল যত্ন মাত্ৰ।

শেষত বহুদিনৰ ক্ষীণ আশা এটি পূৰ্ণ হবলৈ ওলাওঁতে, লগতে এটি অতিগভীৰ বেদনা জড়িত হৈ এই বিয়োগান্ত নাটকৰ বিষাদ ৰাশি আৰু গভীৰ কৰি দিলে। যোৱা বৈহাগ মাহৰ দোমাহীত বৰপেটাৰ মিলন মন্দিৰ ষ্টেজত নীলাম্বৰ অভিনয়ৰ সকলো যো যা হওঁতে, লওঁ বোলা ভূমিকা এৰিথৈ মিলন মন্দিৰৰ প্ৰাণ স্বৰূপ অভিনেতা দেবোপম অগ্ৰজ গণেশ লাল চৌধুৰীয়ে সংসাৰ ৰঙ্গভূমি পৰিত্যাগ কৰি অকালতে স্বৰ্গধামলৈ গতি কৰিলে।

বৰপেটা
১৮।৮।৩৩

বিনীত
শ্ৰীপ্ৰসন্নলাল চৌধুৰী।

---

* বৰ্ত্তমান স্বৰ্গগত।

তিনদিনীয়া অসমীয়া। ১৭ নভেম্বৰ ১৯৩৩ সন।

আমাৰ পুঁথি ভঁৰাল,

নীলাম্বৰ। বুৰঞ্জী মূলক পাঁচ অঙ্কীয়া নাট। ৰচোঁতা আৰু প্ৰকাশক শ্ৰীযুতপ্ৰসন্নলাল চৌধুৰী, বি, এ,। বৰপেটা। বেচ বাৰ অনা। কমতাপুৰ ধ্বংসৰ করুণ কাহিনী শ্ৰীযুত হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা ডাঙৰীয়াই শ্ৰাব্য কাব্যাকাৰে লিখি তাহানিথনেই অসমীয়া ৰাইজক উপহাৰ দিছিল। এতিয়া চৌধুৰী দেৱে দৃশ্যকাব্য বা নাট্যাকাৰে লিখি অসমীয়া মৌলিক নাট্য সাহিত্যৰ সম্পদ বঢোৱা দেখি আমি তেখেতৰ নথৈ শলাগ লৈছোঁ। পোন প্ৰথমতে ১৯২১ চনত নাটখনিৰ পৰিকল্পনা কৰোঁতেই সেই সময়ত প্ৰচলিত অন্যভাষাৰ নাট এখনৰ (বোধকৰোঁ ডি, এল, ৰায়ৰ 'চন্দ্ৰগুপ্তৰ'ৰ) আৰু ছেক্সপীয়াৰৰ 'অথেলো'ৰ প্ৰভাৱ একেবাৰে পৰা নাই বুলি নাট্যকাৰে নিজেই মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিছে। কিন্তু সেই প্ৰভাৱ থকা স্বত্বেও ৰসসৃষ্টি, চৰিত্ৰ অঙ্কন, ৰচনাভঙ্গী, দৃশ্যপটৰ সমাবেশ আদিত এই নাটশিল্পীৰ সুনিপুণ তুলিকাৰ চিন পাতে পাতে জিলিকি উঠিছে। আমাৰ দৃঢ় বিশ্বাস এই নাটখনিয়ে অসমীয়া নাটঘৰৰ পাদ প্ৰদীপৰ পোহৰতো মধুৰ জেউতি বিলাব আৰু পৈণত ভাৱৰীয়াৰ হাতত পৰিলে ইয়াৰ ৰচনাৱলীয়ে দৰ্শকমণ্ডলীৰ মন আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিব। বৰ্ত্তমান ৰুচি আৰু সময়ৰ উপযোগী কৰিয়ে নাটখনি ৰচা হৈছে। শুৱলাগীত আৰু নিভাজ অসমীয়া সুৰৰ গানৰ সমাবেশে নাটখনি আৰু মোহ লগা কৰিছে। পুৰুষৰ ভিতৰত হিন্দু 'সাধুচৰণ' আৰু মহিলাৰ ভিতৰত গৌৰৰ বেগম 'ৰাজিয়া'ৰ চৰিত্ৰত মহানুভৱতা আৰু পৰোপকাৰৰ ওখ ভাব সুন্দৰকৈ ফুটি উঠিছে।

আমাৰ চকুত পৰা দুই এটি আসোঁৱাহৰ কথা এই খিনিতে সুমুকিয়াই নোৱাৰিলোঁ।। নাটখনিত করুণ ৰসৰ মাত্ৰা বৰ বেছি হৈছে। করুণ ৰসাত্মক বচন আৰু দৃশ্যাৱলীয়ে পাঠক বা দৰ্শকৰ মন অভিভূত কৰাৰ

পিছত আমোলাব পৰা হাস্যৰসৰ অৱতাৰণা কৰা হলেহে নাটকীয় সৌন্দৰ্য্য বঢ়িয়াকৈ পৰিস্ফুট হ'ল হেতেন। 'কিংলীয়াৰ'ৰ 'ক্লাউন', 'সাজাহানৰ' 'দিলদাৰ' আৰু 'পিয়াৰা', চন্দ্ৰগুপ্তৰ 'বাচাল', এনে ধৰণৰ চৰিত্ৰৰ সমাবেশে কৰুণ ৰসৰ উদ্ৰেক বা অনুভূতি নকমাই বৰং বৈপৰীত্যৰ ফলত বেছি প্ৰবল কৰিহে তোলে। 'নীলাম্বৰ'ৰ শেষ ছোৱাত হত্যা, অস্ত্ৰাঘাত, অগ্নিকাণ্ড আদিয়ে Tragic intensity বা করুণ ৰসৰ প্ৰবলতাই ঘোৰ বিভীষিকাৰ সৃষ্টি কৰিছে।

প্ৰচলিত বানান এৰি কিছুমান অপ্ৰচলিত বানান আৰু বৰ্ণ বিন্যাসৰ প্ৰয়োগ কৰাৰ অৰ্থ আমি বুজিব নোৱাৰিলোঁ। শচী পাত্ৰই 'আৰ মই নিশ্চিন্ত, মই যাওঁ' নুবুলি 'আৰু মই নিশ্চিন্ত, মই যাওঁ' বোলা হলেও সুনিতীয়ে (সুনীতি ?) বুজি পালে হেতেন। চন্দ্ৰাই ললিতাক, 'তাকেই চ'লা' নুবুলি' 'তালৈকে ব'লা' বুলি লগ ধৰা হলেও সখীয়েকে নিশ্চয় তেওঁৰ কথা পেলাব নোৱাৰিলে হেতেন। সাধুচৰণে কান্দোতে নীলাম্বৰে "একবাৰ মোৰ ফালে চোৱা' নুবুলি 'এবাৰ মোৰ ফালে চোৱা' বুলি সহানুভূতি দেখুৱা হলেও ধৰ্ম্মপ্ৰাণ সাধুচৰণে নিশ্চয় সান্ত্বনা নোপোৱাকৈ নেথাকিলে হেতেন। উল্টা, চখুৰে, লাগা, শিখিলা, প্ৰভৃতি শব্দৰ প্ৰয়োগৰ দৃষ্টান্তও ভুৰি ভুৰি। কোনো কোনো জিলা বা অঞ্চলত প্ৰচলিত কিছুমান শব্দ, যেনে বৰ, মহৰিং, টুপুৰা আদি ব্যৱহাৰ কৰি শব্দৰ ভৰাল চহকী কৰাৰ আমি সদায় পক্ষপাতী, কিন্তু প্ৰচলিত বানান এৰি প্ৰত্যেক লিখকেই নিজৰ ইচ্ছামতে লিখিলে বেমেজালি ঘটে আৰু ন-লিখাক আৰু পাঠক পাঠিকা সকল দোধোৰ মোধোৰত পৰে, পুন্য, ফুলনী, ভ্ৰূণ, ধেমালী, গধুলী, ডুবিম, মুহূৰ্ত্তেত, সান্ত্বনা, আগ্নেয় গিৰী, টোপনী, সুনিতী প্ৰভৃতি বৰ্ণাশুদ্ধিও দ্বিতীয় তাঙৰণত আতৰিব বুলি আশা কৰোঁ।

ওপৰত উল্লেখ কৰা আসোঁৱাহ কেইটিয়ে নাটখনিৰ আভ্যন্তৰীণ সৌন্দৰ্য্য

নাশ বা হ্রাস কৰিব পৰা নাই। নাট খনিৰ ভাষাত এনে এটি সজীৱতা আৰু ভাৱত এনে এটি হৃদয়গ্ৰাহিতা আছে, যিটি বৰ্ত্তমান যুগৰ সৰহ ভাগ নাটতে বিৰল। 'নীলাম্বৰ' অসমীয়া নাট্য সাহিত্যলৈ নাট্যকাৰৰ সুন্দৰ অৱদান। আমি চৌধুৰীদেৱৰ ওচৰত আৰু খন দিয়েক নাটৰ বাবে হাত পাতিলোঁ।।

দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ পাতনি

সময়ে সময়ে নানা ফালৰ পৰা নীলাম্বৰ নাটৰ বাবে তাগিদ পাই, ১৯ বছৰৰ পিছত আকৌ দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ বাবে মন মেলিলোঁ। প্ৰথম বাৰ ছপাৰ পিছত কোনো কোনো সদাশয় বন্ধুৱে অনুগ্ৰহ কৰি কেইটিমান ইঙ্গিত দিছিল, আৰু এই সুযোগতে সেইদৰে সাল সলনি কৰি দিয়া হৈছে। তেখেত সকলৰ ভিতৰত নাম মনত আছে তেজপুৰৰ স্বৰ্গীয় গগন চন্দ্ৰ ভূঞা, ডাক্তাৰ শ্ৰীযুত ললিতমোহন চৌধুৰী আৰু গুৱালপাৰাৰ শ্ৰীযুত মণিকান্ত দাস ডাঙৰীয়া।

তেতিয়াৰ "তিন দিনীয়া অসমীয়া"ৰ ১৭ নভেম্বৰ, ১৯৩৩ খৃঃ সংখ্যাত লিখা সমালোচনাৰ শলাগ লৈ ক'ব খোজো, (যদিও কবলৈ গ'লে এটা যুগ পাৰ হৈ গ'ল,) যে হাস্যৰসটো মোৰ গাত বৰ বেছিকৈ নাই যেনেই পাওঁ। তথাপি মাজে সময়ে মন পাতলাব পৰা কথা নাইবা দৃশ্য দুই এটি দিবৰ চেষ্টা কৰিছোঁ, অভিনয়ৰ সময়ত সেই বোৰ চকুত পৰিব বুলি আশা কৰোঁ।

সেই সমালোচনাৰ কেইটিমান আখৰ জোঁটনীক ভুল নুবুলি অপ্ৰচলিত বুলি কোৱা দেখি আশ্বস্ত হৈছোঁ। অসমীয়া শব্দৰ তেনেকুৱা ৰূপ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ অন্ততঃ তিনিখন জিলাত প্ৰচলিত আছে। নাটৰ ঘটনা প্ৰাচীন কামৰূপৰ এমূৰীয়া ঠাইত হোৱা গতিকে, কেইটিমান শব্দ এমূৰীয়া ঠাইত চলা বিধৰ চাই দিয়া হৈছিল। লগতে এনে ভাৱ এটিও মনত খেলাইছিল যে অসমীয়া ভাষাৰ লিখাত সকলো অঞ্চলৰ শব্দ, বৰ্ণবিন্যাস আৰু প্ৰয়োগৰ প্ৰতিধ্বনি থাকিলে ভাষাৰ সাৰ্ব্বজনীনতা বাঢ়িব। একে শব্দৰ একাধিক

গঢ় যেনে 'নেলাগে' বা 'নালাগে', 'তাৰা সকল' বা 'তেৰা সকল', 'ছাপা' বা 'ছেপা', 'কনীয়া' বা কইনা আদি অসমীয়াত অপ্ৰচলিত নহয়। সেই আৰ্হিৰে 'উন্টা' বা 'ওলোটা,' 'চখু' বা 'চকু' 'শিখিলা' বা 'শিকিলা' ব্যৱহাৰ কৰাত আপত্তি হব নালাগে দেখোন। ওলোটা বা উন্টা একে শব্দ। মাত্ৰ স্থান ভেদে উচ্চাৰণ বেলেগ হয়। চক্ষু বা চক্ষু বা চক্খু একে শব্দৰে ভিন্ন উচ্চাৰণ। তাৰে পৰাই কোনো কোনো ফালে 'ক'ৰ উচ্চাৰণেৰে 'চকু' হৈছে, 'খ'ৰ উচ্চাৰণেৰে চখু হৈছে। 'শিকিলা' বা 'শিখিলা'ৰ ক্ষেত্ৰতো সেয়ে। হিন্দী 'আউৰ' বা 'আৱৰ' শব্দই অসমীয়াত 'আৰু' বা 'আৰ' গঢ় লৈছে। পুথিতো 'আৰো' শব্দ এই দুটা শব্দৰে এটা গঢ় হিচাপে ব্যৱহৃত হৈ আছে। 'তা'কেই চ'লা' বাক্যত 'তালৈকে'ৰ 'লৈ' উচ্চাৰিত হোৱা নাই। যেনে ক'তবাত=কৰবাত=ক'বাত, মুখখনি =মু'খনি ইত্যাদি। চ'লা শব্দটো চল ধাতুৰ পৰা অহা, অসমীয়া পুথিত আৰু কথ্য ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ আছে। অপ্ৰচলিত বুলি ইয়াক এলাগী কৰাৰ একো যুক্তি নেদেখোঁ।

অপ্ৰিয় হ'লেও কোৱা উচিত হ'ব যে অসমৰ দুই এখন জিলাৰ শব্দ বা বৰ্ণবিন্যাসৰ লগত অলপ অমিল হ'লেই কিছুমান অসমীয়া সাহিত্যিকে ভয় খাই সেই বোৰ শব্দক গ্ৰহণ কৰিব নোখোজে ; অথচ তেওঁ লোকৰ নিজৰ ফলীয়া সকলে ব্যৱহাৰ কৰা নগৰীয়া খিচিৰী শব্দ আৰু আতি গুৰি বিচাৰি নোপোৱা স্থানীয় শব্দ বিলাককো সামৰি লয়। ইয়াৰ ফলতে আজি 'আই'ৰ ঠাই লব লাগিছে অনা অসমীয়া 'মা' শব্দই, 'শুৱাগ'ৰ ঠাই লৈছে 'সোহাগ' শব্দই, 'বৰ্ত্তা'—বা জীয়াৰ ঠাই লৈছে 'বাচা' শব্দই, 'জাপিলোৱাৰ ঠাই লৈছে' চপাই লোৱাই, 'আৰু'ৰ ঠাই লব লাগিছে 'ও' শব্দই, ইংৰাজী demnad শব্দৰ অনুৰূপ 'খাওচ' শব্দৰ ঠাই লৈছে 'চাহিদা' শব্দই 'জীৱ জন্তুৰ' ঠাই লৈছে 'জন্তু জানোৱাৰ' শব্দই। বিচাৰিলে

এনেকুৱা ব্যৱহাৰ আৰু ওলাব। দেখি দেখি এনে লাগিছে, অসমীয়া লিখাৰু বহুতে সস্তাতে পোৱা বঙলা লিখাৰ গঢ় গতি বা অনুপ্ৰেৰণা লৈয়েই যেন কাপ হাতত লয়—; দেশ খনৰ পুৰণি লিখা, ব্যাকৰণ, অভিধান, জতুৱা ঠাচ, কোৱা কথাৰ গঢ় আদিলৈ চকু দিবলৈ যেন আহৰিকে নেপায়; কি জানিবা প্ৰগতিয়ে তেওঁ লোকক পাহৰি বেগাই গুচিয়েই যায়! অসমীয়া ভাষাই যদি অসমীয়া সাজ পাৰ লই বাহিৰলৈ ওলাব লাজ কৰে তেন্তে ভিতৰৰ অসমীয়া প্ৰাণপুৰুষ টিয়েও সোন কালে বিদায় লবৰ ক'ল চাপি আহিছে বুলিব লাগিব।

যিহক, আশা কৰোঁ। এই চিনেমাৰ যুগত নাট্যমোদী সকলে নাট খনিক গৰমৰ চকুৰে চাব।

২৩।১০।৫২ বিনীত

বৰপেটা— শ্ৰীপ্ৰসন্ন লাল চৌধুৰী

চৰিত্ৰ বিলাক

পুৰুষ

নীলাম্বৰ---কমতা পুৰৰ ৰজা। (বয়স কম, সুশ্ৰী, আৰু সুন্দৰ)

শচীপাত্ৰ—কমতা পুৰৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী (বুঢ়াবয়স, ব্ৰাহ্মণ)

মনোহৰ—কমতা পুৰৰ সেনাপতি, (শচীপাত্ৰৰ পুতেক, ৰূপৱন্ত, ডেকা, নীলাম্বৰৰ সমান বয়সীয়া)

নন্দ—কমতা পুৰৰ অন্যতম সেনাপতি (ছদ্মবেশী পাল বংশৰ কুমাৰ, কূট প্ৰকৃতি, বয়স নীলাম্বৰৰ সমান।

সাধুচৰণ—কমতা পুৰৰ ৰাজ বিষয়া—বয়স আদহীয়া।

চন্দ্ৰকুমাৰ—সন্যাসী বেশী নন্দৰ সাহায্যকাৰী।

কালী চৰণ—নন্দৰ অনুচৰ, ভীষণ প্ৰকৃতি।

হোছেন চাহ—গৌৰৰ বাদচাহ। (জাতিত পাঠান, দীঘল নাক দীঘল চকু, উজ্জল বৰণ, ভোগ পুষ্ট শৰীৰ, পৰিণত বয়স।)

ফৰিদ খাঁ—গৌৰৰ সেনাপতি। ডেকা—বয়স।

ৰজাসকল, বিষয়া সকল, ৰাজদূত সকল, ব্ৰাহ্মণ বিলাক, ভৱানী মন্দিৰৰ পূজাৰী, ছত্ৰচামৰধাৰী বিলাক, ৰাজকবি, নেপালৰ কটকী, ভূটানৰ কটকী, মণিপুৰৰ কটকী, ব্ৰাহ্মণ কুমাৰ সকল, কমতাৰ সৈন্য সকল, গৌৰৰ সৈন্য সকল, কমতাৰ নগৰীয়া বিলাক, দূত, প্ৰহৰী আদি।

স্ত্ৰী

সুনীতি—নীলাম্বৰৰ মাক, বয়সস্থা।

চন্দ্ৰাৱলী—নীলাম্বৰৰ ৰাণী। ধীৰ প্ৰকৃতি। সুন্দৰী।

ললিতা—সাধুচৰণৰ জীয়েক, ৰাণীৰ সখীয়েক, চঞ্চল প্ৰকৃতি।

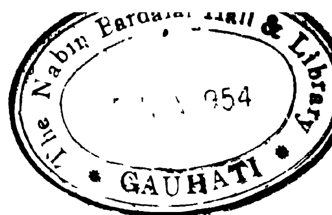
ৰাজিয়া—গৌৰৰ বেগম। সুন্দৰী, আদকৰা, ভাবপ্ৰৱণ স্বভাৱ।

নৰ্ত্তকী বিলাক, পুৰনাৰী বিলাক, কুমাৰী বিলাক, ৰাণীৰ সখী সকল।

নিবেদন

দূৰত ছপা হোৱাৰ বাবে মাজে মাজে কিছুমান ভুল বৈ গ'ল। তাৰে বিশেষ অসুবিধা জনক কেইটামান আঙুলিয়াই দিয়া হ'ল।

ভুল		পৃষ্ঠা	শাৰী		শুদ্ধপাঠ
মালয়ৰ	...	১৬	৮	...	মলয়াৰ
নীলা	...	৩২	১৫	...	মনো।
বোলেতে	...	৪১	১৪	...	বোলোতে
সৈত	...	৪৮	শেষ শাৰী		সৈতে।
যি দেখে কৰিব	...	৫৪	৩	...	যি ভাল দেখে কৰিব
ভাল নোৱাৰে	...	৫৪	৪	...	নোৱাৰে।
ৰহল মুকলি তুৱেদি		৬৯	৮	...	বহল মুকলি তুৱাৰেদি।
বুজা	...	৭১	৭	...	বুজাব
তেতিয়া	...	৮৫	৪	...	যেতিয়া
সময়—মতে আগত		১০১	১২	...	সময়মতে—আগত
কৰব	...	১২৫	১৭	...	কবৰ

নীলাম্বৰ

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

সময়—অতি প্ৰত্যুষ

[কমতাপুৰৰ অভিষেক মণ্ডপ। চন্দ্ৰাতপৰ তলত ওখ মৰ্ম্মৰ বেদীৰ ওপৰত ৰাজ সিংহাসন। নামনিত—দুই কাষে নিমন্ত্ৰিত ৰজা সকল, বিষয়া সকল, ৰাজদূত সকল, সভাসদ সকল আৰু ব্ৰাহ্মণবিলাক। এফালে স্তম্ভ আঁৰ কাপোৰৰ সিফালে পুৰনাৰী সকল। শচী পাত্ৰই একে ধ্যানে আকাশৰ ফালে চাই আছিল।

ভিতৰত কোমল যন্ত্ৰ সঙ্গীত হৈ আছিল, লাহে লাহে মাৰ গল।]

শচী। কি সুন্দৰ! এতিয়াও সূৰ্য্যকিৰণ আহি পৃথিবী পোৱাহি নাই। সুখ সপোনৰ ৰেখাবোৰ এতিয়াও নীলিমাৰ সোঁতত পমি যোৱা নাই। নৈশ উৎসৱৰ কোমল বীণা ক্লান্ত হই এই নীৰবতাৰ বুকত মিলি গল। কি মধুৰ! কি পবিত্ৰ লগ্ন! ভগবান! তোমাৰ নয়নৰ সৌম্য জেউতিৰে এই অভিষেক

সজ্জা উদ্ভাসিত কৰা। অৰুণৰ তৰুণ বিভাবে সৈতে, সৌভাগ্যৰ সোণালী পদ্ম ৰেণুৰে এই নবীন ৰাজমুকুট মণ্ডিত হক!

[ভিতৰত শঙ্খধ্বনি হল, সন্মুখত খোলা তৰোৱাল লই নন্দ আৰু মনোহৰ আহিল। তাৰ পাচত নীলাম্বৰ আৰু চন্দ্ৰাৱলী, ছত্ৰচামৰধাৰীবিলাক, আৰু সকলোৰে শেষত সশস্ত্ৰ শৰীৰৰক্ষীবিলাক আহিল। নীলাম্বৰ অহা মাত্ৰে সকলোৱে থিয় হৈ সন্মান দেখুৱালে। তেওঁলোক বহাৰ লগে লগে সকলো বহিল।]

নীলা। (মনতে) আজি মোৰ জীৱনত কি অভিনৱ দিন! অথচ কব নোৱাৰো, কিয় মোৰ মন এনে লাগিছে! মই যেন সকলোকে এৰি বনবাসী হৈ কৰবালৈ গুচি যাম!

[মালা আৰু নিৰ্ম্মালি লই ভবানীমন্দিৰৰ পূজাৰী আহিল।]

পূজাৰী। মহৰাজৰ জয় হক!

[পূজাৰীয়ে ৰঙা সিন্দূৰৰ ফোঁট ৰজা আৰু ৰাণীৰ কপালত দি মূৰত মালা আৰু নিৰ্ম্মালি দি সসম্ভ্ৰমে নামি আহি নিজ আসনত বহিল। লগে লগে পূৱাৰ পোহৰে অভিষেক মণ্ডপ উপচি পৰিল। ৰাজছত্ৰ মুকলি হল। দূৰত ৰণবাদ্য বাজিল। আঁৰকাপোৰৰ সিফালৰ পৰা হাতধৰী দুজনী লগত লই ৰাজমাতা সুনীতি আহিল। তেওঁক দেখি সকলো থিয় হল, আৰু যেতিয়া তেওঁ সকলোকে উদ্দেশ্য কৰি হাত যোৰ কৰিলে তেতিয়া সকলো বহিল।]

সুনীতি। বৎস নীলাম্বৰ! কামৰূপৰ শিৰৰ মণি যেন, নতুন প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ, তোমাৰ পিতৃপুৰুষৰ গৌৰৱৰ লীলাভূমি কমতাপুৰৰ ৰাজদণ্ড আজি তোমাৰ হাতত। খেন বংশৰ আদি পুৰুষৰ পবিত্ৰ সিংহাসনে আজি তোমাক কোলাত লই গৰ্ব্ব অনুভৱ কৰিছে। বংশৰ কুলদেৱতা সকলে প্ৰসন্নমনে তোমাক আশীৰ্ব্বাদ কৰিছে। কমতাৰ ৰাজলক্ষ্মী অচলা হৈ তোমাৰ অঙ্কত শোভা পাওক। পুত্ৰ বুলি মোৰ পৰা যি পাবলগা, তাক সদায় পাই আহিছা; আজি ৰজা বুলি তোমাৰ প্ৰাপ্য গ্ৰহণ কৰা। ৰাজমাতা হলেও মই আজিৰ পৰা তোমাৰ প্ৰজা। কামৰূপৰ একছত্ৰ ৰাজশক্তিৰ আগত মূৰ দোঁৱাই একান্ত ৰাজভক্তি জনাইছোঁ।

[সুনীতিয়ে আঁঠু লয়। নীলাম্বৰ আৰু চন্দ্ৰা সিংহাসনৰ পৰা নামি আহি, আগত হাত যোৰ কৰি আঁঠু লয়। সুনীতিয়ে দুয়োৰো মূৰত হাত দি কল্যাণ কামনা কৰি নিজ ঠাইলৈ যায়।]

শচী। মহাৰাজ নীলাম্বৰ! কমতাপুৰৰ প্ৰাচীন মন্ত্ৰী, শচী পাত্ৰই আজি আপোনাৰ ৰাজত্বৰ প্ৰথম মুহূৰ্ত্ততে, তাৰ চিৰ সঞ্চিত ৰাজভক্তি জনাইছে। মাতৃ ভবানীয়ে আপোনাক অজেয় দিগ্বিজয়ী কৰি, নৰক ভগদত্তৰ দৰে কীৰ্ত্তিশালী, বাণ ভীষ্মকৰ দৰে ভাগ্যবান আৰু শঙ্কল ভাস্কৰৰ দৰে প্ৰতাপী কৰক। কামৰূপৰ মহাগৌৰৱৰ সূচনা হক, এয়ে মোৰ ভগৱন্তৰ ওচৰত একান্ত প্ৰাৰ্থনা।

নীলা। ময়ো প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ, কামৰূপৰ পিতৃপ্ৰতিম মহামন্ত্ৰীৰ আশীৰ্ব্বাদে আমাৰ ওপৰত ভবিষ্যদ্বাণী হওক।

নন্দ। কমতাৰ ৰাজলক্ষ্মীৰ একান্ত অনুগত, এই সেৱকে, আজি কামৰূপৰ সিংহাসনৰ আগত তাৰ জন্মগত, অব্যভিচাৰী ভক্তি জনাইছে। আজি অতি দীন হলেও, এই হৃদয়ৰ ভক্তিত, এই বাহুৰ শক্তিত যেন আমাৰ অন্তৰৰ গোপনতম সাধনাৰ বস্তু, পিতৃ পিতামহৰ পূজাৰ প্ৰতিমা কমতাৰ ৰাজশ্ৰীয়ে, সকলো চক্ৰান্তকাৰীৰ হিয়া কঁপাই, অন্যায়ৰ আস্ফালন স্তব্ধ কৰি, জগতৰ চকুত উজ্জ্বল হৈ উঠে। যেতিয়ালৈকে ঘাতৰ সলনি প্ৰতিঘাত আছে, উত্থানৰ পাচত পতন আছে, অন্যায় অত্যাচাৰৰ ঠাইত প্ৰতিশোধ আছে, তেতিয়ালৈকে এই হিয়াৰ তেজ কামৰূপৰ নিমিত্তে, কোষৰ অস্ত্ৰ ন্যায়ৰ প্ৰতিপালক ৰাজবংশৰ নিমিত্তে, সকলো শক্তি সম্বল এই সিংহাসনৰ নিমিত্তে।

[তৰোৱাল উলিয়াই, আঠুলৈ সিংহাসনৰ ভেটি স্পৰ্শ কৰাই পিছত নিজৰ কপালত লগাই সেৱা জনাই নিজৰ ঠাইলৈ গ'ল।]

মনো। কামৰূপৰ পবিত্ৰ সাম্ৰাজ্যৰ চিৰভক্ত এই সেৱকে আজি এই শুভদিনত, এই মহান যজ্ঞভূমিত, ৰজাপ্ৰজাৰ সম্মিলিত মহাশক্তিক সাক্ষী কৰি, তাৰ অন্তৰৰ অবিচল গভীৰ আৰু একান্ত ৰাজভক্তি বাক্যেৰে প্ৰকাশ কৰিছে।

[নন্দই কৰাৰ নিচিনাকৈ সেৱা জনাই নিজ ঠাইলৈ গ'ল। নেপালৰ কটকী আহি আঠুলই উপহাৰ যাচিলে।]

নে-কটকী। মহা মহিমান্বিত নেপাল ৰাজ্যৰ ৰাণা ভীম চমচেৰ জং ৰাজাধিৰাজ বাহাদুৰে মহাৰাজৰ অভিষেক মহোৎসৱ উপলক্ষে কিঞ্চিৎ সন্দেশ পঠিয়াইছে।

শচী। মহাৰাজে সাদৰে গ্ৰহণ কৰিছে।

[নেপালৰ কটকীয়ে আসন লয়। ভূটানৰ কটকী আহি আঠুলই উপহাৰ যাচিলে।]

ভূ-কটকী। ভূটানৰ অধীশ্বৰ দেৱবংশী ইন্‌কাল বাহাদুৰে মহাৰাজৰ পাটত উঠা বাতৰি পাই প্ৰীতিভাৱে কিছু সন্দেশ নিবেদন কৰিছে।

শচী। মহাৰাজে সাদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিছে।

[ভূটানৰ কটকীয়ে আসন লয়। মণিপুৰৰ কটকীয়ে আঠুলৈ উপহাৰ যাচে।]

ম-কটকী। পাণ্ডৱ বংশী মহাবলী মণিপুৰ নৃপতিয়ে মহাৰাজৰ শুভ অভিষেক উপলক্ষে কিছু সম্মানী পঠাইছে।

শচী। মহাৰাজে সাদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিছে।

[কটকীয়ে নিজ আসন লয়। হাতত মালা লই ব্ৰাহ্মণ কুমাৰ সকলৰ প্ৰবেশ।]

গীত

এই সুন্দৰ, এই মনোহৰ, এই উজ্জ্বল বৰণী,
নব পৰিমল শত শত দল গন্ধ বিধুৰ ধৰণী,

এই যে মধুৰ সূৰ্য্যকিৰণ, গভীৰ স্নিগ্ধ ছায়া,
আকাশে পৱনে সাগৰে ভূবনে অপৰূপ নৱ মায়া ;
দিব নিতে আনি নতুন মাধুৰী
হৰ দুনয়ন মোহিণী।
এই যে নিৰৱ চন্দ্ৰকিৰণ, পুলকিত ফুল গন্ধ,
বন নিৰ্ঝৰ বিৰচিত চাৰু চঞ্চল মধুছন্দ,
গোপনে ঢালিব অমিয়া লহৰী
নন্দন বন বাহিনী।
পূৰ্ণভূবন মথিত মাধুৰী উচ্ছল সুধা ধাৰা,
গন্ধে বৰণে গীতে আনন্দে আকুল আত্মহাৰা
চোৱা, লোৱা, আজি আদৰি তোমাৰ
ই ধৰা যে আদৰিণী।

[ৰজা আৰু ৰাণীক মালা পিন্ধাই কুমাৰ সকল যায় এজন দূত আহিল।]

দূত। মহাৰাজৰ জয় হক।

শচী। কি সংবাদ ?

দূত। প্ৰভু ! পূব সীমান্তৰ প্ৰধান কৰ্ম্মচাৰীৰ অশ্বাৰোহী আহিছে, এই তেখেতৰ চিঠি।

[চিঠিৰ ঠগিথন মন্ত্ৰীৰ আগত থয়]

শচী। (চিঠিখন আনি পঢ়ি চালে) কি সৰ্ব্বনাশ ! বাৰু তুমি এতিয়া যোৱা।

[দূত যায়]

নীলা। কি বাতৰি মন্ত্ৰী মহাশয় ?

শচী। মহাৰাজে মন কৰিব লগা বিশেষ একো নহয়।

নীলা। তথাপি—?

শচী। এটা সাধাৰণ কথা। সীমান্তৰ কিছুমান ক্ষুদ্ৰবুদ্ধি অৰ্ব্বাচীনে অলপ অশান্ত ভাৱ দেখুৱাইছে। তাৰেই কথা ৰাজ সমীপত নিবেদন কৰিছে। এই মাত্ৰ।

নীলা। আপুনি বোধ হয় অলপ পাতলাই কৈছে। বাৰু, চিঠিখন মোক দিয়ক চোন—

[শচী পাত্ৰই চিঠি দিয়ে, নীলাম্বৰে পঢ়ি চালে]

কি! সীমান্তত এটা প্ৰবল বিদ্ৰোহী দলে, তাৰ উৎসৱ মত্ত ৰাজসৈন্যক অতৰ্কিত আক্ৰমণ কৰি অৰাজকতা আনিছে!

শচী। হয়তো আমাৰ কৰ্ম্মচাৰীৰ অসাৱধানতাত এনে হৈছে, তাৰ উপৰিও অলপ অতিৰঞ্জনো থাকিব পাৰে।

নীলা। মোৰ বিশ্বাস—তেনে হোৱা নাই। সীমান্তত উপযুক্ত কৰ্ম্মচাৰীয়ে আছে। বিদ্ৰোহৰ অৱস্থা নিশ্চয় গুৰুত্বপূৰ্ণ।

মনো। কাৰ এনে দুঃসাহস হব পাৰে ?

শচী। সম্ভৱ এইটো পালবংশৰ জ্ঞাতি কুটুম্ব বিলাকৰেই কাম। সেই অঞ্চলত তেওঁলোক অলপ প্ৰৱল।

নন্দ। কি মহাৰাজ নীলাম্বৰৰ ৰাজত্বত ইমান স্পৰ্দ্ধা! আদেশ দিয়ক মহাৰাজ!

নীলা। নহয়, এই কাম মোৰ। এই বিদ্ৰোহে মোৰ যোগ্যতাৰ পৰীক্ষা বিচাৰিছে। ভাল, অকল মোৰ তৰোৱালেৰেই ইয়াৰ যোগ্য উত্তৰ দিয়া হব।

শচী। মহাৰাজে নিজে এই ভাৰ লোৱাতকৈ, কৌশলেৰেও কামসিদ্ধি হব পাৰে।

নীলা। নহয় নহয়। মোৰ কথাৰ লৰচৰ নহব। যোৱা মনোহৰ, যোৱা নন্দ, মোৰ যাত্ৰাৰ আয়োজন কৰাগৈ।

[নন্দ আৰু মনোহৰ যায়।]

ৰাজকবি। অল্পমতি ৰাজদ্ৰোহী হতে নাজানে যে, ন্যায়ৰ অগ্নিকুণ্ডৰ কাষত ৰাজ্যৰ শান্তিৰ কাৰণে, সশস্ত্ৰ নীলাম্বৰ সদায় সজাগ ৰক্ষক। এই বাৰ বুজিব, মহাৰাজে কেনেকৈ অৰাজকতাৰ উপৰ ক্ষেত্ৰলৈ বাৰিষাৰ জলপ্ৰপাতৰ দৰে নামি যায়; দেখিব তেওঁৰ তৰোৱালৰ প্ৰভাত আকাশৰ বিজুলীও স্তব্ধ হৈ ৰয়, কমতাৰ জয় পতাকাই সূৰ্য্যমণ্ডল ঢাকি ধৰে, কামৰূপৰ জয়ধ্বনীত নামি অহা বজ্ৰয়ো ভয়ত উলটি যায়। আহা! ই এটা সুন্দৰ কবিতাৰ বিষয়!

[সুনীতি আগ বাঢ়ি আহিল]

সুনীতি। আজিৰ দৰে শুভ দিনত তুমি নগৰ এৰি যোৱা ভাল হবনে? সামান্য বিদ্ৰোহ, তোমাৰ সেনাপতিয়ে সহজে দমাই আহিব।

নীলা। নহয়, আই, মই যাবই লাগিব। কমতাৰ ৰাজলক্ষ্মীৰ পূজা এনেকৈয়ে আৰম্ভ হব। এই বিদ্ৰোহে মোৰ ক্ষমতাত ঈৰ্ষ্যা প্ৰকাশ কৰিছে, মোৰ যোগ্যতাত সন্দেহ কৰিছে, মহাৰাজ নীলধ্বজৰ ভেটিত কুঠাৰ মাৰি দৃঢ়তা চাইছে। নিশ্চিন্ত হোৱা আই, তোমাৰ আশীৰ্ব্বাদত জয় বাদ্যেৰে সৈতে ঘুৰি আহি সিংহ দুৱাৰত থিয় হমহি। মোক বিদায় দিয়া আই।

শচী। এয়ে নীলধ্বজৰ বংশধৰৰ যোগ্য কথা।

সুনীতি। তেনে আৰু কি কম! যোৱা বাছা, ঈশ্বৰ তোমাৰ সহায় হক!

নীলা। আৰু সময় নাই। মই এই মুহূৰ্ত্ততে যাত্ৰা কৰিম। সকলোৰে ওচৰত বিদায় মাগিছোঁ। মোক আশীৰ্ব্বাদ কৰা আই।

[নীলাম্বৰ গ'ল। চন্দ্ৰা সিংহাসনৰ পৰা নামি আহি সুনীতিৰ ওচৰত থিয় দিলে।]

সুনীতি। আজিৰ দৰে শুভ দিনত বিমঙ্গলীয়া বিদ্ৰোহৰ বাতৰি। অভিষেকৰ পূণ্য স্তোত্ৰৰ যেন হঠাৎ ছন্দ পতন হল, নখৰ আঘাতত যেন আধা বজা বীণাৰ তাঁৰ চিঙি গল।

শচী। কিহৰ চিন্তা আই? নীলাম্বৰ সৰ্ব্বজয়ী বীৰ। কাতৰ হৈছে কিয়?

সুনীতি। মোৰ হিয়া বৰ অথিৰ হৈছে মন্ত্ৰী। বাছা মোৰ বৰ

সুকুমাৰ, সি কেনেকৈ বিদ্ৰোহী শত্ৰুৰ মাজত অকলে যুদ্ধ চলাব ?

শচী। নীলাম্বৰ বীৰ। তেওঁৰ মাকৰ মুখত এনে কথাই শোভা নাপায়।

সুনীতি। তুমি যিহকে নোকোৱা, মোৰ মনে কিন্তু প্ৰবোধ মনা নাই। যাওঁ, মাতৃ ভবানীৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা জনাওঁ গৈ।

[সুনীতি আৰু চন্দ্ৰা যায়। দৃশ্যপট পৰে।]

দ্বিতীয় দৃশ্য

গৌৰৰ নবাবৰ প্ৰাসাদ কক্ষ

[হোচেন চাহ আৰু ফৰিদ খাঁ।]

হোছেন। ইমান যত্নকৰি গৌৰত শান্তি স্থাপন কৰিলোঁ। বল সঞ্চয় কৰিলোঁ, উৰিষ্যা জয় কৰিলোঁ, তথাপি বুকৰ মাজত কি যেন এটা আপশোষ থাকি যায়। আজিও পাঠানে কামৰূপ দখল কৰিব নোৱাৰিলে। তুবাৰ কৈ হাৰ মানিব লগীয়া হৈছে।

ফৰিদ। নতুবা আজি চীনৰ প্ৰাচীৰলৈ ইচ্‌লামৰ জয় পতাকা উৰিল হেতেন।

হোছেন। এতিয়া আৰু নীলাম্বৰৰ নেতৃত্বত কামৰূপে কেনে মূৰ্ত্তি ধৰে ভাবিব লগা হৈছে।

ফৰিদ। এতিয়া কি নীতি স্থিৰ কৰে ? মিত্ৰতা নে ?

হোচেন। নহয় ! নহয় ! মিত্ৰতাৰ গম পালে, কবৰৰ ভিতৰতো, মহম্মদ ঘোৰীৰ মৃতদেহে যন্ত্ৰণাত ধৰ্ ফৰাই উঠিব, লক্ষ লক্ষ পাঠানে বুকৰ খুন দি আৰ্জ্জা মান গৌৰব, মুহূৰ্ত্ততে জাহান্নামত বুৰ মাৰিব।

ফৰিদ। সঁচা ; পাঠানে জয় কৰিবলৈ আহিছে। সন্ধি বা মিত্ৰত কিহৰ ?

হোছেন। তেন্তে মাতা সেই হিন্দু ফকীৰক। কিবা সুবিধা হয় নেকি পৰীক্ষা কৰি চোৱা যাওক।

[ফৰিদ ওলাই যায়]

সন্ধি বা মিত্ৰতা কিহৰ ! সাচ্চা বাত ! জয় লাগে, ইচ্লামৰ বিস্তাৰ লাগে। নহলে বাদ্চা গিৰী কিহৰ !

[ফৰিদ আৰু সন্ন্যাসী চন্দ্ৰকুমাৰ আহিল]

ফৰিদ। এয়ে সেই হিন্দু ফকীৰ জাহাপনা।

[চন্দ্ৰকুমাৰে সেৱা জনায়]

হোছেন। তুমি কামতাপুৰৰ পৰা আহিছা ?

চন্দ্ৰ। হয় জাহাঁপনা।

হোছেন। ৰাজ্যত কিবা অভাৱ অনাটন আছেনে ?

চন্দ্ৰ। নাই সম্প্ৰতি। ধনে সম্পদে উৰ্ভৈ নদী বুলিব পাৰি।

হোছেন। বাৰু ৰজা আৰু প্ৰজাৰ মাজত কিবা বিৰোধ আছে নে ?

চন্দ্ৰ। একো নাই।

হোচেন! তেন্তে প্ৰজাই প্ৰজাই কিবা দলগত বিৰোধ আছে নে?

চন্দ্ৰ। সামান্য আছে। কনৌজৰ পৰা অহা ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থৰ লগত পুৰণি সমাজৰ ঈৰ্ষ্যা ভাব।

হোছেন। কৰ্ম্মচাৰী আৰু সৈন্য সকলৰ মাজত কিবা অসন্তোষৰ ভাব আছে নে?

চন্দ্ৰ। বাহিৰত দেখাকৈ একো নাই।

হোছেন। নীলাম্বৰৰ ৰণবলৰ পৰিমাণ কেনে?

চন্দ্ৰ। সঠিক পৰিমাণ নাজানো কিন্তু যথেষ্ট পৰাক্ৰমী।

হোছেন। এতিয়া তোমাৰ আৰ্জি কি?

চন্দ্ৰ। পালবংশৰ ৰাজকুমাৰে মোক পঠাইছে। তেওঁ আশা কৰে, গৌৰৰ সহায়ত কামৰূপ ৰাজ্যত তেওঁৰ ন্যায় সঙ্গত অধিকাৰ স্থাপিত হব।

হোছেন। আমি শুনিছোঁ, পালবংশ লোপ পোৱাৰ পাচত খেন বংশই কামৰূপ অধিকাৰ কৰে।

চন্দ্ৰ। জাহাঁপনাই ঠিকেই শুনিছে। কিন্তু প্ৰকৃত সংবাদ এয়ে যে ৰাজ বিপ্লৱত আত্মগোপন কৰি পালবংশধৰ সকল এতিয়াও জীয়াই আছে, ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ চেষ্টা কৰি আছে।

হোছেন! কেনে ধৰণৰ চেষ্টা হৈছিল?

চন্দ্ৰ। গোপন চেষ্টা সদায় চলি আছে। নীলাম্বৰৰ অভিষেকৰ সময়ত পূব সীমান্তত প্ৰবল ভাবে বিদ্ৰোহ আৰম্ভ হৈছিল, কিন্তু নীলাম্বৰৰ কঠোৰতাত কাম সিদ্ধি নহল। এতিয়া

যদি গৌৰ আমাৰ সহায় হয় তেনেহলে জয়ৰ আশা কৰিব পাৰি।

হোছেন। কামৰূপৰ লগত বৰ্ত্তমান সময়ত যুদ্ধৰ কাৰণ একো দেখা নাযায়, তথাপি আমি বিচাৰ কৰি চাওঁ। সময়ত খবৰ পাবা।

চন্দ্ৰ। জাহাঁপনাৰ অনুগ্ৰহ।

ফৰিদ। বাহিৰত খোজা বৈ আছে, তোমাক বাট দেখুৱাই নিব। কৈ হ্যায় ?—

[এজন খোজা আহি থিয় হল। চন্দ্ৰকুমাৰে প্ৰণাম জনাই খোজাৰ লগত গল।

হোছেন। শুনিলানে ? তুমি কি কোৱা ?

ফৰিদ। মই একো নকওঁ। মই যুদ্ধ কৰোঁ।

হোছেন। তাৰ অৰ্থ ?

ফৰিদ। মই জ্ঞানী আৰু বিবেচক বিলাকৰ নিচিনা ভূত ভবিষ্যত ভাবি নাথাকি তৰোৱালৰ ধাৰেদি সকলো মীমাংসা কৰোঁ।

হোছেন। সঁচা কথা। যুদ্ধ লাগে, জয় লাগে। উৰিষ্যা জয়ত তোমাৰ বীৰত্ব মই পাহৰা নাই। কিন্তু যি শুনিলোঁ সি আশাপ্ৰদ নহয়। এতিয়া সময় আৰু সুযোগলৈ বাট চোৱাই উচিত হব।

ফৰিদ। মই ভাবিছিলোঁ হিন্দুৰ সহায় হলে, হিন্দুক সহজে জিতিম। তথাপি জাহাঁপনাই যেনে উচিত বুজে।

হোছেন। কিন্তু শুনিছাই তো ফকীৰৰ কথা বিলাক। তেনে অৱস্থাত বাহিৰৰ শত্ৰুই দেশ জয় কৰাটান। তুমি এতিয়া কোৱা, পিছত বিবেচনা কৰি চাম।

ফৰিদ। আপোনাৰ যেনে ইচ্ছা। (ফৰিদ যায়)

হোছেন। এতিয়াও কামৰূপ আক্ৰমণ কৰিবৰ সময় অহা নাই। অথচ একো একোটা সুযোগ আহি মন উতলা কৰি দিয়ে।··· হঠাৎ যেন তৰোৱাল খাপৰ পৰা নাচি ওলাই আহিব খোজে—

[ৰাজিয়া আহিল]

ৰাজিয়া। আকৌ যুদ্ধ ?

হোছেন। তোমাক বাৰু কোনে ক'লে ?

ৰাজিয়া। কোনে কব লাগে ? আজি কেই দিন মানৰ পৰা আপোনাৰ মুখত যুদ্ধৰ ভূতৰ ছায়া পৰিছে।

হোছেন। তুমি হাৰেম এৰি আহিছা কিয় ?

ৰাজিয়া। হাৰেম. তো হাৰেম। মই দৰ্কাৰ হলে পৰ্দ্দাকে নলওঁ বুলি ভাবিছোঁ। এই ফালৰ দেশ বোৰ এনে সুন্দৰ। পৰ্দ্দা লই এই সৌন্দৰ্য্যৰ পৰা বঞ্চিত হওঁ কিয় ?

হোছেন। তুমি ফুলবনৰ বন্দিনী, স্বাধীনতাৰ মৰুভূমিলৈ হেপাহ কৰা কিয় ?

ৰাজিয়া। এতিয়া মোক সেই বোৰ কৈ কথা পাহৰাব নালাগে।

হোছেন। তুমি বাৰু পাঠান ৰমণী হৈ যুদ্ধলৈ ইমান ভয় কৰা কিয় ?

ৰাজিয়া। যুদ্ধলৈ মই ভয় নকৰোঁ। কিন্তু যুদ্ধ নোহোৱা কৈও পৃথিবীত সুখৰ বাট বহুত আছে।

হোছেন। যুদ্ধৰ এটা বেলেগ আনন্দ আছে।

ৰাজিয়া। সেইটো কচাইৰ ৰক্তপাতৰ আনন্দ।

হোছেন। তুমি মোক কচাই বুলিছা। অপমান কৰিছা।

বাজিয়া। আপোনাক বোলা নাই।

হোছেন। আল্‌বৎ বুলিছা।

বাজিয়া। তেন্তে ক্ষমা কৰক। বান্দীৰ গোস্তাকী মাফ্ কৰক জাহাঁপনা।

হোছেন। তুমি মোক ঠাট্টা কৰিছা। মই জাহাঁপনা বুলি তোমাক কোনে কলে ?

বাজিয়া। সেয়েতো ! আপোনাৰ যুদ্ধৰ ভূতটোৱে কাণে কাণে কলেনেকি ?

হোছেন। তুমি ভূত বিশ্বাস কৰা ?

বাজিয়া। কৰোঁ—। কাৰণ, দেখা পাইছোঁ।

হোছেন। দেখিছা ? কেনেকুৱা ?

ৰাজিয়া। কমতা পুৰৰ পৰা অহা ফকীৰটোৰ দৰে। সেইটোক মই আজিয়েই খেদাম। (যাব খোজে)

হোছেন। শুনা ! শুনা ! তাক একো উৎপাত নকৰিবা।

(হুয়ো যায়)

তৃতীয় দৃশ্য

কমতা পুৰৰ অন্তঃপুৰৰ ফুলনি

[চন্দ্ৰাই বেদীত বহি মালা গাঁথে, ললিতাই গায়।
সময় উজ্জ্বল পূৰ্ণা]

গীত

হিয়াৰ তন্ত্ৰী কম্পিত আজি
অশ্ৰু নিজৰা জৰে,
প্ৰভাতৰ হাঁহি, মালয়ৰ বাঁহী
নিৰবে মুৰছি পৰে।
কত সোঁৱৰণী মধু অভিলাষ,
কতনা বেদনা, কত কিযে আশ,
কত জোনালীৰ তৃষ্ণা গভীৰ
অন্তৰ ভৰি পৰে।

চন্দ্ৰা। এতিয়া আৰু কি গান গাইছা সখী ?

ললিতা। এতিয়া নাগাই তোমাৰ দৰে কিবা আমন জিমন হৈ থাকিমনে ? এনে সুন্দৰ পূৰাটি !

চন্দ্ৰা। থোৱাচোন তোমাৰ কবিতাখন! উঠা, মোক দুটা মান চম্পা ফুল আনি দিয়া, নহলে মোৰ মালাধাৰ আধা গাথা হৈ বল।

ললিতা। আসন্ন বিবহক মালাৰ লোভ দেখুৱাই ভুলাব খুজিছা নেকি ?

চন্দ্ৰা। যোৱা যোৱা—ধেমালি খন এৰা চোন।

ললিতা। বাৰু বাৰু— (যায)

চন্দ্ৰা। বিবহক ভূলাব খোজা নাই, বিবহৰ দেৱতাক পূজিব খুজিচো—

[নীলাম্বৰ আহিল]

নীলা। চন্দ্ৰা !

চন্দ্ৰা। আহিছে ! এতিয়াওতো যাবৰ সময় হোৱা নাই।

নীলা। যাবৰ সময় হৈছে চন্দ্ৰা !

চন্দ্ৰা। ইমান সোনকালে ? এয়া চাওক, মোৰ মালা ধাৰেই গাঁথি উঠিব পৰা নাই।

নীলা। সময় নিষ্ঠুৰ, সি তোমাৰ মালালৈ বাট নাচায়, মোৰো আকুলতালৈ মন নকৰে।

চন্দ্ৰা। তেনেহলে আৰু কি কম। এই আধা গাঁথা মালাৰেই এই দীনা পূজাৰিণীয়ে অৰ্ঘ্যদান কৰিছে।

[মালা পিন্ধাই দিয়ে]

নীলা। তোমাৰ জয় মালাৰে মোক বন্দী কৰিছা কিয় ? মোক বিদায় দিয়া চন্দ্ৰা।

চন্দ্ৰা। বিজুলীৰ দৰে এনেকৈ দেখা দি যাব আহিছিল কিয় ?

নীলা। —তোমাক আকৌ এবাৰ চাবলৈ। আজি তোমাৰ মুখত এক নতুন সৌন্দৰ্য্য, হৃদয়ত নতুন ভাৱ, মাতত নতুন মাধুৰী, পৰশত নতুন পুলক! জানোবা মোৰ চকুৱে তোমাক বহুদিনৰ চোৱা আজিয়েই চাইলৈছে।

চন্দ্ৰা। আপোনাৰ কৰ্ত্তব্যত যেন মই বাধা নিদিওঁ। যাওক জয় গৌৰৱ লই ঘুৰি আহক। মই বাধা নিদিওঁ ··

নীলা। কিন্তু তোমাৰ ছল-ছলীয়া চকুৱে দিছে, কঁপি উঠা ওঁঠে দিছে, তোমাৰ বুকৰ আকুল কঁপনিয়ে দিছে। তোমাৰ বিষন্ন কান্তিয়ে মোৰ দিগ্বিজয়ৰ আশাৰ চকুৰ পোহৰ কাঢ়ি নিছে। মোক বাধা দিয়া চন্দ্ৰা, তোমাৰ এটি হাঁহিয়েই বিশ্বজয়ৰ গৌৰৱতকৈ বেছি মোত লগা। দিয়া চন্দ্ৰা, মোক বাধা দিয়া।

চন্দ্ৰা। আপুনি ইমান কাতৰ হৈছে ?

নীলা। কাতৰ হৈছোঁ। হাঁয়! তুমি তেনে হলে আজিও মোক বুজিব পৰানাই।

চন্দ্ৰা। মইনো কি কম এতিয়া!

নীলা। কোৱা, নিমাত নহবা। হিয়া মুকলি কৰি কোৱা। বৰ সুন্দৰ সময়। এতিয়াৰ দৰে তোমাৰ চিন্তাই মোক আকৰ্ষণ কৰা নাই, এতিয়াৰ দৰে তোমাক কেতিয়াও ভাল পোৱা নাই, এনেকৈ কেতিয়াও তোমালৈ চোৱা নাই, এনে শুৱনী কেতিয়াও তোমাক দেখা নাই। কোৱা চন্দ্ৰা! এয়ে যদি আমাৰ শেষ মিলন হয়—

চন্দ্ৰা। এনে ভাব কিয় মনলৈ আনিছে ? মোৰ বৰ বেয়ালাগে।

[ললিতা আহিল]

ললিতা। সখী, পিতাই কৈ পঠাইছে—যাত্ৰাৰ লগ্ন ওচৰ চাপিছে।

নীলা। মই গৈছোঁ।

(ললিতা যায়)

তুমি তেনেহলে থাকিবা চন্দ্ৰা। মই সোনকালে ঘুৰিম।

চন্দ্ৰা। ভাল—। সোনকালে আহিব, দিনৰ বাতৰি দিনে পঠাব।

(নীলাম্বৰ যায়)

এতিয়াই নীলিমাত সোণালী কিৰণে হাঁহিছিল, গছত কুলিয়ে মাতিছিল, ফুলত সুৰভি উৰিছিল, এতিয়াই ক'লৈ গ'ল ?

[বিষণ্নমনে তলমূৰা হৈ বহিৰ'ল, কোমল যন্ত্ৰসঙ্গীত হব ধৰিলে। দূৰত নীলাম্বৰক আকৌ দেখা গ'ল।]

নীলা। প্ৰাণৰ পিয়াহ নপলাল, সেই অমৃতৰ নিজৰা বিচাৰি আকৌ এই ফুলবন পালোঁ—।···চন্দ্ৰা !

চন্দ্ৰা। (ঘুৰি চাই উঠি হাতত ধৰিলে) আজি তেন্তে যোৱা নহল ?

নীলা। যাব লাগিব। এতিয়াই।

চন্দ্ৰা। মোৰ দেখোন মালাধাৰি আধা গাঁথা হৈৰ'ল, অলপ বহক মই মনৰ জোখাৰে ভালকৈ আৰু এধাৰ গাঁথি দিওঁ।

নীলা। আন মালা আৰু কিয় লাগিছে—। তোমাৰ হাত দুখনিয়েই কোমল ফুলৰ মালাত কৈ সুকোমল।

চন্দ্ৰা। আপুনি ইয়াতে অলপ বহক, মই দুপাহমান ফুল অনাই লওঁ।

[নীলাম্বৰ বহিল, কিন্তু চন্দ্ৰা যাব ধৰোঁতে পিচতে মাত দিলে।]

নীলা। চন্দ্ৰা !

চন্দ্ৰা। কি কৈছে ?

নীলা। কি কম ! কবলৈ একো নাই। মাতিলে ভাল পাওঁ ! চন্দ্ৰা !···চন্দ্ৰা !

[চন্দ্ৰাৰ যোৱা নহল, কাষৰতে বহিল। ললিতা আহিল হাতত কিছুমান ফুল, পাত আদি লই।]

ললিতা। মহাৰাজক আগবঢ়াবলৈ দুৱাৰত সকলোৰে বৈ আছে।

নীলা। মই যাওঁ চন্দ্ৰা। মই যাওঁ।

চন্দ্ৰা। সোনকালে আহিব। (নীলাম্বৰ আগবাঢ়িল।)

ললিতা। আহা সখী, যাত্ৰাৰ সমাৰোহ চাওঁগৈ।

(সকলো যায়)

চতুৰ্থ দৃশ্য

সময়—সন্ধ্যা

[কমতাপুৰৰ সভাগৃহৰ এটা একলীয়া কোঠা। নন্দ অকলে।]

নন্দ। একোতে মন নপৰে। চিন্তাই এৰা নিদিয়ে। সমাজ! জাৰজ বুলি মোক যি বিহ ঢালি দিছা, তাকে বুকৰ ভিতৰত উতলাব লাগিছোঁ। তাৰ উগ্ৰ বাষ্প ধীৰে ধীৰে ৰাজ্য-খনত বিয়পাই দিম। নীলাম্বৰৰ সিৰে সিৰে ভেদি যাব, শচীপাত্ৰৰ উশাহ বন্ধ কৰিব, সমগ্ৰ ব্ৰাহ্মণ সমাজৰ অন্তৰ দহি নিব। চাওঁতে চাওঁতে এনে এটা ভূমিকম্প মতলীয়া হৈ উঠিব, যে পলকতে কমতাৰ ৰাজপুৰী ধূলিসাৎ হৈ যাব, ৰসাতলৰ তিমিৰে পৃথিবী ফালি, সেই ধ্বংসাৱশেষ গিলিবলৈ খেদি আহিব। তেতিয়া বিস্মৃতিৰ অন্ধকাৰৰ পৰা, আকৌ পিতামহ ব্ৰহ্মপালৰ ৰত্নসিংহাসন উঠি আহি কামৰূপত একাধিপত্য বিস্তাৰ কৰিব। সাৱধান নীলাম্বৰ, তোমাৰ বৰ্ম্মৰ ভিতৰত তক্ষকে বাহ লৈছে; এতিয়া ব্ৰহ্মতালু বিচাৰি পালেই হয়।

[চন্দ্ৰকুমাৰ আৰু কালীচৰণ আহিল।]

চন্দ্ৰ। তুমি ইয়াতে আছা? মই তোমাক বিচাৰি হাৰাশাস্তি।

নন্দ। কি সকাম?

চন্দ্ৰ। সকাম,—এতিয়া কি কৰা যায়? গৌৰত আমাৰ চেষ্টা বিফল হল। ইয়াৰ পিছত—

নন্দ। সেই পৰামৰ্শ যাৰ লগত কৰিব লাগে কৰিম। তুমি নিশ্চিন্ত হোৱা।

চন্দ্ৰ। আৰুনো কোন আছে? কাৰ লগত কৰিবা?

নন্দ। মই এটা কৰ্ণপিশাচ পুহিছোঁ।

চন্দ্ৰ। তুমি কি কোৱা কব নোৱাৰোঁ। মোৰ হলে চিন্তাই হৈছে। অভিষেকৰ সময়ত সীমান্তৰ বিদ্ৰোহত আমাৰ সৰ্ব্বনাশ হৈছে। নীলাম্বৰে এজন বিদ্ৰোহীকো জীয়াই এৰা নাই, বাকী ৰৈছোঁ, কেৱল আমি তিনিজন।

নন্দ। তুমি চিন্তা নকৰিবা। মই এটা নতুন উপায় ভাবিছোঁ। অতি সুন্দৰ উপায়।

চন্দ্ৰ। মই কবৰ হলে তুমি নিজৰ পৰিচয় দিয়া। সকলোৱে নহলেও এভাগে তোমাক সহায় কৰিব। দেশত জ্ঞানী সজ্জনৰ অভাৱ হোৱা নাই।

নন্দ। জ্ঞানী সজ্জন! স্বাৰ্থপৰ নৈষ্ঠিক বামুণ বিলাক। সিহঁতে কনৌজৰ পৰা আহিছে আমাক ধ্বংস কৰিবলৈ, সিহঁতে ন্যায় বিচাৰ কৰিব! তুমি দেখিছোঁ এতিয়াও মোৰ অৱস্থা ভালকৈ বুজা নাই।

চন্দ্ৰ। সিমান ভালকৈ নাজানো অৱশ্যে।

নন্দ। শুনা। পালবংশৰ শেষ ৰজা সুবাহুৰ পাটৰাণীৰ সন্তান

নাছিল। এনেতে ৰজাৰ মৃত্যু হ'ল। তেতিয়া মোৰ পিতামহে ৰাজ্যৰ দাবী কৰে, তেওঁ ৰজাৰ উপপত্নীৰ গৰ্ভজাত সন্তান। কিন্তু ৰাজ্যৰ মুখীয়াল ব্ৰাহ্মণ সমাজে, তেওঁ মন্ত্ৰ মাতি জুইত ঘিউপুৰি কৰা বিবাহৰ সন্তান নহয় দেখি, জাৰজ আখ্যা দি তেওঁৰ দাবী অগ্ৰাহ্য কৰি সিংহাসন দিলে কাক? বামুণৰ সাধাৰণ গৰু ৰখীয়া, অজ্ঞাত কুলশীল কান্ত নাথক,—নাম দিলে নীলধ্বজ। ইমানৰ পিছতো তুমি কব খোজা—সুবিচাৰৰ আশা আছে বুলি?

চন্দ্ৰ। তাৰ পাচত তেওঁ কি কৰিলে?

নন্দ। তাৰ পাচতো মোৰ পিতামহ ৰক্ষা নপৰিল। খেন বংশৰ প্ৰতিপালক ব্ৰাহ্মণ বৰ্ত্তমান শচীপাত্ৰৰ পিতাকে তেওঁক বধ কৰায়। আমি পলাই কোনোমতে ৰক্ষা পাওঁ। মৃত্যুকালত তেওঁ বংশ থাকে মানে সেই অত্যাচাৰৰ প্ৰতিহিংসা লব কৈ গৈছে। মোৰ গাত যদি ব্ৰহ্মপালৰ তেজ থাকে, জন্ম জন্মান্তৰলৈকে মই শচী পাত্ৰৰ শত্ৰু, ব্ৰাহ্মণৰ শত্ৰু, নীলাম্বৰৰ শত্ৰু, ধৰ্ম্মপত্নীৰ গৰ্ভজাত প্ৰত্যেক মানুহৰে শত্ৰু।

চন্দ্ৰ। কিন্তু এনে হিংসা মনুষ্যত্ব বিৰোধী—।

নন্দ। মনুষ্যত্ব? এনে এদিন আছিল চন্দ্ৰ, যিদিনা নিজৰ গাত দেৱতাৰ অস্তিত্ব অনুভৱ কৰিছিলোঁ। কিন্তু যিদিনাই মোৰ বংশৰ কাহিনী শুনিছোঁ, সিদিনাই মোৰ সেই সংস্কাৰ লোপ পাইছে।

চন্দ্ৰ। কিন্তু তথাপি নীলাম্বৰে তোমাৰ উপকাৰ কৰিছে,

সামান্য সৈনিকৰ পৰা তুলিনি তোমাক এজন মুখ্য সেনা-পতিৰ বাব দিছে।

নন্দ। চন্দ্ৰ, যিদিনা মই ৰাজপুত্ৰই, ভোখে পিয়াহে মূৰ থবলৈ ঠাই নাপাইছিলোঁ, সিদিনা নীলাম্বৰে মোৰ কি কৰিছিল ? আজি নীলাম্বৰে মোক চিনি পাওক চোন, দেখিবা, তেওঁ মোৰ কি উপকাৰ কৰে! মই নিজৰ প্ৰতিভাৰ বলত মানুহ হৈছোঁ, কোনে মোৰ কি কৰিছে!

চন্দ্ৰ। মই কবৰ হলে কিছুদিন নিতাল মবাই ভাল, কেনেবাকৈ যদি তুমি ধৰা পৰা, তেন্তে সকলো যাব।

নন্দ। একো চিন্তা নাই। এইবাব শেষ চেষ্টা। হয় জিতিম নহলে হাৰিম। এইবাব মবসাহ দি চাম, যি হয় হব। ···বাৰু তুমি এতিয়া যোৱা।

চন্দ্ৰ। মই ভবানীৰ মন্দিৰত আশ্ৰয় লৈছোঁ। (যায়।)

কালী। দেউতাক দুদিনমান ববকৈ গুণাগথা কৰা দেখিছোঁ। কথাটোনো কি হৈছে ?

নন্দ। এটা নতুন উপায় ভাবিছোঁ কালী, যদি কৃতকাৰ্য্য হওঁ, তেন্তে আৰু কথাই নাই।

কালী। কিবা উপায় ? আমি শুনিব পাৰিম জানো ?

নন্দ। এইবাৰ সংসাৰ ধৰ্ম্মত মন দিম।

কালী। সংসাৰ ধৰ্ম্মকি ? মই একো বুজিব পৰা নাই।

নন্দ। বুজিবি। অতি সহজ। ইমান দিনে বাহিৰে বাহিৰে যত্ন কৰি চালোঁ, বিদ্ৰোহ কৰালোঁ, লাভ একো নহল।

এইবাৰ নগৰত থিতাপি হৈ, অকলে চেষ্টা কৰি চাম। ভিতৰত বিশৃঙ্খলা লগাই দিব পাৰিলে, বাহিৰৰ পৰা আক্ৰমণ কৰিবলৈ সহজ হব।

কালী। চুকত থাকি বুকত খাব ?

নন্দ। তই বুজিছই। বাৰু, ৰাণীৰ সখীয়েক ললিতাক বিয়া কৰালে কেনে ?

কালী। সুধিছেহে নে আকৌ! বৰ সুন্দৰ হয়।

নন্দ। আচল কথা কোৱাতেই বা কি লাজ, ময়ো অলপমান···

(অৰ্থপূৰ্ণ হাঁহি মাৰিলে)

কালী। কিন্তু এই উপায়ে কেনেকৈ যে আপুনি কাম সিদ্ধ কৰিব পাৰিব, মই ভাবি পোৱা নাই।

নন্দ। পোৱা নাই ? শিয়ালৰ বুদ্ধি, বাঘৰ লোলুপ দৃষ্টি, সাপৰ বিষ নিশ্বাস, ভ্ৰূণহত্যাৰ বিভীষিকা, সকলোকে গোটাই থৈছোঁ। যেতিয়া নীলাম্বৰৰ গোটেই গাৰ তেজ চুহি মৰাশটো শত্ৰু বিলাকৰ মাজলৈ দলিয়াই দিম, আৰু সিইঁতে সেই শুকান হাড় আৰু মঙহ খিনিলৈ কঢ়া আজোৰা কৰিব, তেতিয়া—তেতিয়া—সকলো বুজিবা !

[কালীচৰণে নন্দৰ ফালে চালে, আৰু নন্দৰ উত্তেজিত মূৰ্ত্তি দেখি—লাহে লাহে আঁতৰি গ'ল।]

উঃ! আজি ইমান সহজে মোৰ মূৰ গৰম হৈছে কিয় ?

[অলপ তলমূৰ হৈ ইফালে সিফালে ঘূৰিলে।]

ঠিক্। নীলাম্বৰৰ বুকত এনেকৈ ঘাপ দিব লাগিব, যেন

তাতেই বাট মুকলি হৈ যায়। আৰু শচীপাত্ৰ—কমতাৰ ধৰণী, তেওঁকো আঁতবাব লাগিব। কিন্তু কেনেকৈ? শচীপাত্ৰ যেনে তেনে লোক নহয়, অলপ ব্যতিক্ৰম হলেই বিপদ। এনে আঘাতৰ প্ৰয়োজন যেন ডুনাইবাৰ কি হল বুলি সুধিব নোৱাৰে।···বাৰু, তাকেই কৰা যাব। ভাবি চাওঁ! —ইষ্টদেৱ তুমি মোৰ সহায় হোৱা,—এই বৈৰনিৰ্য্যাতন ব্ৰত পূৰ্ণ কৰা!

[শচীপাত্ৰ আহিল]

শচী। শুনিছানে নন্দ, এটা বৰ সুখৰ বাতৰি?

নন্দ। (নমস্কাৰ কৰি) কি সুখৰ বাতৰিৰ কথা কৈছে?

শচী। মহাৰাজৰ জয় বাৰ্ত্তা। প্ৰতি যুদ্ধতে জিতি, সকলো শত্ৰু দমন কৰি, তেওঁ এতিয়া সসৈন্যে বঙ্গ দেশত সোমাইছে। আৰু ইতিমধ্যে তাৰ পূব অংশ কামৰূপৰ ভিতৰুৱা কৰি লৈছে। নীলাম্বৰৰ বীৰ নামত আজি পূব ভাৰত কম্পমান।

নন্দ। আপোনাৰ সংবাদ কি পৰিমানে বিশ্বাসযোগ্য?

শচী। আজি পৰে পৰে ডুত আহিব লাগিছে। এতিয়া বিজিত ৰাজ্য শাসনৰ বাবে যোগান পঠাব লগা হৈছে।

নন্দ। অতি আনন্দৰ বাতৰি।

শচী। কিন্তু নন্দ, তোমাক ইমান চিন্তিত যেন দেখিছোঁ কিয়? তুমি যেন বলেৰে হাঁহিব খুজিও হাঁহিব পৰা নাই, কি হৈছে কবানে?

নন্দ।　ক'তা ? তেনেতো একো হোৱা নাই ডাঙৰীয়া।

শচী।　মই হলে দেখাত তেনেই দেখিছোঁ। দিগ্বিজয় যাত্ৰাত তোমাক নপঠাই মনোহৰক পঠোৱা হল, তাৰ বাবে মোৰ ওপৰত খং কৰিছা নেকি ?

নন্দ।　আপুনি কি কথা বোৰ ভাবিছে। এই বোৰ ভাব মোৰ সপোনৰো অগোচৰ।

শচী।　হয়তো মোৰ ভুলেই হৈছে। কিন্তু তোমালোক ডেকা মানুহ, তাৰপৰা তুমি ক্ষুন্ন হবও পাৰা, যশ লাভৰ ফালৰ পৰা।

নন্দ।　নিশ্চয় জানিব তেনে একো হোৱা নাই।

[সুনীতি আহিল। নন্দই নমস্কাৰ জনালে।]

সুনীতি।　লোৱা মন্ত্ৰী, এই ৰত্নহাৰ মই আমাৰ দূতক পুৰস্কাৰ দিছোঁ।

[হাৰ এধাৰ দিলে।]

শচী।　বাৰ্ত্তাবহৰ উপযুক্ত উপহাৰ হৈছে।

নন্দ।　ধন্য মহাৰাজৰ বীৰত্ব ! শঙ্কল ভাস্কৰৰ পিছত আৰু কামৰূপত এনে দিগ্বিজয়ী পুৰুষ ওপজা নাই। কিন্তু মহাৰাজৰ কোমল বয়সলৈ চাই, ভবিষ্যতে তেওঁলোককো অতিক্ৰম কৰিব যেনহে লাগিছে।

শচী।　সঁচা কৈছা নন্দ। ধন্য কামৰূপ, যে নীলাম্বৰৰ দৰে বীৰপুত্ৰ পাইছে, আৰু ধন্য আপুনি, যি এনে পৰাক্ৰমী পুৰুষৰ

জন্মদাতৃ। এই বয়সতে তেওঁ যেনে প্ৰতিভাৰ চিনাকি দিছে সি কেৱল কামৰূপতে কিয়,—গোটেই ভাৰতৰ ইতিহাসতে অতুলনীয় হৈ থাকিব।

স্নুনীতি। ঈশ্বৰে তোমাৰ শুভ ইচ্ছা পূৰ্ণ কৰক!

শচী। আপোনাৰ ওচৰত মোৰ এটি নিবেদন আছে আই। আজি এই আনন্দৰ দিনৰ স্মৰনাৰ্থে, মোৰ আজন্ম সঞ্চিত যি সামান্য ধনৰত্ন আছে, তাক আপোনাৰ হাতত গতাই দিব খুজিছোঁ। তাৰে প্ৰজাৰ হিতৰ অৰ্থে আলি, পুখুৰী দেৱমন্দিৰ আদি সজাই মোক কৃতাৰ্থ কৰক।

স্নুনীতি। কি কৈছা মন্ত্ৰীবৰ? ৰাজ ভঁৰালৰ ধনেৰে কামৰূপৰ চাৰি সীমাত সোণৰ প্ৰাচীৰ তুলিব পাৰি। তোমাৰ এই মহৎদান মই গ্ৰহণ কৰি, আকৌ ঘূৰাই দিছো। ধন্য তোমাৰ স্বদেশ প্ৰেম! ধন্য তোমাৰ ৰাজ ভক্তি!

শচী। মোৰ শ্ৰদ্ধাৰ দান অৱহেলা নকৰিব আই। এতিয়া বুঢ়া হৈছোঁ, কেতিয়া মৰোঁ কব নোৱাৰোঁ। মোৰ যি আছে সকলোকে মই দেশৰ হকে দি যাব খোজোঁ। মনোহৰকো মই আপোনাৰ হাতত সঁপিলো, মোক মুক্ত কৰক আই।

স্নুনীতি। তেন্তে আৰু তোমালৈ থাকিল কি?

শচী। একণিকা গভীৰ তৃপ্তি!

স্নুনীতি। তুমি মানুহ নোহোৱা। ময়ো মোৰ সকলো ৰত্ন অলঙ্কাৰেৰে তোমাৰ সোণৰ প্ৰতিমা সজাই সিংহাসনৰ আগত থম। মনোহৰ আজিৰ পৰা মোৰ অন্যতম পুত্ৰ।

শচী। আৰু মই নিশ্চিন্ত। যাওঁ, এতিয়াই ইয়াৰ ব্যৱস্থা কৰোঁগৈ।

সুনীতি। বলা ময়ো গৈছো।

(দুয়ো যায়)

নন্দ। কি কৈছে এওঁলোকে! হাঁহি উঠিব খোজে! নিজৰ স্বাৰ্থ লৈ নাচাই,···কিহৰ এই খন···কি ভাৱনা দেখুৱায়! আচৰিত! এই শচী পাত্ৰই নীলাম্বৰৰ কাৰণে, অকাৰণে নিজৰ সৰ্ব্বস্ব বিলাই দিব পাৰে। অথচ মোৰ কাৰণে নাজানি হলেও অপকাৰটোহে কৰে। মোৰ জন্মস্বত্ত্ব কাঢ়ি নিও সন্তোষ নাই; দিগ্বিজয়ৰ সময়ত মোক পঠালে কিজানি মোৰ গৌৰব লাভ হয়, তাৰো পৰা মোক বঞ্চিত কৰিলে! ···ঠিক্, শচী পাত্ৰৰ তেজত পালবংশৰ প্ৰতি শত্ৰুতাৰ বীজ স্বভাৱতে নিহিত আছে। বাৰু; মোৰো গাত যদি পাল-বংশৰ তেজ আছে, তেজেৰেই ইয়াৰ প্ৰতিশোধ দিম!

(যায়)

পঞ্চম দৃশ্য

বঙ্গদেশ

নীলাম্বৰৰ শিবিৰ

[সৈন্যবিলাকে গায়]

—গীত—

ঘনে ঘনে কঁপে হিয়াৰ তন্ত্ৰী,
আহিছে মিলন দিন।
আকুল চিত্ত কৰিছে নৃত্য,
বাজে কি নবীন বীণ!
দীৰ্ঘ বিৰহ অন্ত, জাগিছে নব বসন্ত,
পৰাণত জাগে প্ৰিয়াৰ আনন
অসহ বিৰহ ক্ষীণ।
স্মৰণতে যায় শ্ৰান্তি, পৰশত কত শান্তি,
অধৰে অধৰে হৃদয়ে হৃদয়ে
নিখিল ভুবন লীন।

[সৈন্য বিলাক যায়। মনোহৰ আহিল।]

মনো। আকৌ ঘৰ। ঘৰ! কি সুন্দৰ ঠাই! কল্পনাৰ স্বৰ্গও ইয়াৰ আগত মলিন হৈ যায়। ঘৰ, য'লৈ জন্মদিনৰ আশীৰ্ব্বাদ লই ঈশ্বৰ নিজে নামি আহিছিল, য'ত সেই আশীৰ্ব্বাদৰ অক্ষয় কিৰণ অনন্ত কাল জিলিকি থাকে, য'ৰ আলোকত মোৰ চকুৰ

প্ৰথম দৃষ্টি উপচি গৈছিল, য'ৰ বতাহে মোৰ প্ৰথম নিশ্বাস বোৱাইছিল, সেই ঘৰ! য'ৰ ধূলি কণাত ল'ৰালিৰ স্মৃতিৰ সৌৰভ, পিতাৰ পবিত্ৰ আশ্ৰয়, আইৰ দৰে অনুপম তীৰ্থ, ভাই ভণীৰ দৰে আনন্দৰ নিজৰা, সেই ঘৰলৈ ওলাইছোঁ! ঘৰ! ঘৰ বোলোতে আৰু এখনি মুখলৈ মনত পৰে। সেই মুখ—সেই মুখ ললিতাৰ! হাঁয় মই পথী হৈ সুপজিলোঁ। কিয়!

[নীলাম্বৰ আহিল।]

নীলা। অকলে অকলে কি ভাবিছা মনোহৰ?

মনো। মই? নাই, একো ভাবা নাই।

নীলা। মোৰ মনে নধৰে, তুমি যেন কিবা সুখৰ সপোনত ভাহি আছিলা।

মনো। তোমাৰ কথা একপ্ৰকাৰ সঁচাই, মই ঘৰৰ কথা ভাবি আছিলোঁ।

নীলা। তাকে নো নকৈছিলা কিয়?

মনো। বাৰু ঘৰলৈ বুলি তোমাৰ নো মন আকুল হোৱা নাইনে?

নীলা। সেইটো পাচত বুজিবা। সম্প্ৰতি শিবিৰ তুলিবৰ আয়োজন কিমান আগ বাঢ়িছে।

মনো। প্ৰায় সম্পূৰ্ণ।

নীলা। কিন্তু মনোহৰ, ৰাজসভাত বহি বিধি নিষেধৰ বন্ধনত বন্দীহৈ থকাতকৈ যুদ্ধ ক্ষেত্ৰক মই বেছি ভাল পাওঁ।

মনো। এক ফালেদি ভাল সঁচা। কিন্তু এইবাৰ তুমি যুদ্ধ ক্ষেত্ৰতো যেনে নিয়ম বান্ধি দিছা তালৈ চাই—

নীলা। কি কৰিম কোৱা! যোৱা বিদ্ৰোহ দমনত মোৰ কঠোৰতাৰ কথা শুনি চন্দ্ৰাই মোক শপত দি থৈছে। মই যেন কোনো তিৰোতাৰ মনোকষ্টৰ কাৰণ নহওঁ।

মনো। পিছে এটা কথা, তুমি যে বিপদক এনেকৈ আগ ভেটি ফুৰা, সেই বিষয়ে নো একো কোৱা নাইনে ?

নীলা। সদায়েই কয়। কিন্তু উত্তৰ দিওঁ, যি মৰিবলৈ ভয় কৰে সি জীয়াই থাকিবলৈ তাতোকৈ বেছি ভয় কৰা উচিত।

মনো। এই কথা মানিলেও, তুমি নিজক বিপন্ন কৰি ফুৰা মই সহিব নোৱাৰোঁ।

নীলা। মনোহৰ তুমি মোৰ ভাই হৈ নুপজিলা কিয় ?

মনো। মোক মাত্ৰ বন্ধু বুলিয়েই ভাবা, মই তাতে সন্তুষ্ট হম।

নীলা। তোমাৰ দৰে বন্ধু অৱশ্যে নিজৰ ভাইত কৈও ডাঙৰ।

নীলা। বোধ হয় ভুল কৰিলা।

নীলা। ভুল নহব লাগে। কাৰণ দেখা নাইনে ভাই ককাইৰ সম্পৰ্কও সম্পত্তিৰ যোগেদিহে বহু ক্ষেত্ৰত।

মনো। সঁচা, কিন্তু বেলেগ হয় অন্ন, বেলেগ হয় সম্পত্তি আৰু বেলেগ হয় বোৱাৰী। কিন্তু ভাইৰ প্ৰাণ বেলেগ নহব লাগে। আৰু সিয়ো যদি হয়, তেন্তে জানিবা সেই প্ৰাণ জন্তুৰ, মানুহৰ নহয়।

নীলা। তুমি ইমান কথা ক'ত শিখিলা ?

মনো। এই বোৰ নো শিকা কথানে ? এই বোৰ দেখা কথা, অতি সাধাৰণ।

নীলা। তিৰোতা সম্পৰ্কে তোমাৰ কি ধাৰণা ?

মনো। পুৰুষৰ মনত তিৰোতা ৰহস্য। শাস্ত্ৰয়ো বোধ হয় ভালকৈ ধৰিব পৰা নাই, মই কেনেকৈ কওঁ কোৱা ?

নীলা। কিয় তোমাৰ দেখোন অন্তঃপুৰৰ তিৰোতা মহলত হৰগৌৰী সংবাদ পুথিৰ পাঠক বুলি বৰ নাম, তুমি নো নাজানানে ?

মনো। সেইবোৰ তেওঁলোকক ভুৰা দিয়া কথা। বামুণ কুলত জন্মিলেও পণ্ডিতালি মোৰ কি আছে ? এতিয়া অলপ জিৰণি লোৱা যাওক আহা। (দুয়ো যায়।)

ষষ্ঠ দৃশ্য

কমতাৰ ৰাজ বাট

সময় দুপৰীয়া

[নন্দ অকলে]

নন্দ। দিগ্বিজয় কৰি আজি নীলাম্বৰ সমাৰোহেৰে নগৰ সোমাব। কমতাপুৰ আনন্দত মতলীয়া। এই আনন্দত কিন্তু মোৰ ঠাই নাই। এই জয়বাৰ্ত্তা শুনি গাত একুৰা জুই জ্বলিব লাগিছে, বুকৰ প্ৰত্যেক কামী হাড় পলে পলে দেই গৈছে। এটা ছিদ্ৰ পালেই তাৰ বিষাক্ত ধোঁৱাই, এই উৎসৱৰ গলত

সোপাদি মাৰি পেলাব পাৰে। কিন্তু চল নোপোৱাৰ বাবে তাক লুকাই ৰাখিব লগা হৈছে, অথচ তাৰ তাপত মোৰ সৰ্ব্বশৰীৰ সিজি গৈছে। যক, ৰাজহাড়ৰ মাজলৈ বজ্ৰকীট খুলি খুলি সোমাই গলেও বাহিৰত মৰাশৰ দৰে হাঁহি দেখুৱাব লাগিব।......অতি সাধাৰণ সৈনিক এটায়ো আজি ৰণজয়ৰ কাহিনী কৈ লোকৰ চকুত সম্মানৰ পাত্ৰ হব, অথচ মই নিৰৱে বিস্মিত হৈ তাকে শুনিব লাগিব, নিজে নিজে ধিক্কাৰ দিব লাগিব। ওঃ!‥ ইয়াৰ একমাত্ৰ কাৰণ এই কুটিল শচী পাত্ৰ।

[সাধুচৰণ আহিল]

সাধু। নন্দ! তুমিনো ইয়াত কৰিছা কি? কোনো ৰঙ ধেমালিত যোগ দিয়া নাই, আন কামো একো কৰা নাই।

নন্দ। ৰং ধেমালি মই নিজে কৰাতকৈ লোকক কৰা চায়েই ভাল পাওঁ।

সাধু। তোমাৰ দৰে ডেকা মানুহে, আজিৰ দৰে আনন্দৰ দিনত আমন্ জিমন্‌কৈ ফুৰা মই ভাল নেপাওঁ। আহা, মোৰ তাত বহি, অলপ জিৰাই শতাই দুয়ো একে লগে ওলাই যামগৈ।

নন্দ। মহাৰাজো আহি পাবৰ সময় হবহিয়েই।

সাধু। ব'লা, ব'লা তালৈ যথেষ্ট সময় আছে।

[দুয়ো যায়]

সপ্তম দৃশ্য

সাধুচৰণৰ ঘৰ

[বহল দুৱাৰেদি ভিতৰৰ দৃশ্য চকুত পৰে। এখন ডাঙৰ আৰ্চীত ললিতাই উৎসৱৰ ৰূপ সজ্জা কৰিছে। কোঠাৰ বাহিৰত এখন বহল কাঁথি।]

ললিতা। কিহৰ কাৰণে এই সাজ পাৰ! মনোহৰ—মনোহৰ তো এতিয়াও নাহিল। · মনোহৰ! সুন্দৰ মনোহৰ! তোমাক পাবৰ আশা মোৰ এই জনমত নাই। তুমি বামুণৰ ঘৰত উপজিছিলা। মই শূদ্ৰাণী। মোৰ কাৰণে তুমি আকাশৰ তৰা। কিন্তু তেও কিয় এই আকৰ্ষণ।······নাই সেই বোৰ আজি নাভাবোঁ। আজি তুমি আহা, হাঁহা, মোক দেখি মুগ্ধ হোৱা। উৎসৱৰ বাঁহী উতলা হৈ বাজিব লাগিছে আজি যদি বুজাব পাৰিলোঁ। হেতেন মই তোমাক কিমান ভালপাওঁ! এই আখৰ ·কেইটা আৰু মুকুতাৰ মণি কেইটাই আজি তোমালৈ উপহাৰ। (বাহিৰলৈ ওলাই আহিল আৰু চিঠি এখন পঢ়িচালে) "হে বিজয়ী বীৰ! মই এপাহ ফুল হোৱা হলে তোমাৰ সপোনত ইমান দিনে কলৈবা ভাহি গলোঁ। হয়! আৰু তুমি এখনি নৈ হোৱা হলে, তোমাৰ শীতল বুকুত মই পমি গলোঁ। হয়, থাকিল হেতেন বাকী এই কঠিন মুকুতাৰ মণি কেইটা। দেখিলে চিনি পালা হয় নে?"

[সাধুচৰণ আৰু নন্দ আহিল। ললিতাই তৎক্ষণাত চিঠিখন সামৰি কাপোৰৰ আঁৰ কৰি, সহজ অৱস্থালৈ আহিল। নন্দ আৰু সাধুচৰণ কাঁধিত বহিল।]

সাধু। ললিতা, আমাৰ কাৰণে কি আছে অলপ জলপানৰ দিহা কৰাচোন আই।

ললিতা। ভাল পিতা, অলপ মান বহক।

সাধু। বাৰু নন্দ, মই মন কৰিছোঁ, তুমি সদায় এনে অকল শৰীয়াকৈ থাকা,—কি কাৰণ কোৱাচোন ?

নন্দ। আপোনাক নো আৰু কি কম ? পৃথিবীত মোৰ কেও কিছু নাই, সামৰিক কৰ্ত্তব্যৰ বাহিৰে সময় নিয়াবলৈ একো অবলম্বনেই নাই।

সাধু। কিন্তু, তোমাৰ বয়সৰ মানুহৰ পক্ষেতো এনে হব নালাগিছিল। মাজে সময়ে আজৰি পালে আহিবা চোন আমাৰ ফালেই।

নন্দ। আপোনাৰ মৰমৰ প্ৰতিদান দিবলৈ মোৰ একো নাই।

সাধু। পিছে এটা কথা। তুমিনো সদায় অকলশৰীয়া হৈয়ে থাকিবানে ? সংসাৰৰ দায়িত্বৰ বিষয়েও ভবা চিন্তা কৰিব লাগে নহয়।

নন্দ। সেই বিলাক চিন্তা দেখোন মনলৈ অহাই নাই।

সাধু। ওঃ ! সেইটো নহয়। সময়ৰ কাম সময়ত হব লাগে।

ললিতা। পিতা, ভিতৰলৈ আহিবৰ হৈছে।

[দূত এজন আহিল।]

সাধু। কি সংবাদ ?

দূত। মন্ত্ৰীদেউতাই আপোনাক মাতি পঠাইছে, ডাঙৰ সকাম আছে বুলি কৈছে।

সাধু। মাতিছে! বাৰু, কগৈ মই গৈছোঁ।

নন্দ। ব'লক ময়ো যাওঁ।

সাধু। নহয় নন্দ, তুমি বহা। একো বেয়া নাপাবা, মই এতিয়াই আহিম।

নন্দ। নালাগে মোৰো আনফালে কাম আছে—

সাধু। তুমি আমাক পৰজ্ঞান নকৰিবাচোন ইমান। বহা খন্তেক। আই ললিতা, বোপাটিলৈ জলপান সজোৱা, মই আহোঁ অলপ মান—

ললিতা। ভাল বাৰু।

(সাধুচৰণ আৰু দূত যায়)

[ললিতাই ভিতৰৰ কোঠালিত জলপানৰ দিহা কৰে। নন্দই মাজে মাজে তলমূৰাকৈ ভাবে, ইফালে সিফালে লক্ষ্য কৰে আৰু কেৰাকেৰিকৈ ললিতালৈ চায়। ললিতা ওলাই আহিল।]

ললিতা। অলপ ভিতৰলৈ আহিলে ভাল আছিল।

নন্দ। অ, গৈছোঁ বাৰু (ভিতৰ সোমাই গল, হথাৎ ললিতাৰ হাতত ধৰিলে) ললিতা !

ললিতা। ছিঃ! কেনে কৰে। হাত এৰক।

নন্দ। মই মোহিত হৈছোঁ—(সাৰটি ধৰিব খোজে, ললিতাৰ গাৰ পৰা আগতে লুকুৱাই থোৱা চিঠিখন সৰি পৰে)

ললিতা। সাৱধান! হয় ভাল মানুহৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিব, নহলে—

নন্দ। আও! ইমানটো খঙখাব পায়নে? আমিনো এনেহে হীন হলোনে যে—! (মাটিত পৰা চিঠিখন দেখি ললিতাৰ অজ্ঞাতে সেইখন তুলি ললে।

ললিতা। এতিয়াই দিয়াব পাৰোঁ শিক্ষা। বাৰু আহক পিতা ঘূৰি।

(দুৱাৰ জপাই দিলে, নন্দ আগবাঢ়ি চোতাললৈ আহিল।)

নন্দ। নাই কথাটো খেও নাখালে। বাৰু এইখন কি পালোঁ! (চিঠি পঢ়ে) ওঃ! ললিতাই মনোহৰলৈ চিঠি দিছে! গলৰ মণি সোলোকাই উপহাৰ দিছে। উঃ! ইয়াতো সেই একে শত্ৰু। শচী পাত্ৰৰ পুতেক মনোহৰ মোৰ প্ৰণয়ৰ পথৰ কণ্টক!……বাৰ বছৰ অনুসন্ধানৰ পাছত কলিয়ে আজি ছিদ্ৰ পাইছে—! ৰাজ্যৰ ধৰণী পৰম ব্ৰাহ্মণ শচী পাত্ৰৰ পুতেকৰ লগত শূদ্ৰাণীৰ গুপ্ত প্ৰণয়। শাস্ত্ৰীয় ঘৃণাৰ প্ৰাচীৰত এটা বিন্ধা পোৱা গল। ইয়াকে লই কাম আৰম্ভ কৰা যাওক।

[বেগা বেগিকৈ ওলাই যায়]

জিৰণি পট পৰিব।

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

সাধুচৰণৰ ঘৰৰ কোঠা

[ললিতাই অকলে গীত গাই আছে।]

গীত

ওৰণি ল', ও সখী তই,
আহিছে তোৰ বৰ।
সপোন পুৰীৰ, ফুলৰ কোঁৱৰ,
ৰূপৰ মধুকৰ ॥
তোৰ নয়নত ভাহে ইকি
নবীন জোনালী ?
গালত ফুলে অনুৰাগৰ আভা সোনালী !
হিয়াত সোণৰ কমলকলি
গোপন হৰষৰ।

[মনোহৰ লাহে লাহে আহি পাচফালৰ পৰা শুনি থাকে।]

মনো। সুন্দৰ ! সুন্দৰ ! মিঠা !

ললিতা। অ' ! তুমি ! কেতিয়া আহিলা মনোহৰ ?

মনো। অলপ আগতে। তোমাৰ গীত শুনিবলৈ বৈ আছোঁ।

ললিতা। কথাটো মিছা নহয়, বোলে 'চোৰৰ বৰ বল, চোৰে খোজে দৈ কল', চুৰকৈ এবাৰতো গীত শুনিবই—,তাৰ পিচতো শুনিবলৈ দাবী কৰিব। ইমান পৰা কৰম !

মনো। ইঃ! থোৱাহে থোৱা! মই তোমাৰ গীতহে চুৰকৈ শুনিছোঁ। তুমি চুৰ কৰিছা মোৰ চিত অৰ্থাৎ—

ললিতা। হৈছে—হৈছে, বহুত হৈছে! পিছে কিহলৈ বুলিবা এই ফালে আহা হৈছে?

মনো। মই তোমাৰ পিতাবাক বিচাৰি আহিছোঁ। তেওঁ ঘৰত আছেনে?

ললিতা। তেওঁ নাই, এতিয়াই ওলাই গ'ল। তুমি বাটত লগ পোৱা নাইনে?

মনো। ক'তা! নাই পোৱাতো, তে ওঁনো কলৈ গ'ল?

ললিতা। জানিলে মই নকওঁ নে?

মনো। আও! তেনেকৈ কোৱা নাই। বাৰু অলপ বাট চাব লগাই হ'ল। এটা লাগতীয়াল কথা আছিল।

ললিতা। বাৰু বহা তেনে হলে।

মনো। বহিবলৈ পৰা হলেতো ভালেই আছিল। পিছে বহুতো কাম। কি কৰোঁ। তেও বহিছোঁ বাৰু। (বহিল)

ললিতা। ভাল, বহা। আজি কালি মোৰো বহুত কাম হৈছে, এখন্তেক বহিয়ে দুষাৰ কথা বতৰা পাতি মনটো পাতলাম, তাৰো উপায় নোহোৱা হৈছে। তুমি তেন্তে বহিবা দেই, মই আহোঁ। (যায়)

মনো। এঃ! কি মস্কিল! কত কথা কওঁ বুলি আহিছিলোঁ— যাওঁ, ইয়াত থাকি নো আৰু কি হব!

[যাব খোজে—আৰু ললিতা পাচ ফালৰ পৰা আহি ওলায়।]

ললিতা। ক'তা! গ'লা নেকি? বজা. পিতা আহিছে।

মনো। আহিছে? মই তেন্তে যাওঁ ললিতা।

ললিতা। তুমি আকৌ ক'লৈ যোৱা? ৰ'বা। তোমাৰ সকামৰ কথা কোৱা, মই তেওঁক ইয়ালৈ মাতি আনো।

মনো। মোক এৰি দিয়া ললিতা, হথাৎ মোৰ গা বেয়া হৈ গ'ল, পিছতো তেওঁক লাগ ধৰিম।

ললিতা। গা বেয়া যদি তুমি ধীৰে স্থস্থিৰে থাকা, পিতা আহক, ঔষধ পাতিবো ব্যবস্থা কৰিব তেওঁ।

মনো। মোৰতো তেওঁক কব লগা একো নাই।

ললিতা। একো নাই! কিয় তুমিচোন এতিয়াই কৈছিলা, আছে বুলি।

মনো। কৈছিলোঁ হয়। সেইটো মোৰ ভুল হৈছিল।

ললিতা। ভুল হৈছিল! তেনেহলে কিয় আহিছা কব লাগিব॥

মনো। কিয় বোলেতে—! কিয় বোলোতে—। এই, তোমাক চাবলৈ।

ললিতা। মোক? মোক দেখোন দেখিলাই। এতিয়া যোৱা।

মনো। তোমাক হেপাহ-পলুৱাই চাওঁ বুলি—

ললিতা। হৈছে। জানিছোঁ। এতিয়া যোৱা।

মনো। লাগে—যাওঁ। কিন্তু সঁচাকৈ তেওঁ আহিছে নেকি?

ললিতা। পিতা এতিয়াও অহা নাই, পলম আছে তুমি যোৱা।

মনো। মই তোমাক ভাল পাওঁ। বৰ ভাল পাওঁ।

ললিতা। মোৰ গা সাতখুন আঠখন কৰিছে—হিঃ! হিঃ! হিঃ!

মনো। তুমি হাঁহিলাহে ?

ললিতা। ও ভুল হৈছে নেকি ? ৰবা, তেনে হলে কান্দোঁ।

মনো। তুমি ধেমালি বুলি ভাবিছা ?

ললিতা। নাই ভাবা। ভাল পোৱা নামৰ বেমাৰ হলে হাঁহি আৰু কান্দোন সমানে আহে। নহয় বুলি কোৱাচোন বাৰু!

মনো। মোৰ এই গভীৰ ভালপোৱা, তাৰ মূল্য তুমি নুবুজিলা ?

ললিতা। মূল্য নুবুজিবলৈ ইয়াত কি টান অঙ্কটো আছে কোৱা ? তুমি কৈছা, মই তোমাক ভাল পাওঁ। ময়ো তেনেকৈ কব পাৰোঁ, টেঙা খাবলৈ মই বৰ ভাল পাওঁ, নাইবা ফেঁচা নকা মানুহ দেখিলে মোৰ হাঁহি উঠে। ইয়াত নো কি মূল্যৰ কম বেছি থাকিব পাৰে ?

মনো। বুজিলোঁ। তুমি মোক ভাল নোপোৱা।

ললিতা। সেইটো হওঁতে ভাবি চাব লাগা কথা। ৰবা তেন্তে এবাৰ ভাবিয়েই চাওঁ। (ভাবাৰ ভাও জোৰে।)

মনো। তোমাৰ লগত আৰু নোৱাৰি।

ললিতা। উঃ! ৰবা চোন। দেখা নাইনে মই ভাবিছোঁ।

মনো। তুমি ধেমালিখন নেৰা নহয় ?

ললিতা। তুমিয়েই চোন ধেমালি পাতিছা। মই ভাবিব খুজিলেও ভাবিব নিদিয়া, আৰু দোষটো দিয়া মোৰ গাত।

মনো। বাৰু, নিদিওঁ দোষ। থাকা, মই আহিলোঁ। (উঠিল)

ললিতা। আগফালৰ দুৱাৰ বন্ধ। যাব পাৰা যদি যোৱা। মই পিতাক মাতি আনোঁগে ৰ'বা ইতিমধ্যে—।

মনো। মোৰে শপত। বহিলোঁ বাৰু। কিন্তু যি শোধোঁ কবানে ?

ললিতা। মইনো কি কোৱা নাই তোমাক ? পৰাই নোৱাৰাই তো কৈয়েই আছোঁ। তোমাবহে কবৰ কথা নাইকিয়া হৈছে। আৰু লাগে যদি কোৱা, বেছি সুতত মই কথা ধাৰলৈও দিব পাৰোঁ।

মনো। তুমি যদি এইবোৰ অৰ্থহীন কথা বলকি থাকা, মোৰ পক্ষে ইয়াত তিষ্ঠা টান হৈ উঠিব আৰু।

ললিতা। ভালে ভালে বহি থাকিবা দেই—

মনো। বহি থাকিনো কি কৰিম বাৰু।

ললিতা। বহি থাকি মানুহে সাধাৰণতঃ যি কৰে ! আকাশত চাং পাতে।

মনো। বহি থাকি মানুহে মনৰ কথাহে কোৱা মেলা কৰে।

ললিতা। চোৱা, ইমান পৰে বকোঁতে মুখত বিহ উঠিল, এই বোৰনো মোৰ মনৰ কথা নকৈ গাৰ কথা হে কলোঁনে ?

মনো। তুমি ক'ৰ কথা নি ক'ত সানা, মই কবই নোৱাৰোঁ।

ললিতা। নোৱাৰা যদি থাকা। ময়ো তোমাৰ অধ্যাপকটো নহওঁ যে বিদ্যাকে ভাঙি মুচৰি তোমাৰ মূৰত সুমাই দিম।

মনো। হোৱা হোৱা তুমি মোৰ প্ৰেমৰ গুৰু হোৱা ললিতা।

ললিতা। তুমি চুপতি নেৰা, নহয় ?

মনো। সঁচাকৈ মই তোমাক বৰ ভাল পাওঁহে।

ললিতা। তোমাৰ নৰিয়া টান হৈছে। দৰব খাব লাগে—

মনো। দৰব আছে কিন্তু তোমাৰেই হাতত।

ললিতা। তুমি দুষ্ট ৰোগী। বেমাৰ হয় নিজেই চপাই লৈছা, নতুবা কুপথ্য খাই বঢ়াই লৈছা। কোনো বেজেই তোমাক ভাল কৰিব নোৱাৰে ; গতিকে ময়ো নোৱাৰোঁ। বুজিছানে ?

মনো। বুজা নাই।

ললিতা। জানো ; তুমি নুবুজা আৰু নুবুজিবাও। বেমাৰে বুকৰ পৰা গৈ মূৰ পাইছে নহয়।

মনো। সেই বোৰ আৰু তুমিয়েহে গম পোৱা—

ললিতা। বাৰু এতিয়া এখন তামোলকে খাবা জানো ?

মনো। তোমাৰ হাতৰ তামোল অমৃত, মইনো নেখাই থাকিব পাৰোঁনে, দিয়া গাত ধৰাকৈ দিয়া—

(বটা আনি তামোল কাটে)

ললিতা। আবেগৰ বানে এতিয়া সকলোকে উটাই নিয়ে যেন পাওঁ। লোৱা চোন। (বটা আগ বঢ়াই দিয়ে।)

মনো। নহয় নহয় তেনেকৈ নহয়! হাতে হাতে দিয়া আকৌ।

ললিতা। বুজিছোঁ। ৰোগৰ অৱস্থা সাংঘাতিক ! (তামোল হাতে হাতেই দিলে।)

মনো। (তামোল খন গুণ্ডি চাই কলে) তুমি তামোল খুৱাই মোক আছুদি কৰিছা যেন পাওঁ।

ললিতা। ঈঃ! কথা কৈছে চোৱা!

মনো। আগ চোতালত কোনোবা আহিছে, যেন পাওঁ—

ললিতা। সেয়া পিতা আহিছে, তুমি বহা।

[ললিতা যাব খোজে, মনোহৰে হঠাৎ উলটি ললিতাৰ হাতত ধৰে।]

মনো। ললিতা!

ললিতা। বলিয়া নেকি ?—যোৱা।

(দুয়ো দুফালে যায়)

দৃশ্যপট পৰে।

দ্বিতীয় দৃশ্য

সভা ঘৰৰ এফাল।

[শচীপাত্র আহিল]।

শচী। এনে সঙ্কটত পৰিম বুলি ভবা নাছিলোঁ। ৰাজ সভাৰ সময় আহিলেই মোক ভাবনাই ধৰে। এনে অৱস্থা মোৰ এই সুদীর্ঘ জীৱনত কেতিয়াও হোৱা নাছিল। ৰজাই যদি সভাত থাকিবলৈ হেলা কৰে, তেন্তে সেই সভাই বা কি, আৰু ৰাজকার্য্যই বা কি ? মাতৃ ভবানী, মোক এই বয়সত এই খন কি দেখুৱাব খুজিছা।

[নন্দ আৰু সাধু চৰণ আহিল]।

সাধু। তুমি ইয়াত অকলে কি কৰিছা? বলা সভাৰ সময় হৈছে।

শচী। কিন্তু—মহাৰাজ ?

সাধু। মহাৰাজতকৈ তোমাক হে সকলোৱে আশা কৰে।

শচী গৈছোঁ। কিন্তু মই গৈ কি কৰিব পাৰোঁ, যদি মোক সমৰ্থন কৰা জন নাথাকে।

সাধু। আজি শুনিছোঁ মহাৰাজক বাতৰি দিয়া হৈছিল।

শচী। হৈছিল, কিন্তু নিশ্চিত সমিধান পোৱা নগল।

সাধু। তেনেহলেই তো মস্কিল।

নন্দ। মই কবৰ হলে, মহাৰাণীৰ ওচৰলৈকেই বাতৰি পঠোৱা হওক। তেৱেঁই ৰাজ্যৰ মঙ্গলৰ ভাৰ হাতত লওক।

শচী। এইটো আকৌ কেনে কথা হব ?

নন্দ। মোৰ বোধেৰে ভালেই হব। ৰাজ্যৰ কাৰণে মহাৰাজ আৰু মহাৰাণীৰ মাজ'ত অপ্ৰীতি সৃষ্টি কৰিলেও একো বেয়া কথা নহব যেন পাওঁ।

শচী। এইটো অতি ভয়ঙ্কৰ কথা।

নন্দ। মই দেখোঁ তেনে নাভাবোঁ।

শচী। নাভাবা নাই, কিন্তু মই জানোঁ, তাৰ পৰিণাম কি হব পাৰে।

সাধু। সেই বোৰ এৰা, এতিয়া সভাৰ সময় ওচৰ চাপিছে, আজিৰ দিনটো ভালে কুশলে খেদোৱাৰ দিহা কৰা।

শচী। দিন যাব, কিন্তু কেনেকৈ যাব, তাকে ভাবিহে মই ব্যাকুল হৈছোঁ—

নন্দ। এনেকুৱাই যেতিয়া হৈছে, তেনেহলে আপোনালোক আগতীয়াকৈ সভাত উপস্থিত হোৱাই ভাল—

সাধু। সঁচাই কৈছা। আহা সকলোটি একে লগে যাওঁ।

শচী। সেয়ে ভাল। আহা, যাওঁ।

নন্দ। আপোনাসকল আগ হওক, মোৰ আজি সভাত বিশেষ কাম নাই।

শচী। বাৰু তুমি তেনেহলে থাকা।

(সাধু চৰণ আৰু শচী পাত্ৰ গ'ল)

নন্দ। সেয়েতো ! মূল্যবান কথাষাৰ পালোঁ। স্বয়ং শচীপাত্ৰৰ মুখৰ পৰাই। নীলাম্বৰৰ প্ৰাণান্তিক দুৰ্ব্বলতা প্ৰণয়ত, সেই সূত্ৰেই প্ৰথম আঘাত দিব লাগিব। এয়েই উপযুক্ত সময় ৰাজকাৰ্য্য এৰি প্ৰমোদ বনত লাহ বিলাহত ভাহি আছে······ বাৰু চাওঁচোন কি কৰিব পাৰি। নীলাম্বৰ······শচীপাত্ৰ ······আৰু সমাজ,······।

(লাহে লাহে ওলাই গল)

দৃশ্যপট উঠিব

তৃতীয় দৃশ্য

নীলাম্বৰৰ প্ৰমোদ কানন। সময়-জোনালী সন্ধিয়া।

[ললিতা আৰু চন্দ্ৰা আহিল]

ললিতা। সখী। সুন্দৰ সন্ধিয়া! সুন্দৰ জোনালী! সুন্দৰ আকাশ! সুন্দৰ বতাহ!

চন্দ্ৰা। কিন্তু তেওচোন তোমাৰ মনটি আমন্ জিমন্!

ললিতা! তুমি সকলোকে আমন্ জিমন্‌হে দেখা—

চন্দ্ৰা। নেদেখোঁ; যদি তোমাক সৌ জোপা ফুলৰ লগত মিলাই দিব পাৰোঁ—

ললিতা। তোমাৰ আৰু আন কথা নাই।

চন্দ্ৰা। নিজৰ কথাত নিজে ধৰা পৰা কিয়? মই কৈছোঁ, গছ জোপা যেনেকৈ ফুলেৰে জাতিষ্কাৰ হৈ পৰিছে, তোমাকো তেনেকৈ ফুলেৰে সজাই দিওঁ,—তেনেহলে তোমাৰ মুখত হাঁহি ফুলি উঠিব।

ললিতা। বাৰু হৈছে, পণ্ডিতালি আমাৰ আগত নকৰিলেও হব।

চন্দ্ৰা। তেনেহলে ব'লা তোমাৰ গীতৰ বকলা খনকে মেলাহি।

[দুয়ো গ'ল, আনফালৰ পৰা নীলাম্বৰ আহিল]

নীলা। ক'তা, চন্দ্ৰা কেনিগ'ল? জোনাক আহি তৰল মেঘৰ ছাঁৰে সৈতে ভাহি যাব লাগিছে, সন্ধ্যাৰ শেষ মাধুৰীয়ে

মধুনিশাৰ কোলাত শুই শুই সপোন দেখিব লাগিছে, এই সময়ত চন্দ্ৰা কেনি গ'ল !

[এখন বেদীত বহিল। দূৰত ললিতাই গীত আৰম্ভ কৰিলে লগে লগে এদল নৰ্ত্তকী আহি নৃত্য কৰিব ধৰিলে, এজনী পৰিচাৰিকা আহি ৰজাক মৃদু মদিৰা পৰিবেশন কৰিব ধৰিলে]।

গীত

মধুৰ যামিনী আজি, ইকি বেথা বিৰহৰ !
বেদনা বিধুৰ হিয়া, আকুলতা পৰাণৰ !
কিনো ফুলবন শোভা ! নিৰবতা মনোলোভা !
মতলীয়া সমীৰণ ! নীল আভা গগনৰ !
ধীৰে ধীৰে মেঘলেখা ফুলে যেন তুলি ৰেখা,
বয় কিয় সুকোমল, ই কালিমা জোনাকৰ !
জানো ই হিয়াৰে ছাঁযা,—ধৰিছে মেঘৰ মায়া,
উৰে লাহী পাখি মেলি, জোনে সতে আকাশৰ।

[লাহে লাহে নীলাম্বৰ তন্দ্ৰা মগ্ন হ'ল, গীত শেষ হোৱাৰ লগে লগে চন্দ্ৰাই ফুলৰ অলঙ্কাৰ, ভৰিত নেপূৰ আৰু বগা পাটৰ কাপোৰ পিন্ধি সোমাই আহিল। বতাহত চন্দ্ৰাৰ কাপোৰৰ আঁচল উৰিব ধৰিলে। নৰ্ত্তকী সকল আঁতৰি গ'ল]

চন্দ্ৰা। তন্দ্ৰা আহিব পায় !······চাই চাই তৃপ্তি নপলায়, যেন চকুৰ জেউতি খিনিকে লীন কৰি দি চাই ৰ'ম ! ভাল পাই হিয়া খনিকে জোনটিৰ দৰে কলা কলাকৈ ক্ষয় কৰি পেলাম ! গলত সাৰটি চিৰদিনলৈ নিজক পাহৰি যাম !

(বেদীত অলপ আঁতৰি বহিল)

নীলা। (সাৰপালে) অ' তুমি! আহা কাষলৈ আহা!

চন্দ্ৰা। ইয়াত শুইছিল কিয়?

নীলা। সপোন দেখিছিলোঁ! কেৱল সপোন! মধুৰ সপোন! কিন্তু সি তোমাৰ চুলিৰ সৌৰভত মিলি গ'ল। এনেকৈ কলা ঘুমটিত পৰি সপোনৰ মধুৰিমা ভোগ কৰাই যদি জীৱন হ'ল হয়!

চন্দ্ৰা। জীৱন সপোন হ'লেও ই সচিত। আহক ভিতৰলৈ যাওঁ, চাওক পঞ্চমীৰ জোন মাৰ যাবৰ হ'ল।

নীলা। জোন মাৰ যক্! মই তাকে চাই তোমাৰ কোলাত ধীৰে ধীৰে মৰি যাওঁ।

চন্দ্ৰা। ছিঃ! কিবা বোৰ কয়!

নীলা। ভয় কিহৰ চন্দ্ৰা! তোমাৰ ওঁঠৰ ইমান ওচৰৰ পৰা মৃত্যুৱে মোক নিব কেনেকৈ? আৰু যদি নিলেই জানিবা, সেই মৃত্যুতো মৃত্যু নহ'ব, সি হ'ব এটা জীৱনতকৈও ৰসাল জীৱন! স্বপ্নৰো অতীত সৌন্দৰ্য্য!...... সৌ চোৱা জোনটি মেঘৰ আঁৰ হৈ যাব লাগিছে। পৃথিবী আলোক আন্ধাৰৰ লীলাভূমি! সংসাৰ এটা সুখৰ সপোন! জীৱন এটা মধুৰ ছন্দ, ঢৌ খেলি গৈ গৈ ক'ত যে লীন হয়—কোনোৱে নাজানে!

চন্দ্ৰা। মই হ'লে মাজে মাজে ভাবোঁ—এই কল্পনা আৰু কোমল অনুভূতি বিলাকেই সঁচা নে, চকুৰ আগত দেখি থকা এই সংসাৰ খনেই সঁচা।

নীলা। নাই, নাই, এনে নিৰস তুমি নহ'বা ; তুমি মোৰ সুকোমল অনুভূতিৰ নিজৰা হৈ থাকা, ভালপোৱাৰ সপোন এটি হৈ থাকা।……কোৱা চন্দ্ৰা, তুমি মোক কিমান ভালপোৱা ?

চন্দ্ৰা। (নীলাম্বৰৰ হাতত নিজৰ হাত থন দিলে) কেনেকৈ কওঁ! মোৰ ভালপোৱা ইমান ক্ষুদ্ৰ যে……

নীলা। কিন্তু তুমি এনে সুন্দৰ কিয়? এই ৰূপ তুমি ক'ত পালা ?

চন্দ্ৰা। এই ৰূপ আপোনাৰ মনৰ, যি দেখিছে সি আপোনাৰ নিজৰ ৰূপ।

নীলা। তেন্তে তোমাৰ নিজৰ ৰূপ ক'ত ?

চন্দ্ৰা। ৰমণীৰ ৰূপ! ৰমণী ৰূপ নহয়, ৰমণী হৃদয়! আচল ৰমণী ৰূপত লুকাই থাকে। ৰূপ—খন্তেকৰ অযত্নত যি মলিন হৈ যায়, চকুৰে চকুৰে যি ভিন্ন আকৃতি ধৰে, সেই চঞ্চল ৰূপত ৰমণীক নিবিচাৰিব,—নাপায়। ৰমণী আছে হৃদয়ত—যি ৰোগ, শোক, দুখ, লাঞ্ছনা, অবিচাৰ, অত্যাচাৰতো বসুমতীৰ দৰে স্থিৰ—যি পৰশ মণিৰ দৰে সকলোকে সোনালী কৰে, ধ্ৰুৱ তাৰাৰ দৰে বাট হেৰুৱা পথিকক চেনেহৰ কোলাত তুলি দিয়ে, দয়া, মমতা, প্ৰেম ভক্তিৰে বিশ্ব বিজয় কৰিব পাৰে, সেই হৃদয়তে ৰমণীৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্য আৰু প্ৰাণ।

নীলা। বুজিছোঁ—কিন্তু কিজানি বুজা নাই, ক'ব পৰা নাই তুমি ৰূপতেই নে হৃদয়তেই।

চন্দ্ৰা। সৌৱা চোন মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়া!

নীলা। মন্ত্ৰী ? ইয়াত ? এই অসময়ত !

চন্দ্ৰা। কিবা ডাঙৰ কথাও থাকিব পাৰে। মই অলপ আঁতৰ হওঁ আপুনি কথা পাতক।

[চন্দ্ৰা ভিতৰলৈ যায়—শচীপাত্ৰক অহা দেখা যায়]

শচী। মহাৰাজৰ জয় হ'ক !

নীলা। আহক মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়া ! আশাকৰোঁ ৰাজ্যৰ সকলো মঙ্গল !

শচী। ক্ষমা কৰিব মহাৰাজ। ৰাজ্যৰ কথা, ৰাজকাৰ্য্যৰ কথা, আপুনি ৰাজ সভাত বহি সোধা হলেই, ভাল পালোঁ হেতেন।

নীলা। মই আপোনাৰ সন্তানৰ তুল্য,—আপোনাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়েই মই চকু মুদি বহি আছোঁ।

শচী। সেই বুলিয়েই এই অসময়ত আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ। আপোনাৰ স্বৰ্গীয় পিতাৰ শেষ অনুৰোধ মই এতিয়াও দৈবাদেশৰ দৰে মানি আছোঁ ! এই বুঢ়া বয়সত মোৰ পৰকালৰ চিন্তাতকৈ ৰাজ্যৰ চিন্তা বেছি হৈছে। কিন্তু আৰু নোৱাৰা হৈছোঁ। সেই কাৰণে অৱসৰ লোৱাৰ আগতে এবাৰ চাব আহিছোঁ, এখন বিশাল ৰাজ্যৰ দায়িত্ব লৈ আপুনি কেনেকৈ চলিছে।

[নীলাম্বৰ নিমাত হৈ ৰ'ল, শচীপাত্ৰই আকৌ সুধিলে]

এই সময়ত নিৰ্লিপ্তভাৱে, বিলাসত মজি থকাটো উচিত নে অনুচিত হৈছে, আপুনি ভাবি চাবৰ আজৰি পাইছেনে ?

নীলা। ৰাজ্যত কিবা অসুবিধা হৈছে নেকি ?

শচী। ঈশ্বৰৰ অসীম কৰুণা যে হোৱা নাই। কিন্তু হ'বলৈ কিমান পৰ ! চাৰিও ফালে প্ৰবল ৰাজ্য বিলাক, তাৰ ওপৰত উদীয়মান পাঠান শক্তি ; সকলোৱে কমতাৰ সমৃদ্ধি সন্দেহৰ চকুৰে চাইছে। আহক মহাৰাজ, ৰাজ্যৰ বাঘজৰী নিজৰ সংযত হাতলৈ নিয়ক, এই বুঢ়াই আৰু তাক কিমান দিন টানিব ! বৰ দুৰ্ব্বল হৈ আহিছোঁ।

নীলা। আজি আপোনাক ইমান কাতৰ দেখিছোঁ কিয় ?

শচী। কাতৰ দেখিছে ? মহাৰাজ ! বিলাসী যুবক আপুনি, সংসাৰ আপোনাৰ মনত প্ৰমোদ কানন ; নহ'লে বুজিলে হয়, বুঢ়াৰপ্ৰাণৰ বেদনা, সি কিমান গভীৰ, কিমান আৰ্ত্ত ! যি কমতাৰ ৰাজদণ্ড আপুনি ধেমালিৰ বস্তু বুলি ভাবিছে, সি মোৰ চকুত কি জানেনে ? যদি নাজানে, তেন্তে মোৰ বাৰ্দ্ধক্যক সোধক, মোৰ পকা চুলিক সোধক, মোৰ জীৰ্ণ শৰীৰক সোধক, সিহতে শত মুখে কৈ উঠিব—

নীলা। আপুনি চিন্তিত নহ'ব। ভয় কিহৰ ? বিশ্বাস কৰক, মই কৰ্ত্তব্য পাহৰা নাই। প্ৰয়োজন হলে চাব, মই অকৰ্ম্মণ্য নহওঁ।

শচী। শুনি সুখী হলোঁ। কিন্তু ভয় কিহৰ বুলি আপুনি নিজক বুজাব পাৰে, মোক নোৱাৰে। ভয় কিহৰ ?······ৰাজা, মেঘৰ ওপৰলৈ উৰি চৰায়ে যদি পাখি জপাই নিজক এৰি দিয়ে, তেতিয়া কি হয় ? এখন ৰাজ্য উন্নতিৰ শিখৰত তুলি দি নিজে

ভোগ বিলাসৰ মাজত বুৰ গ'লে কি হয় আপুনি ক'ব পাৰেনে ? যদি পাৰে তাৰে ভয়। মই আহিলোঁ। মহাৰাজ। যি দেখে কৰিব, কিন্তু শচীপাত্ৰৰ হাত কঁপিছে, সি আৰু ভাল নোৱাৰে।

[শচীপাত্ৰ যায়—চন্দ্ৰা আহে।]

চন্দ্ৰা। প্ৰিয়তম !

নীলা। শুনিছা প্ৰিয়তমে ?

চন্দ্ৰা। শুনিছোঁ।

নীলা। তুমি কি কোৱা ?

চন্দ্ৰা। মন্ত্ৰীয়ে উচিত কথাকে কৈছে।

নীলা। তেন্তে সেয়ে হ'ক চন্দ্ৰা। কালিৰ পৰা মই ৰাজ্যৰ হাহাকাৰত বুৰ মাৰিম। কোনে জানে কোন পাৰত গৈ উঠোঁ। এতিয়াও ৰাতি আছে, আহা, চুম্বনৰ অগ্নিময় অমৃতেৰে মোক জৰ্জ্জৰিত কৰি দিয়াহি।

[দুয়োৰে প্ৰস্থান। আন ফালৰ পৰা মনোহৰ আহিল]

মনো। ললিতাক লগ নাপালো, আজি কেবা দিনো দেখা পোৱা নাই—

[ললিতা আহিল]

ললিতা। ইকি ! তুমি ইয়ালৈ আহিলা কেনেকৈ ?

মনো। তোমাক লগ পাবলৈ।

ললিতা। কি কৈছা তুমি ? কোনোবাই দেখিলে কি হ'ব ?

মনো। তোমাৰ ওচৰলৈ অহা বুলি ক'ম।

ললিতা। তুমি সৰ্ব্বনাশ কৰিবা দেখিছোঁ।

মনো। তোমাক কেবা দিনো দেখা নাই।

ললিতা। যোৱা। এতিয়াই যোৱা—সোৱা মহাৰাজ—

(ললিতা গুছি গল)

মনো। ছিঃ! বৰ বেয়া কথা হ'ল। যাওঁ আৰু; দুৱৰীয়ে দুৱাৰ জপাব।

[নীলাম্বৰ আহিল]

নীলা। কোন ? মনোহৰ ! তুমি ইয়াত ?

মনো। মোৰ অপৰাধ হৈছে,—তোমাক লগপোৱাৰ—

নীলা। মোক লগ পোৱাৰকাৰণে দেখিছোঁ সকলো অস্থিৰ। তোমাৰ ভালনে ?

মনো। ভালেই—

নীলা। কিন্তু তুমি এনে সঙ্কুচিত হৈছা কিয় ? ইয়ালৈ অহাৰ বাবে, নহয় নে ?

মনো। মোৰ অপৰাধ হৈছে—

নীলা। মই ক্ষমা কৰিছোঁ—। হ'লনে ? পিছে কিবা বিশেষ কাম আছিলনে ?

মনো। কাম একো নাই হওঁতে।

নীলা। বাৰু তেন্তে যোৱা এতিয়া, পিছুত কথা হ'ম।

মনো। ভাল, এতিয়া যাওঁ।

(মনোহৰ গ'ল)

নীলা। মনোহৰ বোধ হয় শচীপাত্রৰ লগত আহিছিল, মোক দেখি লাজ পালে।

(নীলাম্বৰ যায়)

দৃশ্যপট পৰিব

চতুর্থ দৃশ্য

সময়—দুপৰীয়া

নন্দৰ ভিতৰুৱা কোঠা

[নন্দ আৰু কালীচৰণ কথা পাতি ওলাই আহিল।]

নন্দ। তাৰ পিচত ? তাৰ পিছত ?

কালী। কিন্তু ৰজাৰ চকু এৰাব নোৱাৰিলে। ধৰা পৰিল।

নন্দ। পৰিছে ? দেখিছ ?

কালী। চকু যোৰক মই অবিশ্বাস কৰিব নোৱাৰোঁ।

নন্দ। কি কথা পাতিলে ?

কালী। সেইটো হে শুনিব নোৱাৰিলোঁ।

নন্দ। মনোহৰ লুকাই গৈছিল ?

কালী। লুকাই গৈছিল বুলি মই কৈছোঁৰেই নহয়।

নন্দ। পিছে আহিল কেনেকৈ ?

কালী। আহিল দুৱাৰে দিয়েই—

নন্দ। বাৰু—ৰাৰু—(ভাবিব ধৰিলে)

কালী। আৰু এটা কথা। মহাৰাণী বোলে আজি গধূলি ভবানী মন্দিৰলৈ সেৱা কৰিব যাব।

নন্দ। (খিড়িকীৰে চাই কলে) সোৱা মনোহৰ! তই সিফালে যা দেই।

কালী। ভাল বাৰু। (কালীচৰণ যায়—মনোহৰ সোমাই আহে)

নন্দ। মনোহৰ দেখোন, তুমি বহুত দিন জীবা। মই তোমাৰ কথাকে ভাবিছিলোঁ। আহা—আহা—

মনো। মোৰেই ভাগ্য।

নন্দ। তুমি দেখোন বৰ বিশিষ্ট ভদ্ৰলোক হৈ পৰিলাহে। এনেকৈ উত্তৰ দিবলৈ তোমাক কোনে নো শিকালে?

মনো। শিকাবলৈ কোনো নাই। পিছে এটা খাটনি লৈহে তোমাৰ ওচৰলৈ আহিলোঁ।

নন্দ। খাটনি! কোৱা কি কৰিব লাগে।

মনো। আজি মহাৰাজে সৈন্য বাহিনী পুনৰ্গঠনৰ কাম আৰম্ভ কৰিব কৈছিল নহয়—

নন্দ। কৈছেতো।—কিয়? কি কৰিব লাগে?

মনো। কাম বহুত। তুমি অকলে আৰম্ভ কৰিব পাৰিবানে? মোৰ অলপ অসুবিধা হ'ল।

নন্দ। অৰ্থাৎ— ?

মনো। আবেলিৰ পৰা গধূলিলৈ মোৰ এটা কাম ওলাল। আজি এই খিনি সময়—মোক ক্ষমা কৰিব লাগে।

নন্দ। মই ক্ষমা কৰিবৰ কোন কোৱা? তাতকৈ মহাৰাজক নোকোৱা কিয়?

মনো। তেওঁক জনাবলৈ বেয়া লাগিল। জানাই নহয়, তেওঁ কেনে টানকৈ কৈছে।

নন্দ। যদি তেওঁ কথাটোৰ গম পায়?

মনো। নাপাব লাগে। কালিৰ পৰাতো মই যামেই।

নন্দ। বাৰু, তেন্তে একো কথা নাই।······পিছে এটা কথাহে— তুমি বোলে কোনোবা এদিন নিশা মহাৰাজৰ প্ৰমোদ উদ্যানত মনে মনে সোমাই আছিলা গৈ? পিছে মহাৰাজে দেখা পালে; হয়নে?

মনো। তোমাক কোনে ক'লে?

নন্দ। কোনে জানো ক'লে, মোৰো মনত নাই। আজি পুৱা সভাত কোনোবা দুজন মানে ফুচ্ ফুচাই মেল কৰা কাণত পৰিছিল। তোমাৰ নামটো শুনিহে মন দিছিলোঁ; নহলেতো জানাই সেই বোৰত মোৰ ৰতি নাই।

মনো। পৰচৰ্চ্চা বস্তুটো এনেই, তিলক তাল কৰে। প্ৰমোদ বনলৈ মনে মনে যাবৰ সাধ্যকাৰ? মই পিতাৰ লগত গৈছিলোঁ। হয় তালৈ, কথা ইমানেই।

নন্দ। কিন্তু সেইখন দেখোন অপেস্বৰী সকলৰ দেশ! তোমাক লম্ভিলে নেকি কোনোবাই?

মনো। তোমাৰো কথা বিলাক!

নন্দ। মহাৰাজে তোমাক তাত দেখি আচৰিত নহ'লনে?

মনো। কি আচৰিত হ'ব!...বাৰু মই যাওঁ এতিয়া। তোমাক ধন্যবাদ।

(মনোহৰ গ'ল)

নন্দ। বুজিছোঁ। মনোহৰে সম্ভৱতঃ ললিতাক লগ ধৰিবলৈ গৈ নীলাম্বৰৰ আগত ধৰা পৰি আহিছে।...ইফালে আজি গধূলি ৰাণী মন্দিৰলৈ যাব,...লগতে ললিতাও যাব নিশ্চয়,... তালৈকেই মনোহৰো যাব ওলাইছে...এই যোগ অপূৰ্ব্ব... কালী! কালী!

[কালীচৰণ আহিল]

কালী। কি কৈছে?

নন্দ। ৰজাৰ দোলাভাৰী হঁতক চিনি পাৱ নে?

কালী। সিহঁত মোৰ পানী পীয়া লগ।

নন্দ। ৰজাক ফুৰিবলৈ যাওঁতে আজি আবেলি ভবানীৰ মন্দিৰলৈ নিয়াব লাগে। পাৰিবিনে?

কালী। পাৰিব লাগে দেখোন। চেষ্টা কৰিব লাগিব হওঁতে।

নন্দ। ৰজাই জানে ৰাণী মন্দিৰত, গতিকে চৌদোলা লোৱা মানুহ কিজনে যদি এবাৰ সোধে চৌদোলা মন্দিৰৰ ফালে নিব নেকি, তেনেহলেই বোধ হয় কাৰ্য্য সিদ্ধি হ'ব। যা তই এতিয়াই যা—

কালী। ভাল মই যাওঁ।

(দুয়ো যায়)

পঞ্চম দৃশ্য

সময়—গধুলি

[ভবানী মন্দিৰৰ চোতাল, এফালে মন্দিৰৰ খটখটি কাষত ফুলনি এখন দেখা যায়]

[মনোহৰ আহিল]

মনো। কালিও ললিতাৰ লগ নাপালোঁ। আজি কথা পাতিবলৈ পোৱা হ'লেও! কোনে কয় তিৰোতাৰ হিয়া সুকোমল বুলি!···জানো ললিতাক মই নাপাওঁ···সমাজে নিদিয়ে। তেও কিয় এই আকৰ্ষণ! সোৱা ৰাণী আহিছে, অলপ এফলীয়া হওঁগে, দেখিলে কি জানি ললিতাই লাগ দিয়েই!

[এফলীয়া হৈ যায়]

[চন্দ্ৰা ললিতা আৰু সখী সকল আহিল, সখী সকলৰ এজনীয়ে চন্দ্ৰাৰ হাতত এখন ফুলে ভৰা সোণৰ থাল তুলি দিলে।]

চন্দ্ৰা। সখী! তোমালোক অলপ বহাগৈ, মই সেৱা কৰি আহোঁ।

(সখী বিলাক আঁতৰি যায়)

[চন্দ্ৰাই সোঁ হাতৰ তলুৱাত থালখন লৈ মন্দিৰৰ ওখ খটখটিলৈ আগবাঢ়ি গ'ল, আৰু খটখটিৰ তলৰ স্তম্ভৰ ওপৰত কিলাকণি থৈ আউজি থমকি ৰ'ল।]

চন্দ্ৰা। কিমান চেষ্টা কৰি দেবীৰ চৰণত মন থিৰ কৰিছিলোঁ,

আকৌ তেওঁলৈ মনত পৰি, মন চঞ্চল হৈ গ'ল। কাৰ চৰণত ফুল দিম, কাক পূজা কৰিম!

[অলপ পৰ ভাবি থাকি মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ উঠি গ'ল।]

[ফুলনিৰ জোপোহাৰ মাজৰ পৰা নন্দ আৰু কালীচৰণে জুমি চাব ধৰিলে।]

কালী। ৰজা আহিছে! ৰজা আহিছে!

নন্দ। মনোবাঞ্ছা সিদ্ধি কৰা প্ৰভু!

কালী। আহক! আহক! সৌৱা মনোহৰো—

নন্দ। দেখিছোঁ!···দেৱতা মোৰ অনুকূল।

[দুয়ো লুকাল গৈ, আনফালৰ পৰা নীলাম্বৰ আহিল।]

নীলা। দুপৰীয়াৰ পৰা চন্দ্ৰাক দেখা নাই। ৰাজসভাৰ পৰা গৈ অন্তঃপুৰখন অৰণ্য যেন লাগিল, থাকিব নোৱাৰা যেন পালোঁ। বাহক বিলাকেও মোৰ মন বুজিয়েই নেকি চোদোলা এই ফালেই লৈ আহিল। চন্দ্ৰা বোধ হয় মন্দিৰত পূজাত মগন।

[মন্দিৰৰ চোতালত ইফালে সিফালে অহা যোৱা কৰিব ধৰে আৰু এবাৰ নেদেখা হৈ পৰে, সেই সময়তে মনোহৰ আহি সেই খিনি পালে।]

মনো। ললিতাই মোক নেদেখিলে যেন পাওঁ! কি আক্ষেপৰ বিষয়! আগতে বাতৰি পঠাবলৈও নহ'ল!

[এনেতে নীলাম্বৰ আহি ওলাল।]

নীলা। কি মনোহৰ! তুমি ইয়াত কিয়?

মনো। মই—মই এনেয়ে এইফালে আহোঁতে—

নীলা। আজি কোৱা মতে সৈন্যবাহিনীৰ কাম চাই আহিছানে ?

মনো। তালৈ—যা—যাব—যাব পৰা নাই—

নীলা। কিয় ? কিয় যাব পৰা নাই ?

মনো। তালৈ যাওঁ বুলি—ওলাই হে আহিছোঁ।

নীলা। কিন্তু তাৰ ওলোটা বাটে ? মনোহৰ ! ছি ! ছি ! তুমি এনেকৈ কৰ্ত্তব্য পালন কৰিছা ? তাৰ উপৰি মোক ফাঁকি দিছা !

মনো। (নিমাত হৈ তলমূৱা কৈ ৰ'ল।)

নীলা। সকলোৱে কয় মই বিলাসী, কৰ্ত্তব্য জ্ঞান নাই ! অথচ তোমালোকে এই বিলাক কি চানেকী দেখুৱাব লাগিছা ? তোমাৰ হৈছে কি ? আগেয়ে তো তুমি এনে নাছিলা ? ছি ! ছি ! ছি !

মনো। মোৰ ভুল হৈছে ! মোক মাৰ্জ্জনা কৰা !

নীলা। যোৱা, এতিয়াই যোৱা—নিশা হলেও হ'ব, কাম আৰম্ভ কৰাগৈ।

[দুয়ো ওলাই গ'ল, সুন্দৰ থালখন হাতত লই চন্দ্ৰা মন্দিৰৰ পৰা নামি আহিল।]

চন্দ্ৰা। আজি মোৰ পূজা অথলে গ'ল ! (অলপ অন্যমনে হাঁহিমুখে ক'ল) বাৰে বাৰে সেই সপোনটিহে মনত জিলিকি উঠে ! কি সুন্দৰ সপোন ! ক'ৰ সেই বননিখন জানো ! তেওঁ যেন তৰুণ

মুনিৰ কোঁৱৰটিয়েই !—মোৰ চিনাকী সুধিলে। লাজতে উত্তৰ দিবলৈ নাপালোঁ, হাতত ধৰি পেলালে—

[ললিতা আৰু সখী সকল আহিল।]

ললিতা। সখী ব'লা। বেলি পৰি আহিল, যাওঁ মানে পুৰিত সন্ধ্যাদীপ জ্বলাবৰ হ'ব !

চন্দ্ৰা। যাম বাৰু, ব'লা অলপ সময় পুখুৰী ঘাটতে বহোঁগৈ !

ললিতা। বেছি সময় হলে কৰিব নোৱাৰিবা।

[সকলো ওলাই যায়, নন্দ আহি সেই খিনি পায়।]

নন্দ। বাপু মনোহৰৰ প্ৰেমৰ সঁফুৰাত সাপ ওলাল ! বামুণ হৈ শূদ্ৰাণীত মজিছে, মুখ ফুটাই ক'বও নোৱাৰে ! মৰক এতিয়া !

[নীলাম্বৰ আহিল]

নীলা। তুমিও ইয়াত ! নন্দ তোমালোকে মোক বলিয়া নকৰাকৈ নেৰা।

নন্দ। মহাৰাজৰ জয় হ'ক ! মই কোনো বেয়া ভাবে অহা নাই মহাৰাজ।

নীলা। বেয়া ভালৰ কথা মই নুবুজোঁ। সৈন্যবাহিনীৰ কাম আৰম্ভ কৰি আহিছানে নাই, তাকে কোৱা।

নন্দ। দাসৰ কৰ্ত্তব্য পাৰ্য্যমানে কৰি আহিছোঁ।

নীলা। মনোহৰক লগ পাইছানে ?

নন্দ। অপৰাধ মাৰ্জ্জনা কৰক। মনোহৰ আজি তালৈ যোৱাৰ আগন্তুক নেদেখি মই অকলেই—

নীলা। মই আগেয়েই জানিছোঁ তোমালোক এনেকুৱাই কৰ্ত্তব্য পৰায়ণ। কিন্তু জানানে এনে অপৰাধৰ শাস্তি কিমান গুৰুতৰ ?

নন্দ। মহাৰাজ সকলোৰে গৰাকী ; কিন্তু বিচাৰ কৰি মোক শাস্তি দিয়ক, মোৰ মাতিবৰ নাই।

নীলা। তোমাৰ সপক্ষে কি ক'ব লগা আছে ?

নন্দ। মহাৰাজ! মনোহৰক মই টানি নিবৰ সাধ্য নাই, যদি নিজৰ দায়িত্ব বুজি নিজে আগ বাঢ়ি নাযায়। আৰু সঁচা ক'ব লাগিলে, নকলেও হ'ব— যে তেওঁ কিবা ডাঙৰ টানত মেৰ খাইছে।

নীলা। কি ডাঙৰ টান ?

নন্দ। শুনিব খোজে, মই ক'বলৈ বাধ্য। কিন্তু নোকোৱা হ'লেই ভাল আছিল নেকি ?

নীলা। নাই নাই, কৈ দিয়া, ক'ব লাগিব।

নন্দ। ক'ব লাগে বাৰু ক'ম। কিন্তু মহাৰাজ! সেই বিলাক পাপ কথা শুনি—নাই—নুশুনাই ভাল। কাৰণ নজনাকৈ হিয়াৰ এফাল গ'লেও সহিব পাৰি, কিন্তু জনাকৈ চুলি এডাল সৰিলেও দুখ লাগে।

নীলা। পাপ কথা! তুমি কি লক্ষ কৰি এইবোৰ কৈছা ? ক'ব লাগিব স্পষ্টকৈ।

নন্দ। কি বিপদ! নাই, মহাৰাজ! মোৰেই দোষ, মোকেই দণ্ড দিয়ক। কিয় এইবোৰ শুনি নিজৰ শান্তি নষ্ট কৰিব খুজিছে ?

এতিয়াও শুনা নাই যদি, শুনিবই নালাগে। যি হ'বৰ হৈছে।

নীলা। এওঁ কি কয়! নিজৰ শান্তি! শুনিবই নালাগে! নাই, সেই বোৰ এৰা, কোৱা, মোক কোৱা, মোক সন্দেহত নাৰাখিবা।

নন্দ। এই বোৰ সন্দেহবেই কথা। কিন্তু আপুনি বৰ সৰল।

নীলা। যিয়েই নহক, মোক কোৱা।

নন্দ। যদি ক'বই লাগে, অভয় দিয়ক, মই হয়তো আপোনাৰ সকলোতকৈ প্ৰিয়জনৰ গাত পৰাকৈও ক'ব পাৰোঁ।

নীলা। নিৰ্ভয়ে কোৱা, যদি মোৰ ওপৰতো পৰে, ঈশ্বৰৰ ওপৰতো পৰে, তথাপি কোৱা।

নন্দ। ইফালে প্ৰাণৰ ভয়, লগে লগে ৰজাৰ দণ্ডি! কি কৰোঁ!

নীলা। মোৰ আদেশ পালন কৰা।

নন্দ। (অলপ টলকা মাৰি থাকিল, লগে লগে ৰজাৰ মুখলৈ সন্দিগ্ধ দৃষ্টি কৰি) মহাৰাজ! মোৰ তেনেকৈ ক'ব লগীয়া বিশেষ সঠিক একো নাই। কিছুমান জনৰব শুনি, মই এটা কিবা অনুমান কৰিছিলোঁ, সেইটোৱেই কথা। কিন্তু মুখৰ কথা হলেও, অতিৰঞ্জিত বিলাক বাদ দিলে এইখিনি থাকে— মনোহৰে বোলে অসময়তো গোপনে মহাৰাজৰ অন্তঃপুৰত সোমায়।

নীলা। কি! গোপনে অন্তঃপুৰ! পিছে কি হল তাৰ পৰা?

নন্দ। মই কওঁ, একো নহয়। মহাৰাজৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু, যাৰ

পাৰে মহাৰাজৰ অন্তঃপুৰলৈ। আন কি ক্ষমা কৰিব, ঈশ্বৰে নকৰক, যদি স্বয়ং মহাৰাণীৰ ওচৰলৈকেও যাবৰ সাহ কৰে, তাতো বেয়া দেখিবৰ একো নাই। ইমান ডাঙৰৰ পৰা ইমান হীনতা সম্ভব নহয়। কিণ্তু মানুহবোৰ মূৰ্খ, সিহঁতৰ কথা বোৰ নীচ!

নীলা। সিহতে কয় কি? নন্দ সিহতে কয় কি?

নন্দ। সেই বোৰনো সোধে কিয়? কথাই হোৱাকো নোহোৱা কৰে, নোহোৱাকো হোৱা কৰে। সিহঁতে কয়, নিজৰ ঘৈণী হ'ল বুলি, সতীলক্ষ্মী ভাবি থাকিলে ঠগ খাব লাগে। তিৰোতাক যিমান অপূৰ্ব্ব বস্তু বুলি ভাবি থকা যায়, আচলতে সিমানটো নহয়, সেইটো এটা ডাঙৰ ভূল। পুৰুষৰ যিমান শিথিলতা আছে, তিৰোতাৰো সিমানেই আছে।

নীলা। তুমি কি কৈছা নন্দ! উস্! মূৰৰ ভিতৰত যেন সাত খন নৰক জ্বলিব লাগিছে। স্পষ্টকৈ কোৱা, মনোহৰৰ কথা তুমি কি জানা?

নন্দ। মনোহৰ গাৰলা * বাঘ মহাৰাজ। তেওঁ ক'ত থাকি ক'ত কামুৰি ধৰে, সেই তত্ত্ব কোনেও নাপায়। কিন্তু আকাৰে

* কামৰূপৰ এখন গাওঁৰ নাম। প্ৰবাদ আছে তাত বাঘৰ উৎপাত অতি বেছি আছিল। আনকি ৰুৱাকামি ভাঙিও মানুহ খাইছিল। এই বাঘৰ কাৰণেই গাওঁখন শেষত ভাঙি যায়। তাৰে পৰাই অঘাইতং বুজাবলৈ গাৰলা বাঘ শব্দৰ সৃষ্টি হইছে।

ইঙ্গিতে গম পাইছিলোঁ, কিবা উদ্দেশ্যে মন্দিৰলৈ আহিছিল। সম্ভৱ কোনো অসূৰ্য্যম্পশ্যা সুন্দৰীক লগ পোৱাও হব পাৰে।

নীলা। কাক ? কাক লগ পাব আহিছিল ?

নন্দ। সেই কথা মই ডাঠকৈ কব নোৱাৰোঁ। যিহ'ক, আপুনি তেওঁৰ গতিবিধি, কথা-বতৰা, ভাৱ ভঙ্গীলৈ চকু দিয়ক। এইটো আপুনি সহজে পাৰিব, আপোনাৰ বন্ধু যেতিয়া। আৰু পুৰিৰ ভিতৰতো যাব লগত এনে ঘটনা হব পাৰে, তেনে বিলাকৰ ফালে নজৰ ৰাখক।

নীলা। উস্! কি হ'ব তাৰ পৰা ?

নন্দ। সকলো কথা আপুনি ওলাই পৰিব। যেয়ে যি নকওক, মোৰ হ'লে ধাৰনা, যদিও ৰূপত মন্মথৰ দৰে, তথাপি ক্ষুদ্রমতি, সখী সহচৰীত কৈ ওপৰলৈ হাত মেলিব নোৱাৰে। কলঙ্ক থাকিলেও চন্দ্ৰক কোনেও ঢুকি নাপায়।

নীলা। তুমি প্ৰেতৰ ভাষাত কথা কৈছা।

নন্দ। মহাৰাজক অলপ বিচলিত দেখিছোঁ কিয়? নহ'ল হ'লেই কিবা, কি হ'ব তাৰ পৰা ? কত সুন্দৰীয়ে মহাৰাজৰ পদসেৱা কৰিবলৈ পালে সাত পুৰুষে সৈতে উদ্ধাৰ পাব।

নীলা। যা—দুৰ হ' ৰাক্ষস !

নন্দ। দেৱতা মোৰ সহায়। (কুটীল আনন্দৰ হাঁহি মাৰি বিদায় ল'লে)

নীলা। উস্! কি হ'ল! বুকত যেন কালী নাগৰ উতলোৱা বিষ বাষ্পই সোপাদি ধৰিছে! গাৰ লোমে লোমে সাপে দংশিব লাগিছে! উশাহে পতি আগ মঙহ কোঁচ খাই গৈছে। সাধ্য

নাই এই জ্বালা জুৰাওঁ! শক্তি নাই, প্ৰাণ শীতল কৰোঁ।··· আকাশত বিহ! বতাহত বিহ! পানীত বিহ! মাটিত বিহ! ক'লৈ যাওঁ! ক'ত পলাওঁ!······কি কৰিম!······ বিশ্বাস নাই? তেন্তে ঈশ্বৰ মায়া? জন্ম মৃত্যু?—সত্য মিছা? মই মৰানে জীয়া? ·····ই সজীৱৰ চিন্তা নে নৰকত প্ৰেতৰ দুঃস্বপ্ন?······চাৰি ফালে ক'লা ক'লা জুইৰ শিখা! নিঃশব্দে সকলো দেই পুৰি ছাই কৰি নিব লগিছে! তাপত মোৰ অস্থি মজ্জালৈকে সিজি গৈছে—উঃ!

(মন্দিৰৰ খট্‌খটিত অৱশহৈ বহি ৰ'ল; আৰু চন্দ্ৰা আহি ওলাল)

চন্দ্ৰা। তেওঁ বোলে ইয়াতে আছিল, কলৈ গল?······অ আই! এনেকৈ আছে কিয়? উঠক উঠক, কি হৈছে কওক।

নীলা। (একো নকৈ চন্দ্ৰাৰ ফালে ৰ' লাগি চাই থাকে)

চন্দ্ৰা। কিয় এনে কৰিছে? মোৰে শপত, কওক!

নীলা। ক'ব নোৱাৰোঁ!—

চন্দ্ৰা। কি হ'ব!—কি কৰোঁ!—সখি! সখি!

নীলা। নামাতিবা!

চন্দ্ৰা। কি হৈছে আপোনাৰ? কওক! কওক মোক!

নীলা। (চন্দ্ৰাৰ হাত খনি নিজৰ বুকুত লগাই দি) চোৱা! বুজিছা কিবা?—নাই! তোমাৰ হাতত জুই! মাতত জুই (হাত একৰাহ আতাৰ আহে)

চন্দ্ৰা ! কি কৈছে আপুনি ?

নীলা । কৈছোঁ নীলাম্বৰ মৰিছে ! (গুছি গ'ল)

(চন্দ্ৰা বিবুধি হৈ ৰ'ল, চকুপানী পৰিব ধৰিলে)

দৃশ্যপট পৰিল

ষষ্ঠ দৃশ্য

সময়—দুপৰীয়া ।

ৰাজপ্ৰাসাদৰ এফালৰ কাঁথি

ৰহল মুকলি দুৱেদি কোঠালিৰ ভিতৰলৈ দেখা যায় ।

[কোঠাৰ ভিতৰৰ পৰা চন্দ্ৰা ওলাই আহি দুৱাৰ পালেহি]

চন্দ্ৰা । মই নো কি দায় লগালোঁ ? জানিতো একো কৰা নাই ! তথাপি এনে আচৰিত ব্যৱহাৰ দেখিলোঁ কিয় ? আন কিবা বেয়া বাতৰি পাই এনে হোৱা হ'লেও, আজিলৈকে মইতো শুনিলোঁ হয় ! গা বেয়াওতো হোৱা নাই ।······মোৰ ওপৰতেই খং কৰিছে হয়, নহলে আজিও মোক দেখা নিদিব কিয় ?····· তেওঁৰ ইমান বিৰক্তি লৈনো মই জীয়াই থাকিব পাৰোঁনে ?

[ললিতা আহিল]

ললিতা । তুমি এনে আমন্ জিমন্‌কৈ আছা কিয় ? কোৱাচোন কোৱা, কিনো হৈছে ?

চন্দ্ৰা। একো হোৱা নাই সখী। এটা বেয়া সপোন দেখিছিলোঁ। সেয়ে মনটো ভাল লগা নাই।

ললিতা। সেই বোৰো ভাবি থাকিব লাগেনে? আহাচোন, মোৰ তাত শাল খনত অলপ বহাহি, ফুল শাৰীত কনি এটাত কেনা লাগিল।

চন্দ্ৰা। মইনো পাৰিমনে? তেও গৈছোঁ ব'লা।

(দুয়ো ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল)

[নীলাম্বৰ আহি দেখা দিলে।]

নীলা। নন্দই নজনা একো নাই। কেৱল মই বেয়া পাওঁ বুলি ......আভাস মাত্ৰ দি গৈছে।......মনোহৰ......প্ৰমোদ বনলৈ মনোহৰ ৰাতি যায় কিয়?......মন্দিৰলৈ গৈ মিছা মাতে কিয়?......ইমান চক্ৰান্ত! ইমান দিনে মই কি অৰ্কৰা ভাৱে দিন নিয়ালোঁ!.....এনে প্ৰবঞ্চনাও মানুহে কৰিব পাৰেনে? ছি! ছি! ছি! কি লাজ! কি ঘৃণা! এয়ে নাৰীৰ প্ৰেম! এয়ে নাৰীৰ অন্তৰ!......ইহঁতেই জগতৰ মাতৃ মূৰ্ত্তি!..... তাতকৈ পুৰুভুজ ভাল।......ইহঁতৰ চকুত ছলনা, কথাত প্ৰবঞ্চনা, হাঁহিত পাপ, হিয়াত নৰক, চুমাত বিষ, আলিঙ্গনত অপমৃত্যু। অথচ কি সুন্দৰ! কি মনোমোহা!......ইকি! ইয়াত কিয়?......ইয়াত কিয়?......

[চন্দ্ৰা আহি ভৰিত লুটি খাই পৰিল]

চন্দ্ৰা। প্ৰভু মোৰ! দেৱতা মোৰ! মোক ক্ষমা কৰক।

নীলা। ক্ষমা !······কিহৰ ক্ষমা ? পাপ স্বীকাৰ কৰিছানে ?··· যোৱা পৰাচিত কৰা গৈ, মোক আৰু কিয় ?

চন্দ্রা। পাপ !···· ·আপুনি কি কৈছে ?······পাপ কি মই নাজানোঁ। নজনাত যদি কিবা অপবাধ কৰিছোঁ ক্ষমা কৰক। ইমান নিৰ্দ্দয় আপুনি হ'ব নোৱাৰে।

নীলা। কাম নাই। যোৱা, তুমি কোন···আৰু ময়েই বা কোন !

চন্দ্রা। হাঁয় ! জীৱনত মই কথাৰে আপোনাক একো বুজা পৰা নাছিলোঁ, কেৱল আপুনি নিজগুণে মোক অগাধ বিশ্বাস কৰি আহিছে। আজিও তাকে কৰক। নহলে মই এই দৰে ইয়াতে মৰি থাকিম। তাতকৈ মোৰ আন গতি নাই।

নীলা। হৈছে হৈছে ! যোৱা ! হয় তুমি যোৱা নতুবা মই আহিলোঁ।

চন্দ্রা। তেন্তে ময়েই যাওঁ। সকলো মোৰ অদৃষ্টৰেই দোষ। বৰ আশা কৰিছিলোঁ, অন্তিমত আপোনাৰ চৰণত মূৰ থৈ মৰিব পাৰিম, কিন্তু ঈশ্বৰে মোক নিৰাশ কৰিলে !

[চন্দ্রাৰ কণ্ঠৰোধ হ'ল। নীলাম্বৰে আপোন পাহৰা ভাৱে চন্দ্রালৈ চাই আছিল ; পাচত লাহে লাহে আবেগ পূৰ্ণ মাতে ক'লে।]

নীলা। চন্দ্রা !······চন্দ্রা !

চন্দ্রা। মাতক ! আৰু এবাৰ মাতক ! মোৰ মৰণতো শান্তি দিয়ক। প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ—

নীলা। কৰা, প্ৰাৰ্থনা কৰা ! নহলে মই মৰিছোঁ তুমিও মৰা।

চন্দ্ৰা। ময়ে মৰিছোঁ। মোৰ পৰমায়ুৰে আপুনি জীয়ক।

নীলা। নহয় নহয় ! তুয়ো মৰিছোঁ। হতভাগিনী ! শুনা নাই মোৰ মাতত মৃত্যুৰ আৰ্ত্তনাদ ? দেখা নাই, মোৰ বুকত জীৱনৰ চিতাগ্নি ? বুজা নাই, মোৰ মনত সন্দেহৰ প্ৰেতমূৰ্ত্তি ? নীলাম্বৰ মৰিছে, কমতা পুৰ পুৰিগৈছে, মই তাৰ প্ৰেতাত্মা, এই শ্মশানত ঘূৰি ফুৰিছোঁ।

[হতাশ ভাৱে লাহে লাহে আতৰি যাবলৈ ধৰে]

চন্দ্ৰা। নাযাব—নাযাব। এবাৰ মোৰ মুখলৈ চাই কওক যে--

নীলা। ঠিক্ ! চোৱা, মোৰ চকুলৈ চোৱা !

[হঠাৎ ঘূৰি আহি চন্দ্ৰাৰ সন্মুখহৈ একে থৰে চকুৱে চকুৱে এখন্তেক চাই থাকি অকস্মাৎ মুখ ঘূৰাই আনিলে]

নাই ! নাই ! মিছা ! ই একসৃষ্টি মৰুভূমিৰ বিপক্ষে এক বিন্দু অশ্ৰুৰ মিছা সাক্ষী। যা আঁতৰি যা !

(চন্দ্ৰাক ঠেলা মাৰি থৈ গুচি গ'ল।)

[ললিতা আহিল।]

ললিতা। সখী ! এই বোৰ কি ? কি হৈছে, কোৱাচোন !

চন্দ্ৰ। কি হব সখী ! সঁচাকৈয়ে মোত বিশ্বাস নাই ; নহলে নো—

ললিতা। এই বোৰ কি কৈছা ! এনে কথাও হব পাৰেনে ? কোৱাচোন কোৱা কি হৈছে ?

চন্দ্ৰা। ময়ো একো নেজানো।

ললিতা। তেন্তেনো এই বোৰ কি দেখিছোঁ?

চন্দ্ৰা। এই বোৰ সকলো সপোন! সকলো সপোন! ব'লা যাওঁ ঈশ্বৰে সকলো দেখি আছে।

[দুয়ো সোমাই গ'ল]

দৃশ্যপট উঠিব

সপ্তম দৃশ্য

সময় আবেলি

ৰাজপুৰিৰ বাহিৰৰ ফুলনি।

[নন্দ এখন বেদীৰ ওপৰত বহি আছে]

নন্দ। নীলাম্বৰ ভালকৈ মেৰ খাইছে।···কোনো ফালৰ পৰা আৰু ৰক্ষা নাই।···উত্তম!···এতিয়া বাকী আছে শচী পাত্ৰ, আৰু—আৰু মনোহৰ। তেনেহলেই মই নিষ্কণ্টক।···তাৰ পাচত অকস্মাৎ এটা ধুমুহা···লগে লগে মোৰ নতুন সৃষ্টিৰ পাতনি!···সেইয়া আহিছে!···বাৰু···

[টোপনি অহা ভাও জুৰি বেদীৰ ওপৰত শুই থাকিল, নীলাম্বৰ অন্যমনস্ক ভাৱে দেখা দিলে]

নীলা। বিশ্বাস নাই···বিশ্বাস নাই!···চন্দ্ৰাত বিশ্বাস নাই!

মনোহৰত বিশ্বাস নাই···তেন্তে বিশ্বাস ক'ত আছে···কাক বিশ্বাস কৰিম ? আঃ ! এই বোৰ যদি সপোন হ'ল হেতেন ! ···চন্দ্ৰা আৰু মনোহৰ পৱিত্ৰ হৈ থকা হ'লে, মই ইয়াতোকৈ শত গুণ যন্ত্ৰনাত পচি মৰোঁ, তাতো শান্তি আছিল···তাতো সুখ আছিল ! কোন ?···নন্দ ইয়াত···!···নন্দ !

নন্দ। আঃ ! আকৌ কিয় মনোহৰ ?

নীলা। কি কৈছা নন্দ ?

নন্দ। (ৰজাক দেখি অপ্ৰতিভ হোৱা দেখুৱাই) অ' ! ক্ষমা কৰিব মহাৰাজ ! জুৰ বতাহ লাগি মোৰ টোপনি আহিছিল, তাৰে জালত কিবা কওঁতে কিবা কৈ পেলাইছোঁ।

নীলা। তুমি মনোহৰৰ নাম নাকাঢ়িছিলানে ?—কি কৈছিলা তুমি ?

নন্দ। (লুকাব খোজা যেন দেখুৱাই) নাই, নাই বিশেষ একো নহয় বুলিয়েই ধৰক। ঘুমটিৰ আলামাষাতে, কিবা ভাবি কিবা কৈছোঁ। ক্ষমা কৰিব।

নীলা। নহয় নন্দ ! ক'বই লাগিব। তুমি জানা বহুত, কিন্তু কোৱা অলপ। নক'লে নেৰিছোঁ।

নন্দ। ক'লেতো আপোনাৰ একো উপকাৰ নাই, হিতাহিত জ্ঞান হেৰুৱাব বুলিহে ভয় কৰোঁ।

নীলা। তুমি ভাবানে নন্দ, যে মোৰ হিতাহিত জ্ঞান এতিয়াও আছে, আৰু তাকে হেৰুৱাম ?—কোৱা—তুমি যি জানা মোক কোৱা—অকপটে—মুক্ত কণ্ঠে !

নন্দ। মোৰেই দুৰ্ভাগ্য! যিমানে নিৰ্লিপ্ত ভাৱে থাকিব খোজোঁ, তিমানেই এই অপ্ৰীতিকৰ ঘটনা বোৰে মোক আগুৰি ধৰে। সৰল মানুহ বুলি লোকেও মোৰ আগত লুকাব নোখোজে; শেষত মোৰ গাতেই লাগে যিমান বিলাক আপদ! কি কৰোঁ এতিয়া!

নীলা। উঃ! নন্দ, তুমি মোক পানীত পেলাই ৰং চাইছা!

নন্দ। মহাৰাজে তেনেকৈ বুজিছে যেতিয়া, মইনো আৰু কি ক'ম! পিছে ক'ব লগীয়া হৈছে যেতিয়া, মই যি জানো একো গোপন নকৰোঁ, ক'মেই; বিশেষতঃ আপোনাৰ কাৰণে। আপুনি ধৈৰ্য্য ধৰক।

নীলা। ধৈৰ্য্য!···ধৈৰ্য্যৰ কথা কৈছা? আন হোৱা হলে এনে কথা শুনা মাত্ৰে কি কৰিলে হেতেন জানানে?

নন্দ। হয়তো এটা প্ৰলয় কাণ্ড কৰিলে হেতেন।

নীলা। কিন্তু মই? চোৱা, এতিয়াও তোমাক সুধি সুধি সেই বোৰ কাহিনী শুনিব লাগিছোঁ, তাত যেন মোৰ পৰম সন্তোষ!

নন্দ। সঁচা কৈছে। মই স্বীকাৰ কৰোঁ, মহাৰাজৰ ধৈৰ্য্য অসীম। কিন্তু এনেও বহুত দেখিছোঁ—যি প্ৰথমতে আপোনাৰ দৰেই শান্ত হৈ থাকে, কিন্তু পিছত হঠাৎ ভীষণ হৈ উঠে।

নীলা। ওঁ! কোৱা, পাতনি নেমেলিবা। যেনে কথা তেনে ভাৱে মোক কোৱা।

নন্দ। কোৱাত ক'ম। কিন্তু মহাৰাজ বিচলিত হয় নেকি?

নীলা। কোৱা। মনোহৰ! মনোহৰ! মনোহৰৰ কথা কি কৈছিলা কোৱা।

নন্দ। মনোহৰে আজি বাৰে বাৰে মোক আমনি কৰি আছিল; আপুনি অন্তঃ পুৰত নে ক'ত সেই খবৰ টোৰ কাৰণে। কথা ইমানেই।

নীলা। অন্তঃপুৰতনে ক'ত ? কোৱা আৰু কি ?

নন্দ। কথা এয়েই, বঢ়াই ক'বলৈ মোৰ একো নাই। কিন্তু একালেদি চালে ইতো একো কথা নহয়। মনোহৰে আন কাৰণেও সুধিব পাৰে। গলে নলে লগা বন্ধু মনোহৰ। তাত মহাৰাজ ইমান বিচলিত হৈছে কিয় ? ই সামান্য কথা !

নীলা। সামান্য কথা ! হায় নন্দ। তুমি মোক এই বিলাক কথা শুনালা কিয় ? নুশুনা হলেই কি জানি সুখে থাকিলোঁ হয়।

নন্দ। ক্ষমা কৰিব মহাৰাজ। মই নকৰেঁই বুলিছিলোঁ, কিন্তু আপোনাৰ আদেশতো মই অমান্য কৰিব নোৱাৰোঁ। তথাপি আপুনি এই বোৰ বিশ্বাস নকৰাই ভাল। আৰু মোৰোতো ভুল হব পাৰে! আৰু ভাবি নাচায় কিয় ? তিৰোতাৰ সতীত্বৰ ওপৰত বিশ্বাস কৰিয়েই পুৰুষে সিহতৰ হাতত নিজক সমৰ্পণ কৰে। মোৰ কথা শুনক, অন্তঃ পুৰলৈ গৈ এইবোৰ কথা পাহৰিবলৈ চেষ্টা কৰক।

নীলা। তুমি কেৱল কথাৰ পৰামৰ্শ দিলা, কামৰ পৰামৰ্শ দিব নোৱাৰিলা। সংসাৰৰ নৰককুণ্ডত যি পৰা নাই, ইয়াৰ

জঘন্যতাৰ ভু যি নাপায়, তাবহে এনে ধাৰনা। এদিন ময়ো তেনে আছিলোঁ। একবিন্দু চকুব পানীত গলিছিলোঁ; এটা মিচিকীয়া হাঁহিত উটি গৈ স্বৰ্গৰ উপকূল পাইছিলোঁ। কিন্তু এতিয়া তাব প্ৰকৃত স্বৰূপ দেখিছোঁ। উঃ! মানুহ কি মূৰ্খ! নাৰীৰ কোলাত মূৰ থৈ সুখৰ সপোন দেখে!

নন্দ। সেয়েই সংসাৰৰ প্ৰচলিত নিয়ম।

নীলা। যোৱা!···তুমি মোক নিয়ম শিকাব নালাগে।

নন্দ। মহাৰাজৰ যেনে ইচ্ছা! মইনো আৰু কি কৰিম! (যায়গৈ)

নীলা। সংসাৰৰ নিয়ম!···তিৰোতা!···সিঁহতে এটা চকুৰে হাঁহে এটা চকুৰে কান্দে; এখন হাতেৰে আদৰ কৰে, সিখন হাতেৰে বিহ দিয়ে! পুৰুষ···মূৰ্খ সিহতে—

(ললিতা আহি দেখা দিয়ে)

নীলা। তুমি কিয়? তুমি আকৌ কিয়?

ললিতা। মোৰ এফেৰি কথা আছে।

নীলা। যোৱা যোৱা আঁতৰ হোৱা।

ললিতা। কিয়নো আঁতৰ হব লাগে?

নীলা। তিৰোতাৰ লগত মোৰ একো কথা নাই।

ললিতা। অন্ধ পুৰুষ! নাৰীৰ চকুত জ্বলা সত্যৰ জুই কেতিয়াবা চকুত পৰিছেন? সতীৰ চকুলোৰ মহিমা কেতিয়াবা

দেখিছেনে ? সিহঁতৰ কোমলতাৰ প্ৰাণ অনুভৱ কৰিছেনে ? যি চকুৰ পৱিত্ৰ জেউতিত আকাশৰ তৰাও শেতা পৰি যায়, সৃষ্টিৰ ফটিক দাপোণ সেই নাৰীৰ চকুৰ পৰা সঁচা মিছা চিনিব নোৱাৰে ? এয়েনে আপোনাৰ জ্ঞানৰ প্ৰভাৱ ? ইয়াৰেই আপুনি এখন দেশ শাসন কৰেনে ?

নীলা। (তল মুৰহৈ কেৱল ভাবে আৰুকয়) মই জানো, মই জানো।

ললিতা। এনে কি হৈছে মহাৰাজ ? অকস্মাৎ আপোনাৰ এনে পৰিবৰ্ত্তন কেনেকৈ হল ?

নীলা। কি হৈছে ?···যি কথা আজি কমতাৰ হাটে বজাৰে প্ৰচাৰ হৈছে, মোৰ হতুৱাই তাৰে কীৰ্ত্তন কৰাব খুজিছা নে ?

ললিতা। কি কৈছে আপুনি ?

নীলা। বাৰু, তুমি তো প্ৰায়ে অন্তঃপুৰতে থাকা, তুমি···তুমি —মনোহৰক ভিতৰলৈ আহা—

ললিতা। ছি ! ছি ! ছি ! মিছা ! মিছা ! জ্বলন্ত মিছা !

নীলা। কিন্তু মই জানো—, সঁচা।

ললিতা। এনে সঁচা নৰকত ডুবক ! সত্য কথা ঈশ্বৰে জানে আৰু জানে—

[এনেতে নন্দ আহিল, তেওঁ গলত মুকুতাৰ মণি এধাৰ পিন্ধি আছিছে, সেই ধাৰ আগৰ অঙ্কত ললিতাই মনোহৰক উপহাৰ দিবলৈ আগ বঢ়াইছিল, আৰু নন্দই চিঠিৰ লগত পৰি থকা পাইছিল।]

নন্দ। ললিতা আই দেওব গা ভালনে ?

[ললিতাই মণিধাৰ দেখি স্তম্ভিত হ'ল]

ললিতা। সেই কুন্দচ টোৱে !—(ললিতাই একো ক'ব নোৱাৰি আঁতৰি গ'ল।)

নন্দ। আমাৰ চিত্ৰলেখী আই দেও বা আহিছিল কিয় ?

নীলা। চিত্ৰলেখী নে ললিতা ?

নন্দ। সেই একে জনাই। মনোহৰৰ চিত্ৰলেখী ! মোক দেখি উছাৎমাৰি গুছি গল কিয় জানিছোঁ !

নীলা। সেয়েতো কিয় গল জানো !

নন্দ। কাৰণ এই মণি ধাৰ ! অন্তঃপুৰৰ ফালৰ পৰা এখন চিঠিৰে সৈতে মনোহৰৰ নামে উপহাৰ হিচাপে আহিছিল। আৰু আমাৰ আইদেৱেই আছিল সেই বাতৰি অনানিয়াত চিত্ৰলেখী ?

নীলা। এই মণিধাৰ !—মইতো অন্তঃপুৰতে কেতিয়াবা দেখা যেন পাওঁ !—কিন্তু চিঠি ? বাৰু চিঠি খন চাওঁ—

নন্দ। চিঠিখন ? চিঠিখন কত জানো থলোঁ। বিচাৰি নাপালোঁ। ...তাতকৈ বৰং দুদিনমান ৰাতি প্ৰমোদ বনৰ ভিতৰত চকু ৰাখিলেও, ইয়াতকৈ ভাল প্ৰমাণ কিবা পাব পাৰে। মহাৰাজ বাহিৰত থকাত সিফালে চাগৈ মহোৎসৱ মিলিছে !

নীলা। সংসাৰ ৰসাতলে যা !

জিৰণি পট পৰিব।

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

সময় মাজ ৰাতি।

শোৱা কোঠা।

[মনোহৰ ঘৰৰ ভিতৰত শুই আছে, ভিতৰৰ ফালে খিড়িকী মেলা, বাহিৰৰ ফালে দুৱাৰ মুকলি, চোতালৰ পৰা, খাটে সৈতে ককালৰ পৰা মুখলৈ দেখি। ভিতৰত এটা চাকিৰ পোহৰ মনোহৰৰ গাত পৰিছে। বাহিৰত নাম মাত্ৰ পোহৰ।]

[মনোহৰে সপোনত ললিতাৰ মূৰ্ত্তি দেখিলে আৰু যেন কোমল কণ্ঠে এফাকি গীত শুনিলে।]

গীত

মধুময় হাঁহিটি ফুলে হায়!
সপোনৰ কিৰণত আতুৰ প্ৰায়!
চাওঁতেই হায়
হিয়া পমি যায়;
অমিয়াৰ লহৰী নিখিল ময়!
পিছতেই বিলীন পৰে ভয়!

[ললিতাৰ ছায়া মূৰ্ত্তি অন্তৰ্হিত হয়]

[দুৱাৰৰ বাহিৰত, চোতালত সন্তৰ্পণে নন্দাই দেখা দিলে আৰু দুৱাৰেদি থুকুৰিয়াই চালে, তাৰ পিচত চোতালৰ এচুকত বাট চাই বৈ থাকে।]

নন্দ। এটা মাৰাত্মক অভিনয় কৰিব লাগিব !...সুন্দৰ সময়...
গভীৰ নিস্তব্ধতা ! কেও কতো নাই। সাৱধান মনোহৰ !
তোমাৰ কাল চাপি আহিছে। এই ভীষণ ৰাতি, পৃথিবী
ভয়ত ঘামিব লাগিছে, ৰতাহত মৃত্যুৰ বীজ উৰিছে, গছৰ
তলৰ আন্ধাৰে আন্ধাৰে ঘোৰ কৃষ্ণ বৰ্ণ কৰাল হত্যাই খাপলৈ
আছে।...এবাৰ যদি আৰ্ত্তনাদ কৰি উঠিব পাৰা, তেও কি
জানি আজিলৈ সাৰিব পাৰা ! এয়ে তোমাৰ শেষ নিদ্ৰা,
তোমাৰ প্ৰাণত মোৰ প্ৰয়োজন আছে। হত্যাৰ প্ৰেত
বাহিৰত ৰৈ আছে, তোমাক এতিয়া এবাৰ উলিয়াই
নিব পাৰিলেই হ'ল। সি তোমাৰ টেঁটুত এনেকৈ চেপি
ধৰিব, যে উশাহ এটাও লবলৈ আজৰি নহব...

[কালীচৰণ আহিল]

কালী। সিফালে সকলো ঠিক।

নন্দ। কি দেখি আহিলি ?

কালী। ৰজাই পুৰিৰ বাহিৰ ফালে ঘুৰি ফুৰিব লাগিছে। ৰাণী
আৰু ললিতাই প্ৰমোদ বনৰ ভিতৰৰ সেই অশোক জোপাৰ
তলত বহি কথা পাতি আছে।

নন্দ। বাৰু। তেন্তে মনোহৰক মই তালৈ লৈ যাম, নীলাম্বৰক
তই তালৈ নিবি।

কালী। কিন্তু মনোহৰেতো আমাৰ কথা কৈ দিব, ৰজাই যদি
বিশ্বাস কৰে—?

নন্দ। মূৰ্খ! মনোহৰ এনেয়ে লাজত পৰি আছে। ৰজায়ো মনোহৰত বিশ্বাস হেৰুৱাইছে। তাতে যদিহে মনোহৰক প্ৰমোদ বনত ৰাণীৰ ওচৰত উলিয়াই দিব পাৰোঁ; তেতিয়া···

কালী। সোৱা! আহিছে!

নন্দ। শচী পাত্ৰ! আহ লুকা! লুকা!

[দুয়ো আন্ধাৰত অদৃশ্য হ'ল শচীপাত্ৰ আহি ওলাল]

শচী। কি কুসপোন বিলাক দেখিলোঁ! এখন সাম্ৰাজ্যৰ সহস্ৰ চিন্তা! এক দণ্ডৰ জিৰণি, তাতো দুঃস্বপ্ন! মনোহৰ! মোৰ ইহকালৰ ঐশ্বৰ্য্য, পৰকালৰ শান্তি, ঈশ্বৰে তোক মোৰ মূৰৰ চুলিৰ সমান পৰমায়ু দি কুশলে ৰাখক। ৰাজ্যৰ সহস্ৰ বিপদতো যি হৃদয়ে ভয় কি নাজানে, আজি মোৰ সেই হিয়াই অলীক সপোন এটাত ইমান ভয় খাইছে! হায়! অপত্য স্নেহ, তুমি ইমান দুৰ্ব্বল!···নাই—যাব লাগিল। হয়তো তোৰ টোপনি ভাঙি যাব। কিন্তু, কিয়?······যাওঁ বুলিও যাব নোৱাৰোঁ! কোনোবাই যেন কৈছে সাৱধান! সাৱধান! নাই নাযাওঁ, টোপানি আজিলৈ এৰিলোঁ। কিন্তু এইটো মোৰ দুৰ্ব্বলতা নহে কি? যাওঁ, চকু জপাবৰ চেষ্টা কৰোগৈ—

(যাওঁ নাযাওঁকৈ গুছি গ'ল।)

[লাহে লাহে নন্দ আহিল অলপ ৰ'ল, চাৰি ফালে চাইললে, পিছত বেগাই দুৱাৰ মেলি ভিতৰত সোমাই ভীষণ ব্যস্ত ভাৱে মনোহৰক জগাব ধৰিলে।]

নন্দ। মনোহৰ! মনোহৰ! উঠা—

মনো। হোঁ! কোন? কি হৈছে—?

নন্দ। উঠা! আহা! হাঁয়! হাঁয়!

মনো। কি! কি হৈছে—হোঁ! ইমান ৰাতি, তুমি কিয় আহিলা?

নন্দ। সেইবোৰ পিছতো শুনিবা, এতিয়া মোৰ লগত ব'লা।

মনো। ক'লৈ যোৱা? কি হৈছে?

নন্দ। মহাৰাজক হত্যাকৰিবলৈ গুপ্তঘাতক! প্ৰমোদ উদ্যানত! ইমান পৰে জানো কি হৈছে, ক'ব নোৱাৰোঁ!

মনো। উপায়?—তেন্তে উপায়?—কেনেকৈ—?

নন্দ। আহা! ওলোৱা। বাধা দিবৰ চেষ্টা কৰোঁগৈ।

মনো। ব'লা! ব'লা—।

(মনোহৰক হাতত ধৰিলৈ নন্দ বেগাই ওলাই যায়)

দৃশ্যপট পৰিল।

দ্বিতীয় দৃশ্য

সময় মাজ ৰাতি।

প্ৰমোদ কানন—দৃশ্য অন্ধকাৰ।

(চন্দ্ৰা আৰু ললিতা আহিল।)

ললিতা। এতিয়া ব'লা সখী, ভিতৰলৈ যাওঁ! ৰাতি বহুতো হ'ল।

চন্দ্ৰা। ভিতৰ! ভিতৰ আৰু ক'ত? আজি মই বাটৰ ভিখাৰিণীত কৈও হীন!...সংসাৰত কাকো মোৰ সমান সুখী বুলি নাভাবিছিলোঁ, ভাগ্যৱতী বুলি মোৰ বৰ অহংকাৰ আছিল, বিধিৰ লিখনত আজি মোৰ সকলো গৈছে।

ললিতা। মানুহৰ জীৱন সুখ দুখৰ ঢৌ; উঠি নামি গৈ থাকে। তাত কাতৰ হ'ব নাপায়। কমতা পুৰৰ ৰাজৰাণী তুমি, ধৈৰ্য্য হেৰুৱাবা কিয়?

চন্দ্ৰা। ৰাজৰাণী! মিছা। যাৰ চৰণৰ দাসীহে মই ৰাণীৰ গৌৰৱ কৰিছিলোঁ আজি বিনা কাৰণত তেওঁ মোলৈ পিঠি দিছে, তুচ্ছ ধন জনৰ ওপৰত মই কোনো নহয়, তাৰ মাজত মোক ঠাই নালাগে।

ললিতা। হায় পুৰুষ! তোমালোকে পুৰুষত্বৰ গৌৰৱ কৰা! তোমালোকে নিৰ্য্যাতনত পুৰুষ হ'ব পাৰা, এনেই হ'লে কাপুৰুষ।

চন্দ্ৰা। পুৰুষৰ দোষ কি সখী। দোষ মোৰ কপালৰেই।

ললিতা। তুমি তাকে ভাবি নিৰাশ নহ'বা। ৰজাৰ এই ক্ষণিক মতিভ্ৰম নো হুগুচি পাবেনে ?

চন্দ্ৰা। এতিয়াও আশা ! অকাৰণতে তেতিয়া ইমান ডাঙৰ কথা হৈ পৰিছে, তাতে বুজি পোৱা নাইনে আশা আছেনে নাই !

ললিতা। অকাৰণ বুলিয়েইতো আশা আছে। সামান্য ভুল একণ ! আঁতৰিবলৈ কিমান পৰ লাগিছে !

চন্দ্ৰা। মোৰাত কিন্তু হয় তাৰ বিপৰীতটোহে। সামান্য কথাইহে যতমানে সৰ্ব্বনাশৰ মূল।

ললিতা। কি হব সখী তেনেহলে ?

চন্দ্ৰা। যি হ'বলগা আছে সেয়ে হ'ব। কি হ'ব ভাবি ওৰ নোপোৱা। নিজত যদি বিশ্বাস থাকে সেয়ে যথেষ্ট। ওপৰত ঈশ্বৰ, তলত মানুহ আৰু কোনোবা অন্তৰালত অদৃষ্ট। এই লৈয়েই জীৱন, এই লৈয়েই সংসাৰ।

ললিতা। হায় বিধাতা ! তুমি কি দুখৰ আবেগত এই সৃষ্টিখন ৰচিছিলা ! পৰিপূৰ্ণ সুখৰ মাজতো দুখৰ তাঁৰ ডালিহে বজাই তোলা।

চন্দ্ৰা। চোৱা ! চোৱা ! সৌটো তৰা কেনেকৈ খহি পৰিল !

ললিতা। সেইটো পপীয়া তৰা ! চাব নাপায়। ভিতৰলৈ যাওঁ ব'লা।

চন্দ্ৰা। তাত সোমালেই চোন চাৰিফালৰ পৰা স্মৃতিৰ শলাকাঠিয়ে খুঁচিব ধৰে। স্তব্ধতাই ইতিকিং কৰি হাঁহে, বিষণ্ণতাত

হিয়াৰ পোৰণি দুগুণে জ্বলি উঠে। নহয় সখী, তুমি যোৱাগৈ। ইয়াতে সিদিনা তেওঁ থিয় হৈছিল, আজি মই ইয়াতে মূৰ দি শুই থাকিম।

[কাপোৰৰ আঁচল পাতি শুব খোজে]

ললিতা। তুমি এনেখন কৰি থাকিবলৈ হ'লে মই আৰু ইয়াত নাথাকোঁ। যদি তাকে তুমি ভাল পোৱা, মই আহিলোঁ।
(যাব খোজে)

চন্দ্ৰা। ৰাৰু ৰাৰু গৈছোঁ ব'লা (দুয়ো ওলাই যায়)

[হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে নন্দ আৰু মনোহৰৰ প্ৰবেশ]

মনো। মোৰ বুক কঁপিছে। কিন্তু ক'ত? একোতো গম না-পাওঁ!

নন্দ। ৰ'বা, অলপ তাল অনোৱা।

মনো। প্ৰমোদ ভৱনলৈ বলাচোন, বেগ দিয়া।

নন্দ। ৰ'বা চোন, ৰ'বা। হয়তো আমি মিছা খবৰো শুনিব পাৰোঁ। ভাবি চিন্তি কাম কৰা ভাল। কেনে ভয়ানক অৱস্থাত আছোঁ ভাবি নোচোৱা কিয়? তুমি ইয়াতে ৰোৱা: মই অলপ আগবাঢ়ি গমগতি বুজি চাওঁ—

মনো। সঁচাতো! যদি মিছা হয়! আৰু যদি কোনোবাই দেখে! (ইতিমধ্যে মনোহৰক এৰি নন্দ আগবাঢ়ি গৈ নেদেখা হয়) এনেয়ে নীলাম্বৰে বেয়া পাই আছে যেন পাওঁ। নন্দ! নন্দ! নন্দ ক'লৈ গ'ল? পলাল নেকি? সৰ্ব্বনাশ! নন্দৰ

উদ্দেশ্য কি ? তেন্তে মোক ছলকৰি ইয়ালৈ আনিলে নেকি ? উঃ ! কি মূৰ্খ মই ! সৌৱা কোনোবা আহে যেন পাওঁ ! ভগৱান ! আজি ৰক্ষা কৰা !

[সাৱধানে পিছুৱাই যাব ধৰে আৰু এফালৰ পৰা চন্দ্ৰা সোমাই আহে ।]

চন্দ্ৰা । পলাই আহিলোঁ। ঘৰ মোৰ অসহ্য হৈছে ।

মনো । কোন ? ললিতা নেকি ? (থমকি ৰ'ল)

[অকস্মাৎ ঠাই ভোথৰ পোহৰত উজ্জল হৈ পৰিল । দেখা গ'ল নীলাম্বৰে নিৰ্ব্বাক হৈ বজ্ৰাহতৰ দৰে এচুকৰ পৰা চাই আছে । মনোহৰে পোহৰৰ লগে লগে চকিত হৈ পলাব খোজোঁতেই, সন্মুখত নীলাম্বৰক দেখি অৱশহৈ বহি পৰে। চন্দ্ৰাই ঘটনাৰ সংযোগ দেখি নীলাম্বৰ আৰু মনোহৰৰ ফালে চাই স্তম্ভিত হৈ খন্তেক ৰৈ থাকি মূৰ্চ্ছিত হৈ ঢলি পৰিল। কেই মুহূৰ্ত্ত মান তেনেকৈ থকাৰ পিছত মনোহৰে কঁপা কঁপা মাতেৰে কৈ উঠিল ।]

মনো । উঃ ! ভগৱান !

নীলা । (নিৰ্ব্বাক হৈ একেৰাহে চকুৰ পলক নপৰাকৈ চায়েই ৰ'ল)

মনো । নীলাম্বৰ ! ভাই ! তোমাৰ ভৰিত ধৰিছোঁ, স্থিৰ হোৱা, মই কি কওঁ এবাৰ শুনা ।

নীলা । ম-নো-হ-ৰ !—এ-ই !

মনো । যি দেখিছা· ·সকলো ষড়যন্ত্ৰ !···শুই আছোঁ, এনেতে নন্দই যাই কৈছে,' উঠা ! উঠা ! গুপ্তঘাতক প্ৰমোদ উদ্যানত

সোমাইছে, নীলাম্বৰক হত্যা কৰে’! মই আতুৰ হৈ ল’বি আহিলোঁ। আন্ধাৰত নন্দ পলাল। সকলো নন্দৰ ছল!

নীলা। আজি নন্দৰ ছল! ভৱানী মন্দিৰত আছিল কাৰ ছল? সিদিনা গধুলি কাৰ ছলত ইয়ালৈ আহিছিলা বন্ধু?

মনো। কি কম! মই ললিতাক ভাল পাওঁ, সেই কাৰণে—

নীলা। পতিত ব্ৰাহ্মণ!···তোমাত বিশ্বাস কি!

মনো। হব পাৰোঁ পতিত। কিন্তু আজি মই নিৰ্দ্দোষ। মোক নন্দই প্ৰতাৰণা কৰি আনি বিপাঙত পেলাইছে।

নীলা। কিন্তু ইজনাক প্ৰতাৰণা কৰি আনিলে কোনে? মই? নহয়নে? ভণ্ড! মিত্ৰদ্ৰোহী! ম্লেচ্ছ!

মনো। অবিশ্বাসীৰ আগত বেদব্যাসো মিছা। তোমাক আৰু মই কি বিশ্বাস জন্মাম! কিন্তু জানিবা এই সঙ্ঘটনৰ কৰ্ত্তা নন্দ।

নীলা। নন্দও তোমাৰ প্ৰতিদ্বন্দী আছিল বোধ হয়?

মনো। ঈশ্বৰ! বিপন্না সতীৰ মান ৰক্ষা কৰিবলৈ এবাৰ সংসাৰলৈ নামি আহা, নতুবা লক্ষ বজ্ৰাঘাত কৰি এই হীন পৃথিবী চূৰ্ণ কৰি দিয়া। ওঃ! ভগৱান!

নীলা। মনোহৰ! মূৰ দাঙা। মোৰ ফালে এবাৰ চোৱা, নিজৰফালে এবাৰ চোৱা, আৰু এই—এই ফালে এবাৰ চোৱা। কোৱাচোন আজি আমাৰ মাজত কি বিতোপণ সম্বন্ধ!

মনো। উঃ! নীলাম্বৰ! চিৰদিনৰ বন্ধু নীলাম্বৰ। বাক্য

যন্ত্ৰণা আৰু কিমান দিয়া ! তাতকৈ মোক এতিয়াই বধ কৰা, বন্ধুৰ উচিত কাম কৰা।

নীলা। বধ! বধ মই কাকো নকৰোঁ। তোমাৰ শাস্তি মই তোমাৰ হতুৱাই দিয়াম। যেতিয়ালৈকে তুমি আত্মগ্লানিত উন্মত্ত হৈ ধুবি ছিঙি আত্মহত্যা নকৰা, তেতিয়ালৈকে তোমাক লোহাৰ গৰালত সুমুৱাই কামৰূপৰ বাটে বাটে দেখুৱাই লৈ ফুৰিম। সকলোৱে ক'ব, 'এই চোৰা বিশ্বাস হন্তা, বন্ধুদ্ৰোহী লম্পট, নৰকৰ কীট।'

[কালীচৰণ প্ৰমুখ্যে দুজন প্ৰহৰী আহি মনোহৰক আগুৰি ধৰে।]

মনো। এতিয়াও শুনা নীলাম্বৰ, নন্দৰ পৰা সাৱধান হোৱা।

নীলা। তথাপি আত্ম গোপনৰ চেষ্টা !

মনো। গোপনৰ নহয়, প্ৰকাশৰ। বুক ফালি দেখুৱালে অন্তৰ দেখা পোৱা হ'লে ইমান কথা মই নকলোঁ হেতেন। নিৰ্দ্দোষীৰ ডাকত ভগৱানৰ আসন টলা হ'লে, তুমি নীলাম্বৰে, ইমান পৰে এই সতীৰ চৰণত ধৰি ক্ষমা খুজিলা হেতেন। আজি সত্যযুগ হোৱা হ'লে—নাই, থক্। তথাপি মনত ৰাখিবা, সত্যৰ প্ৰকাশ অনিবাৰ্য্য, শেষত ধৰ্ম্মৰেই জয়।

নীলা। আৰু নক'বা, যোৱা দূৰ'হোৱা—

[প্ৰহৰী বোৰে ধীৰে ধীৰে মনোহৰক আঁতৰ কৰে,
নীলাম্বৰে লক্ষহীণ ভাৱে চাই ৰয়।]

নীলা। এয়ে নৰক·· নাই বিশ্বাস···নাই বন্ধুত্ব···নাই পৱিত্ৰতা !

উত্তম পুৰস্কাৰ !·· হীন···হীনতকৈও হীন !···উঃ ! উঃ ! জ্বলি গ'ল,···গলি গ'ল···গেলি গ'ল···পচি গ'ল···বিভৎস ব্যভিচাৰৰ সোঁত···ছলনাৰ আৱৰ্ত্ত !···মনোহৰ !···ম-নো-হ-ৰ !···উঃ ! কি ভয়ঙ্কৰ !···আৰু চন্দ্ৰা ?···চন্দ্ৰা নাই··· ! কোনো নাই···মিছা !···মিছা ! কিন্তু···এই বোৰ কি ?··· কিহলৈ ?··সৌৱা দিগন্তভেদি প্ৰলয়ৰ মেঘ উঠি আহিছে... মূৰত বজ্ৰই হানিছে,···তেও সৃষ্টিৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ ল'বলৈ গৰ্জ্জি উঠি আহিছে !···এতিয়াই সকলো ধ্বংশ হ'ব···ক'লৈ যাওঁ···কি অন্ধকাৰ !...

দিশহাৰা হৈ আন্ধাৰত মিলি গ'ল ।

দৃশ্যপট পৰিব

তৃতীয় দৃশ্য

সময় ৰাতি

ভৱানীৰ মন্দিৰ—মন্দিৰৰ দুৱাৰ মৰা

[চন্দ্ৰকুমাৰ ধীৰে ধীৰে সোমাই আহে ।]

চন্দ্ৰ । দুশ্চিন্তাত জীৱনৰ ভাৰ আৰু ব'ব নোৱাৰাত পৰিছোঁ। ভাবোঁ, এই ছদ্মবেশ এৰি নিজৰ স্বৰূপ ব্যক্ত কৰোঁ। নন্দৰ ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ লগত মোৰ সম্পৰ্ক কি ? কিন্তু তাকেই নো কৰোঁ কেনেকৈ ? কিহৰ আশাত ?...ভবিষ্যত বৰ স্বেচ্ছাচাৰী, সি আশাৰ মুখতো ছাই দিয়ে, আৰু নিৰাশাতো কেতিয়াবা

পোহৰ দেখুৱায়। আৰু বৰ্ত্তমানকেই বা দোষ দিওঁ কেনেকৈ ? হাতত পোৱা বস্তুটিৰ দোষ সহজে ওলায় ; কিন্তু দূৰবটিৰ হ'লে কেৱল ওপৰৰ ৰংটোত হে চকু পৰে।...নাই নাভাবোঁ। যেনেকৈ আছোঁ সেয়ে ভাল। নৈৰ সোঁত বৈ আছে, তাত পাৰৰ একো ক্ষতি নাই। যদি তাত বাধা দিব যাওঁ, তেন্তে উপচি পাৰ ভাঙি দিয়ে।· যক্ আৰু ভাবি কি হ'ব ?

[নন্দ আহিল।]

নন্দ। তোমাকেই বিচাৰিছোঁ চন্দ্ৰ।

চন্দ্ৰ। এই অসময়ত ! কিয় ?

নন্দ। তুমি এটা ডাঙৰ কাম কৰিব লাগে।

চন্দ্ৰ। কি কাম, কোৱা। বুজাই দিয়া আগৈয়ে।

নন্দ। কামটো অলপ টান, আহা মই বুজাই কওঁ—

[দুয়ো ফুচ্‌ফুচাই মেল পাতি ওলাই গ'ল,
আন ফালেদি চন্দ্ৰা আহি দেখা দিলে।]

চন্দ্ৰা। পূজা শেষহৈ গৈছে, এতিয়া আৰু এই ফুল পাতৰ সকাম কি ! দেৱতাৰ বোধন হৈ গৈছে, আজি বিসৰ্জ্জনৰ সময়। আই ভৱানী, অভাগিণীৰ শেষ বলি গ্ৰহণ কৰা। সদায় আংশিক ভাৱে পূজা কৰি আহিছোঁ, আজি সম্পূৰ্ণ পূজা গ্ৰহণ কৰা। মোৰ শেষ নিবেদন সাৰ্থক হ'ক।···আই বসুমতী ! তনয়াক এই জন্মলৈ বিদায় দিয়া। আৰু যেতিয়া তোমাৰ কোলালৈ ঘূৰি আহোঁ, তেতিয়া ইজন্মত যাৰ সেৱাৰ পৰা

বঞ্চিত হলোঁ। তেওঁৰ যেন কাষ চপাই দিয়া।···ইজন্মৰ অপূৰ্ণ আশা! এই পৰম ক্ষণতো মোৰ চকুলো বোৱাই নানিবা। ···আৰু মোৰ দুখ নাই···আই ভৱানী! তুমি এই অভাগিণীক চৰণত ঠাই দিয়া—

[ছুৰী উলিয়াই মন্দিৰৰ দুৱাৰ দলিত আত্মহত্যা কৰিব খোজে, এনেতে চন্দ্ৰকুমাৰ আহি বাধা দিয়ে।]

চন্দ্ৰ। ৰ'বা! ৰ'বা! ক্ষান্ত হোৱা।

চন্দ্ৰা। আপুনি কোন? দেৱ কাৰ্য্যত বাধা দিলে। (ছুৰী পৰিগ'ল)

চন্দ্ৰ। আত্মহত্যা মহাপাপ। জানানে এইখন পবিত্ৰ ঠাই।

চন্দ্ৰা। হত্যা নহয়, ই আত্মবলি।

চন্দ্ৰ। বুজিছোঁ—মহাৰাণীৰ আজি এনে বেশ! কিন্তু ভবিতব্য তো এনে নহয়।

চন্দ্ৰা। কোন আপুনি?

চন্দ্ৰ। সন্যাসীৰ পৰিচয় নাই। স্থিৰ হোৱা আই, আত্মহত্যাৰ ব্যৱস্থা বৰ পাপীৰ কাৰণেও নাই।

চন্দ্ৰা। তেন্তে মোৰ গতি কি হ'ব প্ৰভু? জীৱনৰ যন্ত্ৰনা আৰু কিমান ভোগ কৰিম?

চন্দ্ৰ। নকৰি উপায় কি? বিধিৰ বিধান খণ্ডাবৰ সাধ্য কাৰো নাই, তুমি জীয়াই থাকিবই লাগিব। ভবিতব্যইতো তাকেই কয়।

চন্দ্ৰা। যদি মই তাক মানিব নোখোজো?

চন্দ্ৰ। নামানিবতো খুজিছিলাই, কিন্তু পাৰিলা ক'ত? এনেকৈয়ে

বিধি লিপি পূৰ্ণ হয়। তাৰ ওপৰত মানুহৰ চেষ্টা নিষ্ফল। ভাগ্য লিপি নামানে, এনে সাধ্য কাৰ ?

চন্দ্ৰা। আপুনি সিদ্ধপুৰুষ। মোৰ ভবিষ্যতৰ অলপ আভাস দিবনে ?

চন্দ্ৰ। ভবিষ্যত জানিবৰ সাধ্য কাৰ! আৰু সেই বোৰ শুনি তুমি সুখী নহবও পাৰা।

চন্দ্ৰা। প্ৰভু! সুখ অসুখ মোৰ নাই। দয়া কৰি মোৰ সন্দেহ দূৰ কৰক।

চন্দ্ৰ। কিন্তু বিশ্বাস কৰিবানে ?

চন্দ্ৰা। যি হ'ব লগা আছে, তাত বিশ্বাস কৰিয়েই বা কি কৰিম আৰু নকৰিয়েই বা কি কৰিম। সিতো যেনে হলেও ফলিবই।

চন্দ্ৰ। তেনে হলে শুনা—

চন্দ্ৰা। আপোনাৰ অনুগ্ৰহ।

চন্দ্ৰ। তুমি তোমাৰ স্বামীৰ ওপৰত কিবা প্ৰতিশোধ ল'ব লাগে।

চন্দ্ৰা। প্ৰতিশোধ ল'ব লাগে!

চন্দ্ৰ। উচপ খাই উঠিলা কিয় ?

চন্দ্ৰা। প্ৰতিশোধ ল'ব লাগে ?

চন্দ্ৰ। প্ৰতিশোধ ল'ব লাগে।

চন্দ্ৰা। প্ৰতিশোধ! কিহৰ প্ৰতিশোধ ?

চন্দ্ৰ। সেইটো নাজানো। হয়তো কিবা অন্যায়ৰ প্ৰতিশোধ হ'ব পাৰে।

চন্দ্ৰা। স্বামীৰ ওপৰত ?

চন্দ্ৰ। স্বামীৰ ওপৰত।

চন্দ্ৰা। যদি আপোনাৰো ভুল হয় ?

চন্দ্ৰ। তেন্তে ক'ব লাগিব, মোৰ সৰ্ব্ব সাধনাই মিছা, দেবীৰ কৃপা মিছা।

চন্দ্ৰা। তথাপি মই তাত বিশ্বাস নকৰিবও পাৰো দেখোন।

চন্দ্ৰ। নকৰিবা। কিন্তু তোমাৰ সাধ্য কি যে অদৃষ্টৰ বিপৰীতে জয়ী হোৱা। যেনেকৈ হওক ভবিতব্য ফলিবই ফলিব। বিশ্বাস কৰা বা নকৰা একে কথা। দিয়া অস্ত্ৰ, দিয়া, সন্তোষ মনে নিজৰ ঠাইলৈ যোৱা। জানিবা বিধাতাৰ বিধান, প্ৰতিশোধ তুমি ল'বই লাগিব—

[চন্দ্ৰ কুমাৰ গ'ল, চন্দ্ৰাই ভাবিব ধৰিলে]

চন্দ্ৰা। প্ৰতিশোধ! প্ৰতিশোধ! এই বিধি লিপি ? সিও মোৰ হাতেৰে। মিছা, হ'বই নোৱাৰে।······কিন্তু ইওটো এটা প্ৰতিশোধ! প্ৰতিশোধতো প্ৰতিহিংসা নহয়।······আই ভৱানী। মোৰ এই দুৰ্ব্বল প্ৰাণত শক্তি দিয়া। জানিছোঁ ঘোৰ বিপদে তেওঁক আগুৰি ধৰিছে, এয়ে মোৰ প্ৰতিশোধৰ উপযুক্ত সময়।······

(চিন্তিত ভাৱে গুছি গ'ল।)

দৃশ্যপট উঠিব।

চতুৰ্থ দৃশ্য

সময় ৰাতি।

মৃগয়া ক্ষেত্ৰৰ শিবিৰৰ কক্ষ

(নীলাম্বৰ আৰু নন্দ বহি আছে)

(কেইজনী মান নাচনী আহি নৃত্য গীত আৰম্ভ কৰিলে।)

নীলাম্বৰৰ সেই ৰোৰলৈ লক্ষ্য নাই।

গীত

নীল মেঘে ঝঙ্কাৰে,
বিজুলী সঞ্চাৰে,
ঘন ঘোৰ মৃদঙ্গে কৰে গৰজন।
শিহৰে তমাল বন,
আতুৰ ভূবন মন,
—কিয় সখী আয়োজন ?
—নাহে প্ৰিয় জন।
তেনে সখী গোৱা আজি
অভিনৱ গান,
বুকত বেদনা ৰাখি—
তোলা মধু তান,
কাজল গগন ছানি—
সোণালী বিজুলী হানি—
আনিব শীতল কৰা নব বৰষণ।

নীলা। ইহঁতক কোনে আহিব কৈছে ?

নন্দ। সিহঁতৰ কৰ্ত্তব্য কৰিছে মহাৰাজ, মৃগয়া শিবিৰত আনন্দৰ যোগান ধৰি।

নীলা। দূৰ কৰা—। যাব দিয়া—! তুৰন্তে।

নন্দ। (ইঙ্গিত কৰি নাচনী হতক যাব দিলে) মোৰ বোধেৰে দুষ্কৃতৰ উপযুক্ত শাস্তি নহলে মনৰ অশান্তি যাব নোৱাৰে।

নীলা। তোমাক কৈছোঁ নহয়, এনে ব্যতিক্ৰমৰ কি উচিত শাস্তি হ'ব পাৰে, মই ভাবি নাপাওঁ। কি দণ্ড হ'ব পাৰে আবিষ্কাৰ কৰা, প্ৰয়োগ কৰা, মোৰ মস্তিষ্ক বিকল হৈছে।

নন্দ। মই নিমাষিত প্ৰাণী। মহাৰাজৰ লিখিত আদেশ পালে সাহ হয়।

নীলা। বাৰু তাকে দিম। কি দণ্ড হ'ব পাৰে তাৰে বিধান কৰা।

নন্দ। তেন্তে এখন্তেক অনুমতি দিয়ক, মই তুলাপাত আনো।

[নন্দ যায়—নীলাম্বৰে অৰ্থহীন দৃষ্টিৰে বৈ থাকে, অলপ পাচতে নন্দই এখন শৰাইত কাপ মৈলাম আৰু তুলাপাত •নীলাম্বৰৰ আগত ধৰে।)

নীলা। আনিছা? পাইছা বিচাৰি?—ক'তা মই একো বুজিব পৰা নাই, আখৰ বিলাক চকুৰ আগতে বিয়লি গৈছে নেকি?

নন্দ। শাস্ত্ৰকাৰণ আৰু দেশ দস্তুৰ মিলাই, উচিত বিধান লিখিবলৈ ঠাই মুকলিকৈ ৰাখি, সম্প্ৰতি মহাৰাজৰ নাম অঙ্কিত কৰি দিবলৈ মাত্ৰ গোহাৰি জনাইছোঁ। সকলো কথা অতি গোপনে হ'ব লাগিব, হাজাৰ হ'লেও, ঘটনাটো

প্ৰকাশ হলে মহাৰাজৰ সম্মানত আঘাত কৰিব পাৰে।

নীলা। বাৰু সেয়ে হক। এই মোৰ নাম অঙ্কিত কৰিলোঁ।। দিয়া শাস্তি, দিয়া শাস্তি, যদি ৰাজ বিধানত বিচাৰি পোৱা!

(ওলাই যায়)

নন্দ। আৰু চিন্তা নাই। সকলো দায়ীত্ব এতিয়া নীলাম্বৰৰ ওপৰত। নতুবা আন কৌশলৰ আশ্ৰয় লব লগা হ'ল হেতেন। দেৱতা মোৰ সহায়! পিতৃপুৰুষ সকলৰ প্ৰেতাত্মা মোৰ সমৰ্থক! মৃত্যুত্তৰ প্ৰতিহিংসা মোৰ পথ প্ৰদৰ্শক!

[নীলাম্বৰৰ নাম লিখা কাকত খনত মনোহৰৰ দণ্ডাদেশ লিখিব ধৰে। এনেতে কালী চৰণ আহিল।]

কালী। মোৰ গা কঁপিব লাগিছে। শেষত সৰ্ব্বনাশ নহ'লে ৰক্ষা।

নন্দ। ভয় নাই! সাৱধানে কাম কৰি যা।

কালী। লোকক মৰাৰ কাৰণে ভয় নকৰোঁ, কিন্তু নিজৰ প্ৰাণৰ বাবে ভয় অলপ আছে তো।

নন্দ। তোৰ প্ৰাণৰ ভয় নাই। তিলাৰ্দ্ধও নাই। যা।

কালী। কিন্তু এটা কথা। যি হ'ল হ'ল। শেষৰ ছোৱা কাম এৰাই ভাল নেকি? মানুহৰ ওপৰত মানুহে এনে কৰাটো বৰ অতিপাত হ'ব যেন পাওঁ।

নন্দ। মানুহ! ইওতো পূৰ্ব্বৰ ব্যৱহাৰ! তই ভয় খাইছ? কাপুৰুষ!

কালী। ভয় খোৱা নাই।

নন্দ। তেন্তে কিয় এনে কৰিছ? যা। মন্ত্ৰীক আনিবলৈ মানুহ গৈছে, আহি পাবহি এতিয়াই। এই তুলাপাত খন ল'। অতি সাৱধান। খোৱাৰ শেষত তামোলৰ লগত আনি শচী পাত্ৰৰ হাতত দিবি। তই নিজ হাতেৰে দিবি। পাৰিবিনে? ক'। নাইবা মই অন্য দিহা কৰোঁ।

কালী। নোৱাৰিবৰ কথা একো নাই। দিয়ক।

নন্দ। এতিয়া যা। সকলো দিহা আগৰ দৰেই। কাম শেষ কৰগৈ। (কালী চৰণ যায়।)

[শচীপাত্ৰ আহিল।]

নন্দ। আহক মন্ত্ৰী মহাশয়। আসন গ্ৰহণ কৰক।

শচী। এৰা, ৰজাই বেয়া পায় বুলিহে কোনো মতে আহিলোঁ, নতুবা এই অৱস্থাত আহিবৰ মনেই নাছিল।

নন্দ। আহি ভালেই কৰিছে, মানুহৰ সংসৰ্গত মন পাতল লাগিব, আৰু কোনো ফালৰ পৰা কিবা খবৰ বাতৰিও পাব পাৰিব।

শচী। উঃ! (হুমুনিয়া কাঢ়িলে) পিছে ৰজাক দেখা নাই চোন?

নন্দ। মহাৰাজ অলপ আগতে নগৰলৈ গুছি গ'ল, কি ভাবি জানো ক'ব নোৱাৰিলোঁ—

শচী। তেখেত নাই যেতিয়া, মোৰো যাবৰেই মন।

নন্দ। এঃ! এনে কথাও আছেনে? আপুনি গ'লে এই বোৰ আয়োজন অথলে যাব। বহক। পাছে মনোহৰৰ কিবা নতুন বাতৰি পালেনে?

শচী। একো নাই। নাজানো নন্দ, মোৰ কপালত কি আছে।

নন্দ। অমঙ্গল চিন্তা মনক আনিছে কিয় ? তাতকৈ আশীৰ্ব্বাদ কৰক, তেওঁ য'তে আছে, ত'তে কুশলে থাওক।

শচী। তোমাৰ মুখত ফুল চন্দন পৰক! এতিয়ালৈকে এই ৰাজ্যত এটি প্ৰাণীয়েও মোক এনে এযাৰ কথা কোৱা নাই।

নন্দ। সেই বিলাক ভাবিলে বহুত কথা ওলায়। কাৰ জ্বৰত কোনে পানী পীয়ে ডাঙৰীয়া! মনোহৰৰ আগত বন্ধুৰ অন্তই নাছিল, কিন্তু আজি দেখিছে নহয়, কি হৈছে বুলি বাতৰি এষাৰ শোধোঁতা জনো এটি নাই। মানুহ এনেই, নিজে আদায় কৰিবৰ বেলিকা আছে, কিন্তু সামান্য মুখৰ মাতষাৰ দিবলৈকো নাই।

শচী। তুমি সঁচাই কৈছা নন্দ। মানুহ এনে বুলি মই অনুভৱ কৰা নাছিলোঁ।

নন্দ। নকৰিব তো। আপোনালোক থাকে ৰজা ৰাজ্য আদিৰ ভাবত। সামান্য মানুহৰ অন্তৰ কাৰ কেনে তাকনো জানিব কেনেকৈ। সেই বিলাক জানো আমি, ক্ষুদ্ৰমতি প্ৰাণীয়ে।

শচী। কিন্তু সকলোকে পাৰিলোঁ হয়—মনোহৰে এনে আঘাত নিদিয়া হলে।

নন্দ। নাই, ভাবি ভাবি মন বেয়া নকৰিব। তাতকৈ অলপ নাচগানকে উপভোগ কৰক, মন ভাল লাগিব।

শচী। গান বাজনা শুনাৰ বয়স আমাৰ নাই নন্দ। সেই বিলাক জঞ্জাল নপতাই ভাল।

নন্দ। আপোনাৰ যেনে ইচ্ছা।

শচী। বাৰু নন্দ, তুমিনো একো ক'ব নোৱাৰানে ?

নন্দ। মই কিবা জানিলেনো আপোনাক নোকোৱাকৈ থাকোঁনে বাৰু !

শচী। সঁচা। কিন্তু সুসুধিও নোৱাৰোঁ। কেৱল তোমাক নহয়, যাকে লগ পাইছোঁ তাকে সুধিছোঁ, এজনক বাৰে বাৰে সুধিছোঁ। কিমান চৰ নিযুক্ত কৰিছো, কিন্তু কেৱে একো কব পৰা নাই।

নন্দ। আপুনি জ্ঞানী, নিজে নিজক প্ৰবোধ দিব লাগে। বেছিনো আৰু কি ক'ব পাৰোঁ আমি।

[কালীচৰণ আৰু এজন পৰিচাৰক আহিল]

কালী। সিপিনে সকলো সাজু হৈছে। উঠিবলৈ আজ্ঞা হওক।

নন্দ। আপুনি আগ বাঢ়ক মই আৰু কোন আহে বাট চাওঁ।

শচী। এৰা, আজি ইয়াতো সুদা যেন লাগিছে, তাতে ৰজাও অনুপস্থিত। এৰা দিব পৰা হ'লেই ভাল আছিল।

কালী। এই ফালে আহক। এই ফালে আহক !

[শচীপাত্ৰ, কালীচৰণ আৰু পৰিচাৰক জন যায়]

নন্দ। আৰু অলপ সময়। দেৱতা মোৰ সহায় হোৱা ! এই খিনি সুকলমে হৈ যাওক।···কিন্তু ই কিহৰ কঁপনি ? আনন্দৰ নে ভয়ৰ ! হৃদয় ডাঠ হ', সম্মুখত ভীষণ পৰীক্ষা ! ···উঃ কি গৰম !···বুকখন কিয় এনে কৰে ! উঃ···কোন ?

বতাহ! ক'ত? আকৌ কি? নাই। ছিঃ! মই অস্থিৰ হৈছোঁ নেকি? কি লাজৰ কথা! কোন? কি সংবাদ? তুমি ইয়াত কিয়?

[কালীচৰণ আহিল।]

কালী। সৰ্ব্বনাশ হৈছে! খাই পেলাইছে! নিজৰ পুতেকৰ মাংস! বাপেকে খাইছে। উঃ! উঃ!

নন্দ। খবৰ্দাৰ! (গলত চেপি ধৰিলে) এতিয়া এই বোৰ কৰিলে তোক হত্যা কৰিম। যা স্থিৰ হৈ থাকগৈ।

কালী। যাওঁ—যাওঁ—এৰি দিয়ক।

নন্দ। তুলাপাত ডোখৰ আছেনে?

কালী। আছে। ভালকৈ ৰাখিছোঁ।

নন্দ। সময়—মতে আগত— আছেনে মনত?

কালী। আছে মনত।

নন্দ। যা সাৱধানে কাম শেষ কৰগৈ! (কালীচৰণ যায়)

নন্দ। পৰৰ পুতেকৰ জীৱন ব্যৰ্থ কৰি, তাক সংসাৰৰ ন্যায্য অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত কৰি, মানুহক মানুহৰ শাৰীৰ পৰা নমাই দি, মানুহে মানুহৰ মঙহ যুগে যুগে খাই আহিছে। মই তাৰ কিঞ্চিত প্ৰতিশোধ আজি দিলোঁ। পিতৃ পিতামহ সকল! তোমালোকৰ তেজ মাংসৰ মোল কুবুজা শচী পাত্ৰক, আজি নিজৰ পুতেকৰ মাংসেৰে মূল্য বুজালোঁ, ধাৰ সুজিলোঁ।

[শচীপাত্ৰ আহিল]

শচী। নন্দ !

নন্দ। ইমান লৰালৰিকৈ আহিল কিয় ? আপোনাৰ আহাৰ হ'লনে ?

শচী। কি আহাৰ কৰিম নন্দ !

নন্দ। নাখাই নব'ই আপুনি কি কৰিব খুজিছে ক'ব নোৱাৰো।

[কালীচৰণে বটাত তামোল আনে, আৰু লগতে পৰিচাৰক এজনে শৰাই এখনত বজাই চহী দিয়া তুলা পাতখন আনি শচীপাত্ৰক ভেটিলে।]

শচী। (তামোল লই উঠি) এইখন আৰু কি ? নন্দ, চোৱাচোন তুমি, মই ভালকৈ মনিব পৰা নাই।

[পৰিচাৰক আৰু কালীচৰণ যায়।]

নন্দ। (' পঢ়ি চাই চঞ্চল হোৱাৰ ভাও দেখুৱালে।)

শচী। তুমি এনে কৰিছা কিয় ?

নন্দ। মই ! মই একো কৰা নাই—কিন্তু—কিন্তু—আপুনি সৰ্ব্বনাশ কৰিছে ! হায় ! হায় !

শচী। কি কৈছা ? কি কৈছা ? ভালকৈ কোৱা !

নন্দ। ঈঃ ! ঈঃ ! ঈঃ ! কি ক'ম এতিয়া ?

শচী। কোৱা, নন্দ কোৱা, তুমি মনোহৰৰ কিবা কৈছা। কোৱা, মুখেৰে নোকোৱা, ইঙ্গিতেৰে কোৱা, সি আছেনে নাই ?

নন্দ। শেষত ময়ে আপোনাক ক'ব লগাত পৰিলোঁ।!

শচী। উঃ! উঃ! উঃ! আগেয়ে জানিছোঁ। মোৰ বুক সুদা হৈছে! মনোহৰ! মনোহৰ! মনোহৰ!—কোৱা কেনেকৈ কি হ'ল কোৱা!

নন্দ। এই খন দেখিছোঁ ৰজাৰ আজ্ঞা পত্র। খাইছে যি সি আন একো নহয়—ম-নো-হ-ৰ-ৰ মাংস! (তুলা পাত খন দেখুৱায়)

শচী। কি ক'লা নন্দ? মই একো শুনা নাই! ভগৱান! ভগৱান! তুমি ক'ত? উঃ! উঃ। উঃ!

নন্দ। প্রণয়ৰ ঈর্ষ্যাত ৰজাই আপোনাৰ পুত্রক হত্যা কৰাইছে।

শচী। মনোহৰক! ওঃ! ওঃ! নহয়! কোৱা নন্দ, তুমি মিছা কৈছা। নীলাম্বৰে মনোহৰক?···কি কৰিছে?···ওঃ নাই···অসম্ভৱ! মই সপোনত নৰকৰ যন্ত্রনা ভোগ কৰিছোঁ। দিয়া নন্দ, তোমাৰ তৰোৱাল মুঠিলৈকে মোৰ বুকত হানি দিয়া, এই পাপ টোপনি ভাঙি যক্!

নন্দ। হতভাগ্য! ই সপোন নহয়, নির্ম্মম সত্য।

শচী। তুমি যদি ক'লা হেতেন, সূর্য্যৰ ঘঁহনি খাই, পৃথিবী কঁপি কঁপি, ছাই মুঠি হৈ আকাশত বৈ গৈছে; আৰু তাৰ প্রত্যেক অণু পৰমাণু বোৰ ফিৰিঙতি হৈ জ্বলি জ্বলি ওপৰলৈ উৰি যাব লাগিছে, মই বিশ্বাস কৰিলোঁ হয়! যদি ক'লা হেতেন, এই পাপ সংসাৰ উটাই নিবলৈ, প্রলয়ৰ বান আহি মোৰ ভৰিৰ কাষ পাইছে, মই বিশ্বাস কৰিলোঁ হয়; কিন্তু —কিন্তু, ইযে বিশ্বাসৰ অতীত!

নন্দ। এই চাওক ৰাজ আজ্ঞা, যদি বিশ্বাস নকৰে! মই আৰু কি ক'ম!

শচী। ওঃ! মনোহৰ! পুত্ৰমোৰ! ক'ত তই।

নন্দ। বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰক জ্ঞানী আপুনি।

দৃশ্যপট পৰিব

পঞ্চম দৃশ্য

সময় ৰাতি

নগৰৰ আলি

[সাধু চৰণ আহিল।]

সাধু। কি শুনিলোঁ! কি শচীপাত্ৰ! কি মনোহৰ! কি নীলাম্বৰ! মানুহ বিলাকে কি কয়? একো বুজিব নোৱাৰোঁ। এই ৰাতি এইখন কি চঞ্চলতা! জুমে জুমে মানুহ গোট খাইছে আৰু ফাহাফুহাকৈ কি কথা পাতিছে? মই কাষ চাপিলে সকলো নিমাত হয়, দিহা দিহি গুচি যায়। ইকি কথা। এই আন্ধাৰ ৰাতি। কি যেন বিভীষিকাই আগুৰি আহিছে। যাওঁ ভালকৈ খবৰ ল'ব লাগিল। সেইটো প্ৰহৰী আহিছে। সিহঁতেই কিবা জানে নেকি?

[দুজন নগৰ ৰখীয়া আহিল]

১ম প্ৰ। সেইজন কোন হে? কোন?—

সাধু। প্ৰহৰী

১ম প্ৰ। অ' আপুনি! আমি বোলো আকৌ কোন।

সাধু। ক'ব পাৰানে কি হৈছে? মানুহ বিলাকে কিয় এনেকৈ ফুৰিছে? সিহঁতে কি কোৱা মেলা কৰিছে?

১ম প্ৰ। বাপ! ভীষণ বাতৰি!

সাধু। কি! কি বাতৰি?

১ম প্ৰ। সঁচা মিছা ক'ব নোৱাৰোঁ। জনৰব এই, সেনাপতি মনোহৰৰ বাতৰি ওলাইছে। ৰাজ আদেশত তেওঁৰ প্ৰাণ গৈছে।

সাধু। প্ৰাণ গৈছে! কি কৈছা!

১ম প্ৰ। হয় বাপ, আমি তেনেকৈয়ে শুনিছোঁ আৰু তাতোকৈ ডাঙৰ কথা, তেওঁৰ মগুহ ৰান্ধি বুঢ়া মন্ত্ৰীক খুওৱা হৈছে।

সাধু। ই অসম্ভৱ! মিছা! মিছা! (বেগাই যায়গৈ)

২য় প্ৰ। কি দিনকাল হ'ল! দেশত নাহোৱা কথা হ'ল দেখোন।

১ম প্ৰ। যি হৈছে হৈ থাওক। অলপ চলপ লাভৰ আশা হয় নেকি আমাৰ তালৈ চাই থাক।

২য় প্ৰ। লাভৰ আশা! মাখিটো মকৰাটো নিমিলা হৈছে!

১ম প্ৰ। মিলে! মিলে! বিচাৰিব জানিলে মিলে।

২য় প্ৰ। ক'ত মিলিব বোপাই। কথা বতৰা দেখি ভভক্ মাৰিব লগা হৈছে।

১ম প্ৰ। কিয়, সেই পখিলা বোলা জনীয়ে—

২য় প্ৰ। আইঐ! কিবা কৈছে নেকি?—কি কৈছে?

১ম প্ৰ। কৈছে নেকি! কৈছেতো। আৰু যিহে চকু পাক দি কৈছে! কি ক'ম বোপাই। বুকুৰে ধান বনা দিব লাগিছে—

২য় প্ৰ। তেনেহলে দেখোন বৰ ৰহইচ্‌টো হৈছে। ব'ল চোন ব'ল, সেই ফালেই এটা পাক দি আহোঁ। গঙ্গাৰো যাত্ৰা মাহীৰো বাত্‌ৰা।

(দুয়ো গ'ল)

দৃশ্যপট উঠিব

ষষ্ঠ দৃশ্য

সময়—ৰাতি

মৃগয়া ক্ষেত্ৰৰ শিবিৰৰ এটা কক্ষ।

[শচীপাত্ৰ আৰু নন্দ আহিল]

শচী। হৃদয় টান হ'! টান হ'! খহি নপৰিবি! কোৱা নন্দ, ক'ত মোৰ পুত্ৰ? মোক এবাৰ চাবলৈ দিয়া, ৰাজ আদেশ পালন কৰোঁ।

নন্দ। হাঁয়! প্ৰাণ দিও যদি আপোনাক শাস্তি দিব পাৰিলোঁ হয়! এই দুখ পাতলাব পাৰিলোঁ হয়!

শচী। দুখ! সি সংসাৰৰ বাহিৰা কথা। মোক পদাঘাত কৰা

লাঞ্ছনা কৰা, এই শুকান বুকত কটাৰী বহুৱাই দি ৰংচোৱা, সেয়ে মোৰ সহানুভূতি, তাতে মোৰ সান্ত্বনা। দুখ আৰু কি! মোৰ যোগ্য পুৰস্কাৰ হৈছে। কোৱা ক'ত মোৰ পুত্ৰ—

নন্দ। ধৈৰ্য্য ধৰক, আপুনি জ্ঞানী, চিত্ত স্থিৰ কৰক। শোকত কাতৰ নহ'ব।

শচী। শোক! কি শোক কৰিছোঁ নন্দ! যদি এই যাতনাৰ জোখাই শোক থাকিল হেতেন, তেন্তে পৃথিবী গলি গ'ল হেতেন; সূৰ্য্য চেঁচা পৰিল হেতেন, ঈশ্বৰো আৰ্ত্তনাদত বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড ফালি গ'ল হেতেন। শোক নাই গুণে, চোৱা এই বেঁকা কামী হাড় কেডাল এতিয়াও ৰাজ হাড়ত লাগি আছে, এতিয়াও চকুৰে দেখি আছোঁ, কাণেৰে শুনি আছোঁ, এতিয়াও সকলো আগৰ দৰে আছে। ওঃ! ওঃ! ওঃ! মনোহৰ!

নন্দ। এই যাতনাৰ একমাত্ৰ শান্তি প্ৰতিহিংসাত।

শচী। সেই শক্তি আৰু নাই নন্দ। দেখিছানে—জৰা বাৰ্দ্ধক্যই কেনেকৈ অপদাৰ্থ কৰি থৈছে! নহ'লে আজি সেই শচীপাত্ৰ থকা হ'লে, তাৰ ব্ৰহ্মতেজৰ সেই প্ৰভাৱ থকা হ'লে! ওঃ!

নন্দ। একো যোৱা নাই, সকলো আছে। মোৰ বিশ্বাস, ইচ্ছা কৰিলে আপুনি কি কৰিব নোৱাৰে!

শচী। আৰু নাই! নক'বা! গৈছে যেতিয়া সকলো যক! চোৱা জীৱনৰ সন্ধ্যা নামি আহিছে, এতিয়া আৰু হিংসাৰ

ক্রুদ্ধ চিৎকাৰ কিয় ?—মৃত্যুতকৈও এটা গভীৰ সুষুপ্তিৰ আয়োজন কৰা, এটা অতল বিস্মৃতিৰে মোক ঢাকি দিয়া।

নন্দ। পিতা হৈ আপুনি সন্তানৰ হত্যাৰ প্রতিশোধ নলয়! আচৰিত! এনে অত্যাচাৰতো আপুনি নিৰ্ব্বিকাৰে পুত্র-ঘাতীক ক্ষমা কৰিব পাৰিছে! সেইয়া চাওক। ভালকৈ চাওক,—কি দেখিছে!

[দুজন ঘাতকে এখন কাঁহীত মনোহৰৰ কটামূৰ লৈ আহে আৰু শচীপাত্রৰ সন্মুখত ঢাকনি গুচাই দিয়ে। শচীপাত্রই উদগ্রীব হৈ চাই হঠাৎ নিচেই ওচৰতে পুতেকৰ কটামূৰ দেখি উচপ খাই মুখ ঘুৰাই উলটি আহে। কাঁহীখন মাটিত থৈ ঘাতক দুজন যায়গৈ]

শচী। ইকি! ইকি! ইকি দেখিছোঁ! উঃ! উঃ! মনোহৰ! পুত্র মনোহৰ!

[পুলাব খুজি অস্থিৰতা বশতঃ মাটিত বাগৰি পৰে]

নন্দ। এয়ে সেই মূৰ—যাৰ মুখ চাই এদিন পৃথিবীত স্বৰ্গৰ ছবি দেখিছিল, যি মুখত চুমা খাই আত্মহাৰা হৈছিল, এদিন যি মুখৰ পিতৃসম্বোধনে আপোনাক অমৃতত বুৰাই ৰাখিছিল, এই আপোনাৰ সেই একমাত্র সন্তানৰ মূৰ। ওঃ! ওঃ! ওঃ! ইতো এনে বিকৃত নাছিল, এনে ৰক্তাক্ত নাছিল! কোনে তাক এনে কৰিলে! ওঃ! এই মনোহৰৰ মাংস আপুনি খাইছে! নিজৰ মাংস নিজে খাইছে। অতি

হিংস্রক জন্তুৱেও যি কাম নকৰে, আজি আপুনি তাকে কৰিছে! অথচ—অথচ আপোনাৰ পুত্ৰস্নেহৰ তুলনা নাই।

শচী। ব'বা, ব'বা, নন্দ। মই—মই ক'ত?—মই ক'ত? এইখন মহা শ্মশান! মহানৰক!

[সাধুচৰণ আহিল]

সাধু। ইকি হ'ল! নন্দ! কি এই বোৰ কৰিছা? ইয়ালৈ আনিছা কিয়? লৈ ব'লা, সৰ্ব্বনাশৰ ওপৰত সৰ্ব্বনাশ নামাতিবা।

নন্দ। মই নিৰুপায়। বুজাই বৰাই নিব পৰা নাই।

শচী। আহিছা! তুমিও আহিছা! আহা! চোৱা মোৰ কি মহোৎসৱ মিলিছে। মোৰ মনোহৰক পাইছোঁ, তাক মই কেনেকৈ এৰি যাওঁ—সি মোৰ লগ নেৰে।

সাধু। হায়! হায়! অদৃষ্ট! (চকুলো টুকিব ধৰে।)

[ললিতা এখোজ দুখোজ কৰি সকলোৰে অজ্ঞাতসাৰে আহি পায়; আৰু হঠাৎ মনোহৰৰ মুখৰ ওপৰত চকু পৰাত থমক খাই ৰয়—]

সাধু। তই ইয়ালৈ নাহিবি আই, যা—যা!

[ললিতা মূৰ্চ্ছিত হৈ পৰিল]

জিৰণিৰ পট পৰিল

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

ৰাজপুৰিৰ কাঁথি

বাহিৰত ফুলনি

[সাধু চৰণ আৰু নীলাম্বৰ]

সাধু। প্ৰথমতেই মোৰ সন্দেহ হৈছে ঘটনাস্থলত নন্দক দেখি, তাৰ পিচত দেখিলোঁ দণ্ডাদেশত নন্দৰ আখৰ।

নীলা। নন্দক এতিয়াও পোৱা নাইনে বিচাৰি ?

সাধু। এতিয়ালৈকে পোৱা নাই বিচাৰি। সম্ভৱ তেওঁক ঘৰত অনুসন্ধান কৰাৰ বাতৰি পায়েই, বাহিৰে বাহিৰে পলাই গ'ল।

নীলা। ঘৰত সন্দেহ জনক কিবা প্ৰমাণ পোৱা গ'লনে ?

সাধু। ললিতাই মনোহৰলৈ লিখা চিঠি এখন, মণি এইধাৰ, আৰু আন আন কিছুমান কাকত পত্ৰ পোৱা গৈছে। সেই বোৰৰ পৰীক্ষা হ'ব লাগিছে।

(মণিধাৰ উলিয়াই দেখুৱালে)

নীলা। এই ধাৰকেই হবলা, এদিন নন্দই পিন্ধি আহি ললিতাক দেখুৱাইছিল, আৰু ললিতাই মোক কিবা ক'বলৈ আহি হঠাতে উলটি গৈছিল!

সাধু। সম্ভৱ। আৰু মহাৰাজে অনুমতি দিলে, নন্দৰ লগৰীয়া এজনক আনি সকলো ৰহস্য ভেদ কৰি দেখুৱাব পাৰোঁ।

নীলা। তুমি পাৰিবানে ?—আনাচোন বাৰু।

সাধু। চন্দ্ৰকুমাৰ— (চন্দ্ৰকুমাৰ আহি নমস্কাৰ জনালে)

চন্দ্ৰ। মহাৰাজৰ জয় হ'ক !

নীলা। তুমি কোন ?

চন্দ্ৰ। মহাৰাজৰ ক্ষমা ভিক্ষা কৰিছোঁ। মই এজন ছদ্মবেশী, ভণ্ড সন্ন্যাসী, অনুতাপত দগ্ধ হৈ আত্মসমৰ্পণ কৰিছোঁ—

নীলা। কি কৈছা তুমি এই বোৰ ?

চন্দ্ৰ। সঁচা কথাকে কৈছোঁ, কাৰণ সঁচা কওঁ বুলিয়েই ধৰা দিছোঁ। মই নন্দৰ অনুচৰ। নন্দৰ চক্ৰান্তত মনোহৰে প্ৰাণ দিলে, শচীপাত্ৰই পুতেকৰ মঙহ খালে। সেই বিলাকৰ জনা খিনি মহাৰাজক নিবেদন কৰি মোৰ বুকৰ বোজা পাতলাব আহিছোঁ, কিবা যদি পৰাচিত হয় হওক বুলি—!

নীলা। নন্দৰ চক্ৰান্ত ! সঁচা নহয় যেন লাগে। ময়েইতো নন্দক নামাঙ্কিত তুলাপাত দিছিলোঁ, গোপনে শাস্তি বিধান কৰিবৰ অনুমতি দিছিলোঁ।

চন্দ্ৰ। সকলো ভুল হৈ গ'ল ! নিৰ্দ্দোষীৰ ওপৰত অমানুষিক শাস্তি হ'ল।

নীলা। ওঃ ! মনোহৰেওতো শেষলৈ তাকেই কৈ আছিল !

চন্দ্ৰ। এই নন্দ কোন জানেনে ?

নীলা। যি জানো তাতকৈ আৰু বিশেষ বেছি নাজানো।

চন্দ্ৰ। নন্দ পাল ৰাজবংশৰ উপপত্নীৰ ফালৰ সন্তান। সীমান্তত বিদ্ৰোহ ঘটাইছিল, গৌৰ ৰাজ্যৰ লগত ষড়যন্ত্ৰ কৰিব খুজিছিল, শেষত ৰাজ্যত অন্তৰ্বিপ্লৱ ঘটাই অৰাজকতা আনিব খুজিছে।

সাধু। ভয়ঙ্কৰ কথা।

নীলা। ই বিশ্বাসৰ যোগ্য কথানে ?

চন্দ্ৰ। মই সাধ্য অনুসৰি প্ৰমাণ দিম। কিন্তু মোৰ প্ৰমাণ অকাট্য নহ'বও পাবে, সম্পূৰ্ণ নহ'বও পাৰে, মই নন্দৰ হাতৰ যন্ত্ৰ মাত্ৰ আছিলোঁ। আৰু সেই সুত্ৰতে যিখিনি জানো, তাকেহে নিবেদন কৰিব পাৰিম।

নীলা। নাই! দূৰ হোৱা! মোক একো প্ৰমাণ নালাগে মোৰ ভুল হোৱা নাই। মই ৰজা, মই ভুল নকৰোঁ, কৰিব নোৱাৰোঁ।

সাধু। বিষয়টো অতি গুৰু!

নীলা। হওক গুৰু। সেই বিলাকৰ ভাৰ তুমি লোৱা। মোক মোৰ ভূল লৈয়েই থাকিব দিয়া, ভূলৰ ৰাজ্য শান্তিৰ ৰাজ্য!

সাধু। তুমি তেন্তে এতিয়া জিৰণি লোৱাগৈ। পিচত মই লাগ ধৰিম।

চন্দ্ৰ। যেনে আদেশ। (যায়গৈ)

নীলা। কি সঁচা, কি মিছা, কোনোৱে ক'ব নোৱাৰে। আজি যি সঁচা কালিলৈ সেয়ে মিছা হৈ যায়, কালি যি মিছা, আজি সেয়ে সঁচাহৈ উঠে।

সাধু। মহাৰাজে সুস্থিৰ চিত্তে বিচাৰ কৰি চাওক, সঁচা মিছাৰ তাৰতম্য আপুনি ফট্‌ফটীয়া হৈ উঠিব।

নীলা। ফট্‌ফটীয়া হৈ উঠিছে গুণেই কৈছোঁ, নন্দৰ দুৰভিসন্ধি থকা হ'লে মোকেই দেখোন প্ৰথমে হত্যা কৰিলে হয়; সি কিয় মনোহৰক হত্যা কৰিব যাব, শচী পাত্ৰক তাৰ মাংস খুৱাব, আৰু চন্দ্ৰাকেই বা মিছা অপবাদ দিব কিয়? কোনে নাজানে চন্দ্ৰা যে মোৰ মানত কলঙ্কিনী নহয়, চন্দ্ৰা যে সদায় উজ্জ্বল সুন্দৰ নিৰ্ম্মল পৱিত্ৰতাময়ী দেৱী। চন্দ্ৰা যে মোৰ মানত অশৰিৰী অপাৰ্থিব জ্যোতি। তুমি কি কৈছা—কি কৰিব খুজিছা! যোৱা যোৱা, মোক বলিয়া নকৰিবা।

[নীলাম্বৰ আঁতৰি গ'ল, সাধু চৰণ ৰ' লাগি চাই ৰ'ল।]

দৃশ্যপট পৰিব

দ্বিতীয় দৃশ্য

সময় আবেলি

গঙ্গাৰ পাৰ।

[শচীপাত্ৰ।]

শচী। পৰাচিত! পৰাচিত! কিহৰ পৰাচিত? সকলো মিছা। দান ধৰ্ম্ম, যাগ যজ্ঞ, ব্ৰত তপ, পূজা পাটল, সকলো মিছা, বামুণৰ ফাঁকি ফুকা। শত চান্দ্ৰায়নতো সেই বিকাৰ নুগুছিল, চকু জপালেই সেই কটা মূৰ, চকু মেলিলেই সেই তেজৰ নৈ দেখোঁ। দিনে ৰাতিয়ে মনত পৰি থাকে সেই বিভীষিকাময় ৰাতি, মাজ নিশা কাৰযেন অন্তিম আৰ্ত্তনাদ শুনি চিঞৰি উঠোঁ, বুকত জুই জ্বলিব ধৰে, মূৰেদি ধোঁৱা উঠিব ধৰে। কোটী বাৰ গঙ্গা স্নানেও এই জ্বালা জুৰাব নোৱাৰিলে, গঙ্গাৰ সমগ্ৰ বায়ু প্ৰবাহেও এক মুহূৰ্ত্ত শান্তি দিব নোৱাৰিলে। বুকত আৰু একোৱেই নাই, কেৱল পোৰণি কেৱল জুই, জুইৰ ওপৰত জুই। গ'ল সকলো জ্বলি পুৰি গ'ল—ওঃ!

[পাৰে পাৰে গৈ নেদেখা হ'ল। চন্দ্ৰ কুমাৰ আহি দেখা দিলে।]

চন্দ্ৰ। শুনিলোঁ শচীপাত্ৰ এই ফালেই আহিছে। লগ ধৰি সকলো কথা ক'ব পাৰিলে কি জানি তেওঁক নন্দৰ হাতৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পৰা যাব, নতুবা শচীপাত্ৰ নন্দৰ হাতত পৰিলে,

সৰ্ব্বনাশৰ মাত্ৰা আৰু চৰিব। যাওঁ ভালকৈ বিচাৰি চাব লাগিল—

[চন্দ্ৰ কুমাৰ চিন্তিত ভাৱে যায়—কিছু দূৰত আন এফালে শচী পাত্ৰক গৈ থকা দেখা যায়, আৰু নন্দ আহি তেওঁক লগ ধৰে।

নন্দ। এই দেখোন মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়া, অকলে ইয়াত কি কৰিছে ?

শচী। তুমি কোন ? আঁতৰি যোৱা, ওচৰক নাহিবা।

নন্দ। মই নন্দ। আপুনি ইমান সোনকালে পাহৰিলে ?

শচী। গুছা ! গুছা ! যেয়ে নহ'লা লাগিলে—

নন্দ। আচৰিত ! নন্দক পাহৰিলে আপুনি ! কমতা পুৰত—

শচী। অ' ! চিনিছোঁ। আচৰিত নহ'বা। মানুহে জীৱন ব্যাপী স্নেহ প্ৰেম, দয়া মায়া, ভয় ভক্তি, আদৰ উপকাৰ, সকলোকে মুহূৰ্ত্ততে পাহৰি যায়। পিছে তুমি ইয়াত কিয় ?

নন্দ। গম পাইছোঁ, আপোনাৰ প্ৰাণত ৰজাৰ আক্ৰোশ আছে ; তাকে জনাবলৈ পলাই আহিছোঁ। আপুনি সাৱধান হওক।

শচী। ইয়ালৈকে ! ইমানেই যেতিয়া গৈছে, প্ৰাণটোত আৰু বেছি কি যাব ? হয়তো তাৰ পৰা শান্তিও পাব পাৰোঁ।

নন্দ। শান্তি তাত নাই। মই তাৰ সুন্দৰ উপায় উলিয়াই থৈছোঁ।

শচী। উলিয়াইছা ! কি উলিয়াইছা ?—কিন্তু বিহ খোৱা, গলত ফাঁচ লগোৱা, পানীত জাহ দিয়া, বুকত কটাৰী বহুৱা, এই বিলাক ইমান ক্ষুদ্ৰ উপায়, যে তাৰ দ্বাৰা এই দুঃসহ যাতনাৰ

শান্তি পাম বুলি মনে নধৰে। কোৱা আৰু কি নতুন উপায় উলিয়াইছা ?

নন্দ। নিজে মৰি শান্তি ক'ত পাব ! শান্তি আছে প্ৰতিহিংসাত।

শচী। প্ৰতিহিংসা ! নাই, আৰু নক'বা। শেষত কিবা কৰিম, কিবা হৈ পৰিব। যি হৈছে, মোৰ অদৃষ্টতেই হৈছে। নীলাম্বৰক মই ক্ষমা কৰিছোঁ।

নন্দ। কৰিছে ভাল। ক্ষমা দেৱতাৰ বস্তু। কিন্তু পুত্ৰ বৎসলতা মানুহৰ। পিতৃহৃদয় মানুহৰ। অথচ আপুনি কি দেখুৱাইছে ! নহয়—নহয়—নিশ্চয় আপুনি শোকত কৰ্ত্তব্য জ্ঞান হেৰুৱাইছে, নহ'লে মানুহে পুত্ৰঘাতীকো ক্ষমা কৰিব পাৰেনে ! এবাৰ ভাবকচোন, মনোহৰক অকল হত্যা কৰিয়েই এৰা নাই, তেওঁৰ আগমঙ্গহ ৰান্ধি আপোনাক খুৱাইছে, তেওঁৰ কটামূৰ আপোনাক দেখুৱাইছে। ইমানতো আপুনি নিৰৱে সহ্য কৰিব পাৰিছে ! আপুনি ইমান নিৰ্দ্দয় বুলি কিজানি মনোহৰে জনা নাছিল। তেওঁ হয়তো শেষ মুহূৰ্ত্ততো, মৃত্যু যন্ত্ৰনাত কাতৰহৈ আপোনাক মাতিছিল, প্ৰতিহিংসা কামনা কৰি প্ৰাণ এৰিছিল। এতিয়াও বোধ হয় মনোহৰৰ প্ৰেতাত্মাই প্ৰতিহিংসাৰ কাৰণে সদায় জ্বলি পুৰি তৰণি পোৱা নাই ; অথচ আপুনি নিৰ্ব্বিকাৰ ভাৱে পুত্ৰহন্তাক ক্ষমা কৰি, নিজে বুকত ভুকুৱাই মৰিব লাগিছে। জানেনে আপোনাৰ এই অস্বাভাৱিক ক্ষমাই, মনোহৰৰ বুকত নীলাম্বৰৰ ছুৰীত কৈও কিমান দকৈ শালি ধৰিছে ?

নীলাম্বৰ আপোনাৰ কোন, যে প্ৰতিহিংসা নলৈ এৰি দিয়ে ?

শচী। কি প্ৰতিশোধ লম নন্দ ! যি দুৰ্ঘোৰ অন্যায় তাৰ জোখাই প্ৰতিশোধ লবৰ ক্ষমতা মোৰ কি আছে ! দেখা নাই এই বুঢ়া বয়স, এই শুকান কামী হাড় কিডালত পুত্ৰ শোকৰ নিদাৰুণ শেলাঘাত, এই অপাৰ্থক অৱস্থা ! প্ৰতিশোধৰ শক্তি মোৰ কি আছে ! আজি সেই আগৰ শচী পাত্ৰ থকা হ'লে, আজি ব্ৰাহ্মণৰ সেই তপঃতেজ থকা হ'লে, তাৰ ৰোষাগ্নিৰ ভয়ত, মনোহৰক হত্যাকৰাৰ আগতে পৃথিবীত ভূমিকম্প হব ধৰিলে হেতেন, সূৰ্য্যও দেই ক'লা পৰি গ'ল হেতেন। কিন্তু সেই দিন আৰু নাই ! মোৰ কোনো ক্ষমতাই নাই। সকলো গৈছে নন্দ, সকলো গৈছে !

নন্দ। মই কওঁ, সকলো আছে। মই জানো সকলো আছে। আজিও শচীপাত্ৰৰ নামত ভাৰতৰ ৰজা সকলে কামৰূপলৈ ভয় কৰে। আপোনাৰ এটা ইঙ্গিতত তেওঁলোকে নীলাম্বৰক সিংহাসনৰ পৰা নমাই আনি পিহি ধূলি কৰি দিব।

শচী। মোৰ ছোৱালী নাই, কমতাপুৰেই মোৰ ছোৱালী ! আজি মই নিপুত্ৰী হৈ কেনেকৈ সেই কন্যাক শত্ৰুৰ মুখত পেলাই দিওঁ ?—আৰু ক'বলৈ কথা নোলায়—নীলাম্বৰো মোৰ পুত্ৰতুল্য আছিল।

নন্দ। কিন্তু পুত্ৰতুল্য হৈও নালাম্বৰ আপোনাৰ পুত্ৰহন্তা, তেৱেঁই আপোনাক মনোহৰৰ মাংস খুৱাইছে। ক'তা ! কমতাপুৰৰ

কোনোৱেচোন আপোনাক এষাৰ সান্তনা দিবলৈ অহা নাই। আপোনালৈ সিহঁতৰ মৰম থকা হ'লে, তেতিয়াই নীলাম্বৰক কাৰেঙৰ পৰা টানি আনি আপোনাৰ ভৰিত পেলাই দিলে হেতেন! কিন্তু তেনেতো কোনেও কৰা নাই, সকলো স্বাৰ্থপৰ, অন্ধ, ৰজাৰ গোলাম! সিহঁতৰ মনুষ্যত্ব ক'ত?

শচী। সঁচা কৈছা, সঁচা কৈছা নন্দ। তেন্তে—তেন্তে মই বাঢ়িম নে আগ? বাঢ়িম নে? কোৱা নন্দ মই কি কৰোঁ?

নন্দ। আহক! আজিয়েই আমি গৌড়লৈ যাওঁ, নবাবে আপোনাক আঁকোৱালি ধৰিব। সৌৱা দূৰত মোৰ নাৱ সাজু হৈ আছে।

শচী। তেন্তে ৰ'বা, মই সন্ধ্যা সমাপন কৰি আহোঁ, তাৰ পিছত চাম।

(শচী পাত্ৰ এফলীয়া হৈ গুচি গল।
কালীচৰণ আহি নন্দৰ ওচৰ পালে)

কালী। এটা দৰ্কাৰী কথা। চন্দ্ৰকুমাৰ আহিছে।

নন্দ। আহিছে? কেলেই আহিছে?

কালী। ভাঙি নক'লে। ক'বৰ মন নাই। মোৰ সন্দেহ হৈছে।

নন্দ। হয়নে? বাৰু আহচোন যাওঁ—লগধৰোঁ—

(দুয়ো আগবাঢ়ি যায় এনেতে চন্দ্ৰকুমাৰ আহি
সেই থিনি ঠাই পায়।)

নন্দ। ইকি চন্দ্ৰকুমাৰ! তুমি কেতিয়া আহিলা?

চন্দ্ৰ। মই আজি আহিছোঁ।

নন্দ। তোমাক মই ৰাজধানীত থাকিব নকৈছিলোঁ নে?

চন্দ্ৰ। কথাতো তেনেকুৱাই আছিল—কিন্তু মই তাত থকা সুবিধা যেন নেদেখিলোঁ।

নন্দ। বাৰু, মোৰ সম্পৰ্কে মানুহে কি কৈছে?

চন্দ্ৰ। মই ক'ব নোৱাৰোঁ।

নন্দ। তুমি তেন্তে মোৰ লগত ব'লা। যাবানে?

চন্দ্ৰ। ক'লৈ?

নন্দ। সেইটো পিছত জানিবা। মুঠতে মই য'লৈ যাওঁ ত'লৈ যাব লাগিব।

চন্দ্ৰ। নাই—মই ভাবি গুণি চাব' লাগিব।

নন্দ। ভাবি গুণি চাব' লাগিব? এই গঙ্গাৰ পবিত্ৰ পানী ছুই এদিন কোনে প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল—?

চন্দ্ৰ। ময়ে কৰিছিলোঁ।

নন্দ। তেন্তে আজি কি কৰিছা?

চন্দ্ৰ। যেতিয়া ডাঙৰ ভুঁইকঁপ হয়, তেতিয়া দ বাম হয়, বাম দ হয়। আজিও তোমাৰ কাৰ্য্যই মোৰ মনত যি পৰিবৰ্ত্তন আনিছে, সি পৃথিবীৰ সকলো ভূমিকম্পত কৈ ডাঙৰ। গতিকে আগৰ কথা আৰু নুলিয়াবা।

নন্দ। বিশ্বাস ঘাতক!

চন্দ্ৰ। মই যদি বিশ্বাসঘাতক, তেন্তে তুমি কি?

নন্দ। সাৱধান চন্দ্ৰ, মনত ৰাখিবা, তুমি কাৰ আগত কথা কৈছা!

চন্দ্ৰ। আছে মনত, পাল ৰজাৰ ৰক্ষিতা দাসীৰ সন্ততিৰ আগত কৈছোঁ। লাজ নালাগেনে ? ছি ! ছি ! তুমি যোৱা কামৰূপৰ সিংহাসনত বহিবলৈ !

নন্দ। সঁচানে ? বাৰু। কালী—

[হত্যাৰ ইঙ্গিত দিলে, কালীচৰণে নিঃশব্দে পাচফালৰ পৰা ছুৰী মাৰিলে।]

চন্দ্ৰ। ওঃ ! ওঃ ! মৰিলোঁ।

[ঘুৰি কালীচৰণকো ছুৰী মাৰিলে, দুয়ো বাগৰি পৰিল।

নন্দ। কালীচৰণ ! কালীচৰণ !

কালী। মই মৰোঁ ! তেজ ! কেৱল তেজ ! ওঃ ! ওঃ !

চন্দ্ৰ। নোৱাৰিলোঁ ! নন্দৰ পাপৰ প্ৰকাশ নহ'ল।

(শচীপাত্ৰ আহি ওলাল।)

শচী। কিহৰ হাহাকাৰ ! ইকি ! এইবোৰ কি ? নন্দ !

নন্দ। চাওক ! নীলাম্বৰে পঠোৱা গুপ্ত ঘাতকৰ হাতত—

চন্দ্ৰ। শচীপাত্ৰ। এয়ে তোমাৰ—

নন্দ। নৰঘাতী পাষণ্ড ! (মুখত সোপাদি ধৰিলে) মৰ পাষণ্ড ! আপোনাৰ পাপত আপুনি মৰ !

(চন্দ্ৰকুমাৰৰ মৃত্যু হ'ল)

চাওক ! চাওক ! নীলাম্বৰৰ গুপ্তঘাতকৰ হাতত কেনেকৈ মোৰ বিশ্বাসী ভৃত্যই প্ৰাণ দিলে। আৰু অলপ হ'লেই এই আঘাত আপোনাৰ বুকত বহিল হেতেন। ওঃ ! ওঃ ! ওঃ আজি মই এটা ৰত্ন হেৰুৱালোঁ।

শচী। একো নুবুজিলোঁ। যেন দিনৰ সপোন।

নন্দ। আপুনি আৰু ইয়াত নিৰাপদ নহয়—

শচী। তেন্তে মই কি কৰোঁ?

নন্দ। আহক, আৰু পলম নকৰোঁ; এতিয়াই যাত্রা কৰোঁ।

শচী। সেয়ে হ'ক। ব'লা নন্দ, আজি জীৱনত এটা নতুন ব্রতলই ওলাইছোঁ। কি কৰিব লাগে মই একো নাজানো। তুমি বাট দেখুৱাই যাবা, মই কৰি যাম। এই প্রতিহিংসাৰ যজ্ঞত তুমি হোতা হৈ ঘিউ ঢালি দিবা, ব্রাহ্মণ মই আজি শূদ্রক পুৰোহিত বৰণ কৰিলোঁ। আৰু মোৰ দ্বিধা নাই আৰু মোৰ দ্বন্দ নাই। আহা—আহা যাত্রা কালত মৰা শ দেখা ভাল। প্রতিহিংসা পূর্ণ হ'ব—

দুয়ো ওলাই যায়

দৃশ্যপট পৰিব

তৃতীয় দৃশ্য

সময়—ম্লান সন্ধ্যা

সাধুচৰণৰ ঘৰত লগা ফুলনিৰ এটা নিৰলা কুঞ্জ

(এখন শিলৰ বেদী। ওচৰত আউলী বাউলী বেশে ললিতা)।

ললিতা। মোৰ চুলিটাৰ ইমান দীঘল কিয় ? পেলামেই নেকি উভালি ? নাই নাই থাওক, বিধাতাক ইয়াৰে ফাঁচী দিব লাগিব। হিঃ ! হিঃ ! হিঃ !……আয়ে দেহি ! কেনেনো ধূনীয়া জোনাক ! দেখি দেখি মোৰ টোপনি নহাহৈছে !… বতাহত গা শিয়ঁৰি শিয়ঁৰি উঠিছে !……সৌৱা আকাশত মেঘ উৰিছে, মাটিতো দেখোন মেঘ বোৰ উৰিব লাগিছে ! মেঘৰ মাজত এইখন ফুলনিকাৰ ?…আৰু আৰু এইটোচোন মনোহৰ ! এই কুঞ্জৰ ছাঁত শুই আছে ! উঠা মনোহৰ, উঠা, এনে ৰূপালী জোনাক আৰু নোপোৱা, ব'লা, এই পোহৰে পোহৰেঁ দুয়ো গুছি যাওঁ।…নুঠিলা ?……নুঠা ? বাৰু ময়ো তেন্তে তোমাৰ লগতে শুই থাকোঁ…… মই গাওঁ—তুমি শুনি থাকিবা……

(সুৰ ধৰি গায়)

নিলগে নিলগে হাঁহিবা, নাহিবা
জলাব আবেগৰ জুই,
মলয়াত বাগৰে, মাধবী লতিকা
ময়ো ৰওঁ লগতে শুই ।

[বেদীত মূৰ থৈ শুই ৰয় আৰু সাধুচৰণ আহে]

সাধু। ললিতা ! ব'ল আই ঘৰলৈ ব'ল।

ললিতা। অ' ! এটা বঢ়িয়া সাধুকথা মনত পৰিছে।

সাধু। ব'ল আই, ইয়াত নাথাকিবি। চাচোন আন্ধাৰ হৈ আহিছে, নিশা হ'ল—,উঠচোন উঠ !

ললিতা। কোন এইটো ? হেৰা কোন হে তুমি ?

সাধু। মোকো চিনি পোৱা নাই,—হায় অদৃষ্ট !

ললিতা। অ' ! পিতা ! ঠিক্ চকুদুটা জোনাকী পৰুৱাৰ দৰে জ্বলে, এখন মুখ, দুই পাৰি দাঁতে সৈতে এখন জিভা, দুখন ভৰি, পাচোটাকৈ আঙুলি, তাৰ আগত চোকা নখ। অ' আই ! কি ভয় লগা ! ধৰিব পাৰিলেই চোবাই খাই পেলাব ! যাওঁ।

(ভয় খোৱাৰ দৰে উঠি গুছি গ'ল)

সাধু। উঃ ! প্ৰভু মোৰ চকুৰ জেউতি কাঢ়ি নি আকৌ হুল ফুটাই যাতনা দিছা কিয় !......নাই, যাওঁ, ৰাজকাৰ্য্য লৈ চকু দিওঁ গৈ। যাৰ গাৰ কাপোৰত জুই লাগিছে, সিয়ে ঘৰৰ জুই নুমাব লগা হৈছে।

[সাধুচৰণ যায়। ললিতা আকৌ আহে]

ললিতা। বৰ সাৰিলোঁ ! কি ভয়ানক জীৱ ! বল আছে বুদ্ধিও আছে, মাটিত খোজ কাঢ়ে, ইপিনে পানীতো সাতুৰিব পাৰে ; লাগিলে উৰিবও !......কিন্তু আকাশৰ গাত তেজৰ চিটিকনি কিয় ? জোনৰ গালৈকে বাগৰি গৈছে ! সৰ্ব্বনাশ ! গ'ল

জোনটিও তেজৰ সোঁতত মুমাই গ'ল! যাঃ!......কি আন্ধাৰ! এই আন্ধাৰৰ সাগৰত মানুহ বোৰৰ খোৱা কামোৰাখন চোৱা! খা বাপেকে! কামোৰ! চিঙিনে! চোবা! কোনে কিমান পাৰ গিল!......ভাই খা, বন্ধু খা, পিতা খা, পুত্ৰ খা, স্নেহ খা, প্ৰেম খা, দয়া খা, মায়া খা, সকলো খা! পুৰস্কাৰ পাবি! ক'তা? একোৱেই নাইকিয়া হ'ল! ক'লৈ গ'ল? মই তেনেহলে এইবোৰ সপোন দেখিছোঁ নেকি?......সোৱা চোন আকাশ! তৰাবোল দিছে। এটা দুটা—তিনিটা—চাৰিটা—নাই আৰু লেখিব নোৱাৰি!

[বেদীৰ কাষত বহি অলপ ওপৰলৈ চাই ৰ'ল আৰু পাচত গালে।]

গীত

পৰাণৰ গান আজি অৱসান
হিয়া ভেদি আজি হাহাকাৰ!
নাই সুখ হাঁহি নাবাজে সি বাঁহী
চিঙিছে মধুৰ বীণাৰ তাঁৰ।
মৌন মুগ্ধ চন্দ্ৰমাৰ
জৰে আজি কিয় অশ্ৰুধাৰ!
সকলো মাধুৰী হইছে বিলীন
পৰি আছে ম্লান ছাঁয়া তাৰ।

[তলমূৱা হৈ ৰ'ল, চকু পানী পৰিব ধৰিলে, ধীৰে ধীৰে আন্ধাৰ নামি আহিল]

দৃশ্যপট পৰিব

চতুৰ্থ দৃশ্য

নগৰৰ বাহিৰত গৌৰৰ সৈন্য শিবিৰ।

(নবাব হোছেন চাহ, উজীৰ, ফৰিদ খাঁ আদি সামৰিক বিষয়া সকলে শিবিৰ পৰিদৰ্শন কৰি গোট খাইছে।)

হোছেন। যুদ্ধৰ আয়োজন তোমাৰ মনৰ জোখাৰে হৈছেনে উজীৰ চাহেব ?

উজীৰ। জাহাপনাৰ তদ্‌বিৰত হোৱা কামত খুঁত ধৰিবৰ স্পৰ্দ্ধা আমাৰ নাই। সকলো কাম নিখুঁত ভাৱেই হৈছে।

হোছেন। কিন্তু তথাপি মোৰ মনৰ আশঙ্কা গুছা নাই। কামৰূপ এনেয়ে বিপদ সঙ্কুল ঠাই, তাৰ উপৰি কমতাৰ সৈন্যবল বৰ কম নহয়। আল্লাহ তালাৰ কৃপাই প্ৰধান ভৰসা।

ফৰিদ। নিশ্চিন্ত হ'ক জাহাপনা। আমাৰ একোজন সৈন্য একোটা আগ্নেয়গিৰিৰ সমান। গতিৰোধ কৰে সাধ্য কাৰ।

উজীৰ। তাৰ উপৰি কমতাৰ আগৰ তেজ এইবাৰ আৰু নাই। সেনাপতি মনোহৰ নিহত হৈছে, নন্দই আমাৰ পক্ষ লৈছে, শচী পাত্ৰ কমতাৰ শত্ৰু হৈছে।

ফৰিদ। জাহাপনাই মাফ কৰিলে এটা কথা কবৰ মন যায়।

হোছেন। কি কথা ?

ফৰিদ। এটা গোপন আফ্‌চোচ।

হোছেন। আফচোচ! কি আফ্‌চোচ!

ফৰিদ। জাহাপনা, আজি খোদাৰ অনুগ্ৰহত এটা বহু দিনীয়া আশা পূৰ্ণ হ'ব খুজিছে, আমি বুকৰ খুন দি তাক সফল কৰিম, কিন্তু তাক ভোগ কৰিব আনে।

হোছেন। আৰু অলপ স্পষ্টকৈ কোৱা চোন।

ফৰিদ। কমতাপুৰৰ সম্পৰ্কে নন্দৰ লগত আমাৰ যি সন্ধি হৈছে মই তাৰেই কথা কৈছোঁ। শেষত বোধ হয় নন্দই সিংহাসনত বহিব।

হোছেন। সম্প্ৰতি নন্দৰ লগত আমাৰ তেনে বন্দোবস্তই হৈছে। কিন্তু যুদ্ধৰ ক্ষতিৰ পৰিমাণ অনুসৰি এটা অঞ্চল আমাক এৰি দিব।

ফৰিদ। সেয়েই তো হৈছে কথা। আমি ধনে প্ৰাণে ক্ষতিগ্ৰস্ত হ'ম, ঘোৰ সঙ্কটৰ সম্মুখীন হ'ম, কিন্তু পাম এটা অঞ্চল মাত্ৰ, আৰু নন্দই পাব সিংহাসন।

হোছেন.। ফৰিদ, আমাৰ প্ৰথম উদ্দেশ্য যুদ্ধ জয়। তাৰ পাচত অন্য কথা। আমাৰ অসুবিধা কৰি একো বন্দোবস্ত কাৰ্য্যকৰী হ'ব নোৱাৰে।

উজীৰ। জাহাপনাৰ কথাৰ মূল্য বুজিছোঁ। এই সময়ত বহু কূট কৌশলৰ দৰ্কাৰ সঁচা।

হোছেন। এতিয়া বুজিব পাৰিছা নিশ্চয়। কমতাপুৰ অগাধ ৰত্নৰ ভৰাল প্ৰথমে তাক দখল কৰা, তাত ইছালামৰ শক্তিৰ বীজ ৰোৱা।

[নন্দ আহিল]

নন্দ। বাদচাহৰ জয় হক !

হোছেন। আহা নন্দ, আমি তোমাকেই বাট চাই আছোঁ।

নন্দ। মোৰ পলম হ'ল, মাফ কৰিব। কেবা জনো গুপ্তচৰৰ পৰা নানাবিধ বাতৰি শুনি আছিলোঁ।

হোছেন। নতুন খবৰ কিবা পালানে ?

নন্দ। শুনিলোঁ নীলাম্বৰ এতিয়ালৈকে নিশ্চিন্ত। যুদ্ধৰ আয়োজন কৰা নাই।

হোছেন। আমাৰ আয়োজনৰ কথা শুনিছেনে ?

নন্দ। সেইটো সঠিককৈ ক'ব পৰা নাই, কিন্তু অনুমান হয় নুশুনাকৈ থকা নাই।

হোছেন। কিন্তু একো নিৰ্ভৰ কৰিব নোৱাৰি।

নন্দ। শুনিছোঁ নীলাম্বৰৰ মানসিক অৱস্থা ভাল নহয়, হয়তো বিনা যুদ্ধে আত্ম সমৰ্পনো কৰিব পাৰে।

হোছেন। নীলাম্বৰে আত্মসমৰ্পন কৰিব ! এনে কথা বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি।

নন্দ। মই অৱশ্যে এটা সম্ভাৱনাৰ কথাহে কৈছোঁ।

ফৰিদ। কিন্তু সেই বুলি আমাৰ আয়োজনত যেন কোনো প্ৰকাৰে খুঁত নাথাকে।

হোছেন। সহজ জয়ৰ আশাই বীৰত্ব নাশ কৰে, সাৱধান ! আমাক জয় লাগে, প্ৰাণৰ সলনি দি পোৱা জয় লাগে, অজস্ৰ ৰক্তপাত কৰি পোৱা জয় লাগে, তাতেহে আমাৰ প্ৰাণৰ আনন্দ।

নন্দ। প্ৰয়োজনত আমি সকলোকে দিম, কিন্তু সহজে পালেও আমি সাদৰি ল'ম।

উজীৰ। যুদ্ধত কৌশলৰ আশ্ৰয় লোৱা বুদ্ধিমানৰ কাৰ্য্য, কিন্তু শেষ বল অস্ত্ৰৰ মুখতে বিচাৰিব লাগে।

হোছেন। আমাৰ অস্ত্ৰৰ যোগান সম্পূৰ্ণ হৈছেনে ?

ফৰিদ। আগৰ হিচাপ অনুসৰি হৈছিল, কিন্তু পিছত দুটা নতুন সৈন্য দল গঠন হোৱাত অলপ নাটনি হৈছে।

উজীৰ। দুই চাৰিদিনৰ ভিতৰতে সেই যোগাৰ সম্পূৰ্ণ হ'ব।

হোছেন। অস্ত্ৰৰ যোগাৰ সমানে চলি থাওক, যুদ্ধ কিমান দিন চলে, বা ক্ষতিৰ পৰিমাণ কিমান হয়, ক'ব নোৱাৰি।

উজীৰ। তেনে হুকুমেই দিয়া হৈছে।

[শচী পাত্ৰ আহিল]

হোছেন। আহক মন্ত্ৰী মহাশয়।

নন্দ। আমি সকলো সাজু হ'ব লাগিছোঁ।

শচী। ময়ো ওলাই আছোঁ। প্ৰতিশোধ লাগে! এনে প্ৰতিশোধ লাগে যে, ওঃ! থক্ এতিয়া হুলিয়াওঁ, উত্তাপ কমি যাব। বুকত লোহাৰ সাফৰ মাৰি, সকলো খিনি ৰুদ্ধতাপ সাঁচি থৈছোঁ, একে মুখে একে ঠাইতে এৰিদিম।

হোছেন। আমি কমতাপুৰ আক্ৰমন কৰিম, নীলাম্বৰক বন্দী কৰি আনি আপানাৰ আগত হাজিৰ কৰি দিম, আপুনি শাস্তি দিব।

শচী। প্ৰথমে কমতাপুৰৰ পৰ্ব্বত যেন প্ৰাচীৰ উৰুৱাই দিব, মানুহৰ তেজেৰে পিহি কামৰূপ মিহি কৰি দিব, যেন সেই বিভীষিকা সুঁৱৰি যুগে যুগে মানুহ ভয়ত জিকাৰি উঠে, বুক শুকাই যায়, অন্তৰাত্মা কঁপি থাকে। যি দেশত বাপেকে পুতেকৰ মঙহ খাব লাগে সেই দেশৰ অস্তিত্বই যেন ধ্বংশৰ অন্ধকূপত লীন হৈ যায়। পাৰিবনে? পাৰিবনে তেনে উগ্ৰ অবিমিশ্ৰ মাৰাত্মক প্ৰতিশোধ ব্যৱস্থা কৰিব?

হোছেন। পাৰিম। কবুল কৰিছোঁ। উজ্জীৰ, ফৰিদ, যোৱা মন্ত্ৰী মহাশয়ক লৈ গৈ আৰাম দিয়াৰ দিহা কৰাগৈ।

উজ্জীৰ। যো হুকুম।

ফৰিদ। আহক মন্ত্ৰী মহাশয়।

[নন্দ উজ্জীৰ আৰু ফৰিদে শচীপাত্ৰক লৈ যায়]

হোছেন। খোদা! বহুত আশা কৰি তোমাৰ সত্য প্ৰচাৰৰ বাবে আজি তৰোৱাল লৈছোঁ। বান্দাক দয়া কৰা, জয় দিয়া!

[ৰাজিয়া আহিল]

ৰাজিয়া। বন্দেগী জাহাপনা!

হোছেন। ইকি! ৰাজিয়া!—তুমি ইয়াত কিয় ৰাজিয়া?

ৰাজিয়া। পিছে আপুনি নো ইয়াত কি কৰিছে জাহাপনা?

হোছেন। কিয় তুমি নাজানা নে? যুদ্ধৰ আয়োজন চলিব লাগিছে, দুই এদিনতে আমি যুদ্ধ যাত্ৰা কৰিম।

ৰাজিয়া। তেনে হ'লে ময়ো যাম।

হোছেন। তুমি আকৌ তাত কি কৰিবা; যুদ্ধ ক্ষেত্ৰ সেই ঠাই।

ৰাজিয়া। আপুনি তাত বাৰু কি কৰিব ?

হোছেন। মোৰ লগতেই ৰণ, আৰু মই কি কৰিম !

ৰাজিয়া। নীলাম্বৰৰ লগত আপোনাৰ ৰণৰ কাৰণ কি ?

হোছেন। নীলাম্বৰৰ অত্যাচাৰৰ কথা শুনা নাইনে ? চকুৰ আগতে ইমান বোৰ অধৰ্ম্ম চাই থাকিলে পাপৰ ভাগী হ'ব লাগে। মই সোনকালে যুদ্ধ শেষ কৰি আহিম।

ৰাজিয়া। ময়ো লগতে যাওঁ ব'লক। সোনকালে যুদ্ধ শেষ হ'লেই আহিম।

হোছেন। তুমি কেনেকৈ যাবা ? কামৰূপ ভয়ানক ঠাই। সি ভূত প্ৰেতৰ, হুৰী পৰীৰ দেশ, তাত ভীষন যাদুমন্ত্ৰৰ খেলা, মানুহ ভেড়া হৈ যায়।

ৰাজিয়া। সেই কাৰনেই তো মই যাব লগা হৈছে। আপুনি যদি ভেড়া হৈও যায় মই আপোনাক লই আহিব পাৰিম ?

হোছেন। তুমি কেৱল ধেমালিতে আছা, নহয়নে ?

ৰাজিয়া। ' ধেমালি নহয়, সঁচাকৈয়ে মই যাম।

হোছেন। যাম বুলিলেই হ'লনে ? দেখিছোঁ তোমাৰ পৰা মই বিপদত পৰিছোঁ।

ৰাজিয়া। আপোনাৰ পৰা মই তাতোকৈ বেছি বিপদত পৰিছোঁ।

হোছেন। এতিয়া তামাছাৰ সময় নহয় ৰাজিয়া, ই সৈন্য ছাউনি।

ৰাজিয়া। এইটো অৰণ্যে খঙৰো ঠাই নহয়, কাৰণ—

হোছেন। কি মুস্কিল !

ৰাজিয়া। ভাল, আপুনি যদি যোৱাত বাধা দিয়ে মই নাযাওঁ, কিন্তু মোৰ যোৱা বাটত বাধা নাই।

হোছেন। বাধা নাই! ক'লৈ যাবা তেনেহলে?

ৰাজিয়া। য'লৈ গ'লে কোনো ঘূৰি নাহে।

হোছেন। ছিঃ! মৰিবা কিয়? মৰা জানো ইমান সহজ!

ৰাজিয়া। আপোনাৰ লগত যোৱাই যদি ইমান টান, তেন্তে মৰা তাতকৈ বহুত সহজ।

হোছেন। তুমি তাত গৈ দুখ পোৱা বুলিহে যাব কোৱা নাই।

ৰাজিয়া। তাকেনো ভাঙি নকৈছিল কিয়? আপোনাৰ কাষত নো মোৰ কি দুখ!

দৃশ্য পট পৰিব

পঞ্চম দৃশ্য

সময়—আবেলি

দুৰ্গৰ ভিতৰ

সাধুচৰণ আৰু নীলাম্বৰ।

নীলা। যুদ্ধত বাৰে বাৰে জিতিছোঁ। কিন্তু আনন্দ নাই, উৎসৱ নাই, সুখ নাই, জয়ধ্বনি নাই। কি আছে! একো নাই। গৌৰৰ প্ৰতাপী সৈন্যৰ বীৰ বিক্ৰম আমাৰ আগত তিষ্ঠিব পৰা নাই। কমতাপুৰ পৰ্ব্বতৰ দৰে অটল হৈ আছে। কিন্তু তথাপি জয় আস্ফালন নাই, যেন এটা বিশাল ছাঁয়াই নিৰৱে যুদ্ধ কৰি গৈছে। কিয় এনে হৈছে জানানে?

সাধু। সেই বিলাক ভাবি কি হ'ব, এতিয়া কামৰ সময়। এই বিপদৰ পৰা দেশ মুক্ত কৰিবৰ চেষ্টা কৰক। অতীত সদায় অতীত।

নীলা। কিন্তু অতীতৰ ফল অতীত নহয়, অতীতৰ ফলেই বৰ্ত্তমান। আৰু মানুহৰ মন যদি মন হৈয়েই থাকে তেন্তে অতীতৰ কথা সুঁৱৰিব উপায় নাই।

সাধু। এতিয়া চাৰিও ফালে কঠোৰ কৰ্ত্তব্য। কাম কৰি যাওক, ভাবি কি হ'ব ?

নীলা। কামতো পাৰ্য্যমানে কৰিছোঁ। এনে যুদ্ধ নীলাম্বৰে আগেয়ে কেতিয়াবা কৰিছিল নে ? মোৰ তৰোৱালৰ অগ্নি চক্ৰেৰে নগৰ আগুৰি থৈছোঁ, কিন্তু তথাপি প্ৰাণত একবিন্দু শান্তি পোৱা নাই, মনত আত্মপ্ৰসাদ পোৱা নাই। এনে অৱস্থা কাৰোবাৰ হৈছেনে ?

সাধু। এই সকলো বোৰৰ মূল নন্দ। তাক বধ কৰিব পাৰিলেই যত বোৰ বিপদ আঁতৰি যাব। নন্দৰ পৰামৰ্শ মতেইহে নবাবে এতিয়াও ৰণ চলাইছে।

নীলা। নন্দক বধিবা ? বিশ্বাস কৰা, যুদ্ধত যিমান বাৰ শত্ৰুৰ মাজত সোমাইছোঁ তিমান বাৰেই নন্দ সম্মুখৰ পৰা সাৰি গৈছে। তাৰ গাত হাত দিবৰ প্ৰবৃত্তি হোৱা নাই। যাবলৈ দিছোঁ।

সাধু। যাবলৈ দিছে ! বধ নকৰে, বন্দী নকৰিলে কিয় ?

নীলা। কিহ'লৈ ?

সাধু। আপুনি বেয়া পায় নন্দক কমতাপুৰৰ প্ৰজাৰ হাতত পেলাই দিব, সিহঁতে তাক বলিয়া কুকুৰ মৰাদি মাৰিব।

নীলা। ভুল সাধুচৰণ। এটা চাকিৰ জুয়ে তোমাৰ সৰ্ব্বস্ব পুৰি ছাই কৰিছে। চাকিটো নুমাই দিলে তোমাৰ সকলো উলটি আহিবনে, নাই তাৰেই কিবা শাস্তি হ'ব।

সাধু। অৱশ্যে আপুনি যদি তেনেকৈ ভাবে মই কবলৈ একো নাই।

নীলা। একো নোহোৱাই ভাল।...বাৰু চন্দ্ৰাৰ কি হ'ল? তুমি জানা?

সাধু। মই নাজানো মহাৰাজ।

নীলা। কিন্তু তুমি জানা, চন্দ্ৰা পৱিত্ৰ আছিল, মনোহৰ পৱিত্ৰ আছিল।

সাধু। সেয়েই মোৰ বিশ্বাস। তদুপৰি চন্দ্ৰকুমাৰৰ পৰা যি প্ৰমাণ পাইছিলোঁ, সেইটো উৰাই দিব' লগা নহয়।

নীলা। চন্দ্ৰকুমাৰে যদি সেই খিনি পোহৰ নেপেলালে হেতেন! ভুলেই বৰং মোৰ শাস্তি আছিল। কিয় তোমালোকে মোক শুধৰাই দিলা?

সাধু। সত্যৰ প্ৰকাশ অনিবাৰ্য্য।

নীলা। আজি আৰু মোক সত্য নালাগে। বৰং কোৱা মনোহৰ কপট আছিল, চন্দ্ৰা কলঙ্কিনী আছিল। মোৰ মনলৈ শক্তি ঘূৰি আহিব, নিজৰ ওপৰত বিশ্বাস হ'ব। নতুবা সকলো মায়া, মিছাৰ ৰচনা!

সাধু। তেনে বোৰ ভাবনা এতিয়া এৰক।

নীলা। এৰিছোঁ। নহ'লে মই জীয়াই আছোঁ কেনেকৈ! চন্দ্ৰাক কলঙ্কিনী বুলি ভাবিও মই জীয়াই আছিলোঁ! আৰু আজি চন্দ্ৰাক দেৱী বুলি জানিও জীয়াই আছোঁ! কেনেকৈ? কোৱা কেনেকৈ?

সাধু। কৰ্ত্তব্য, কঠোৰ কৰ্ত্তব্যই সকলো সমস্যা দূৰ কৰিব।

নীলা। মই সেই বোৰ একো নুবুজোঁ। মই বুজোঁ ভাগ্য! মোৰ দুৰ্ভাগ্য যে মই নন্দক বিশ্বাস কৰিছিলোঁ, কিন্তু তাতো কৈ দুৰ্ভাগ্য যে এতিয়া তোমাৰ কথাত, চন্দ্ৰকুমাৰৰ কথাত পতিয়ন গৈছোঁ।

(নীলাম্বৰ যায়। সাধু চৰনো পাছে পাছে যায়

দৃশ্যপট উঠিব

ষষ্ঠ দৃশ্য

সময়—সন্ধ্যা

কমতা পুৰৰ ওচৰৰ অৰণ্যভূমি, দূৰত কমতাপুৰৰ নগৰ দুৰ্গ
দুটা পাঠান সৈন্য ওলাই আহিল

১ম সৈ। মিঞা জান হায়ৰান।

২য় সৈ। হায়ৰান আৰু কি? ভয়বাণ! মিঞা ভয়বাণ!

১ম সৈ। কি ভয়বাণ?

২য় সৈ। এই হেন্দু বোৰে কয় অৰ্থাৎ যেতিয়া বৰকৈ ভয় লাগে

তেতিয়া ভয়বাণ লগা বুলি কয়। পিছে মই কওঁ, ভয় নাই।

১ম সৈ। ভয় নাই কি? ভয় আছে। নিজেই দেখিলোঁ, যুদ্ধৰ মাজতে নীলাম্বৰৰ মূৰ যায় যায় অৱস্থা। এনেতে গধূলিৰ আন্ধাৰত ক'ৰ পৰা খামাখা সেই ডাইনী আহি পৰিল ওপৰত, হাতৰ হাতিয়াৰ হাততে ৰ'ল, ক'ৰ ফৌজ কলৈ গ'ল, ঠাইতে সকলো চাফ্‌!

২য় সৈ। নাই! নাই! কি ডাইনীৰ কথা কৈছা। কাফেৰৰ দানা দৈত্যকে যদি ভয় কৰিম তেন্তে আমি মুছলিম কিহৰ!

১ম সৈ। মিঞা চাহাব, এই বোৰ বৰ বৰ মৌলবী, মৌলানা আদিয়ে ক'লে ভাল শুনি। কিন্তু আমি সাধাৰন তৰপে দেখা কথা, ভয় আছে। পাছে ভয় কৰা নকৰা সেইটো পাছ কথা। মূঠতে জানটো যদি এবাৰ নিকালিব লাগিল, তাক আৰু ঘূৰাই পোৱা টান।

২য় সৈ। হেঃ! তুমি আজিৰ পৰা কুচ্‌ কাৱাজ এৰি বাবুৰ্চ্চি খানাত বিবি চাহাব সকলক মচলা বাটি দিবাগৈ।

১ম সৈ। সিও ভাল, কাফেৰৰ দানা দৈত্যৰ আগত কোৰ্ব্বানী হোৱাতকৈ।

২য় সৈ। কেনে? সেইটো আৰু কি কথা?

১ম সৈ। সেই বন্দী কাফেৰ দুটাই কি কৈছে জানা?

২য় সৈ। এঁ! কিবা কৈছে নেকি? কি কৈছে?

১ম সৈ। কৈছে এই। সেই সিদিনা গধূলি যে ওলাইছিল,

সেইটো কেৱল ডাইনীয়ে নহয়, ডাইনীৰো ওপৰৱালা কিবা বোলে ভূৱানী দেৱী, যাৰ আগত বছৰে লাখ লাখ জ্বানোৱাৰ কোৰ্ব্বানী হয়। ইবাৰ খুনৰ পিয়াহ বেছি হৈছে, কাজেই নিজে আহি হাজিৰ। অৰ্থাৎ কাক খাওঁ, কাক খাওঁ, এই ভাব !

২য় সৈ। হয় নেকি ? মৌলবী চাহাবক সুধি চাব' লাগিল তেনে হলে। কুচ্ পৰোৱা নাই, ব'লা গধূলিৰ নামাজ আছে।

১ম সৈ। ব'বা, কোনোবা অহা যেন পাওঁ, সেয়া—চুবত—কিবা ছায়া যেন—।

২য় সৈ। এঁ ! সেই নহয় তো ! এঁ !

১ম সৈ। এঁ ! দোস্ত মোক ধৰা। উ-হু-হু !

২য় সৈ। এঁ ! দোস্ত মোক ভালকৈ ধৰা—উ-হু-হু !

দুয়ো। আল্লা ! আল্লা ! আল্লা !

(দুয়ো কঁপি কঁপি পলাই যায়)

[দৃশ্যান্তৰ। যুদ্ধক্ষেত্ৰ। আনফালৰ পৰা দুটা হিন্দু সৈন্য আহিল।]

১ম সৈ। শত্ৰু সৈন্যৰ দেখোন একো সন্ধান পোৱা নগ'ল।

২য় সৈ। মছলমান সৈন্যৰ মনৰ বল টুটি আহিছে যেন দেখা যায়।

১ম সৈ। সঁচা ; দৈবই আমাক সহায় কৰিব।

২য় সৈ। কেনেকৈ ?

১ম সৈ। কিয়, শুনা নাই ? পূজাৰীয়ে সপোন দেখিছে,

কমতেশ্বৰী ভৱানী দেৱীক আৰু তেজ লাগে। দেখিছাই নহয় তেওঁ সশৰীৰে ৰণক্ষেত্ৰত দেখা দিছে।

২য় সৈ। অৱশ্যে এনে কথা আৰু জীৱনত দেখা নাছিলোঁ। তথাপি মই হ'লে কিন্তু বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পাওঁ।

১ম সৈ। কিয় টান পোৱা? দেৱীয়েইতো ৰজাক ৰক্ষা কৰিলে। নহ'লে মহাৰাজৰ জীৱনতো গৈছিলেই বুলিব লাগে। দৈবিক কাৰ্য্য নহ'লে এনে অসম্ভৱো সম্ভৱ হব পাৰেনে?

২য় সৈ। হ'লে হ'বও পাৰে। কিন্তু ভাবি নোচোৱা কিয়, ইফালে সন্ধ্যাৰ আন্ধাৰ, সিফালে ঘোৰ যুদ্ধ। তাৰ মাজত হঠাতে দেখা দিলে ঘোৰাৰ ওপৰত এজনী তিৰোতা মানুহ। সকলোৱে একমুখে জয়ধ্বনি কৰি উঠিল 'জয় ভৱানী দেৱীৰ জয়!' তাতেই যুদ্ধৰ গতি ঘূৰি গ'ল। বিশ্বাস কৰিলেও কৰিব পাৰা, নকৰিলেও নাই!

১ম সৈ। বিশ্বাস কৰিবই লাগিব, নহ'লে তেওঁনো কোন আৰু ইমান মানুহৰ মাজত ক'তনো মায়া হোৱাদি হ'ল!

২য় সৈ। সিয়োটো হওঁতে হয়।

১ম সৈ। জয় আমাৰ নিশ্চয়। দেৱীক তেজ লাগে।

২য় সৈ। ক'ব নোৱাৰি। দেৱীক যদি তেজেই লাগে, তেওঁনো এই মেলেছৰ তেজহে গ্ৰহণ কৰিব বুলি কোৱানে? ল'লে আমাৰ তেজহে ল'ব।

১ম সৈ।' নাই নাই, তেনে নহয়, ইয়াৰ গুঢ় কথা আছে। ব'লা শিবিৰত হাজিৰা দিবৰ সময় পাৰ হ'ব লগীয়া হ'ল।

[দুয়ো যায়গৈ। দৃশ্যান্তৰ। ধীৰে ধীৰে যোগিনী বেশে চন্দ্ৰা ওলাই আহিল।]

চন্দ্ৰা। এনে দিন আহিব বুলি ভাবা নাছিলোঁ।। যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত তেওঁক কেতিয়াবা একোবাৰ দেখিছোঁ, মাতিব নোৱাৰোঁ, অকস্মাৎ কাষ পাইছোঁ, ছুব নোৱাৰোঁ, এখন্তেক বৈ চাব' নোৱাৰোঁ, জানোবা চিনি পায়। ভাগ্যে সিদিনা গধূলি আছিল যুদ্ধক্ষেত্ৰত কেৱে চিনি নেপালে। আই ভৱানী মোৰ জীৱনৰ ব্ৰত পূৰ্ণ কৰা!

[চন্দ্ৰা লাহে লাহে গুচি গ'ল। অলপ পাচত শচী পাত্ৰ সোমাই আহিল।]

শচী। কমতা! কমতা! সোণৰ কমতাপুৰ! অপূৰ্ব্ব সম্পদশালিনী কমতাপুৰ। বিদায়! চিৰ দিনলৈ বিদায়! কালে তোৰ চুলিত ধৰিছে! দুদিন পিছতে তয়ো যাবি ময়ো যাম।......ক'লৈ? কোনে জানে! জ্বলা জুইত পানী ঢালিলে জুইবা ক'লৈ যায়! পানীয়েই বা ক'লৈ যায়!...... থাকিবনে এটা মৰ্ম্মদাহী বিষবাষ্পৰ তপত হুমুনিয়া!...... সন্ধ্যা নামি আহিছে, দুদিন পাছত সেই মন্দিৰৰ ওপৰেদি সন্ধ্যাতাৰা জুঠা হ'ব, সূৰ্য্যই আহি এই স্তব্ধতাৰ ওপৰেদি নিৰৱে গুচি যাব, আঁউসীৰ আন্ধাৰে ইয়াত মৃত্যুশয্যা পাতিব। হাঁহ, কমতা, এতিয়াই হাঁহি ল', দুদিন পাছত তোৰ দুৰ্গ শিখৰৰ শেষ হাঁহি ফেৰা মই প্ৰেতৰ দৰে চেলেকি খাই পেলাম।

[ফৰিদ নন্দ আৰু হোছেন চাহ আহিল]

নন্দ। আপুনি ইয়াত কি কৰিছে ?

শচী। চোৱা নন্দ, দূৰত সেইটো কি জ্বলিছে ?

নন্দ। কমতাৰ নগৰ দুৰ্গ, গোধূলিৰ ৰঙা কাজল লাগি ভীষণ মূৰ্ত্তি ধৰিছে।

শচী। নহয়, সেইটো মোৰ কীৰ্ত্তি। মোৰ চিতাগ্নিৰ বিপুল সমিধ। তাক কেঁচা তেজৰ ৰঙত বোলাব লাগিব, শিশুৰ মূৰৰ ঘিউ আৰু ডেকাৰ তেলত ডুবাব লাগিব, তেহে সহজতে জ্বলি উঠিব।

নন্দ। সেইটো আমি কৰিম। আপুনি এতিয়া জিৰণি ল'কগৈ।

শচী। মোৰ জিৰণি! মনোহৰৰ দিনৰ ভাগৰ নপলাল। মাজ নিশাতে—মাজ নিশাতে—উঃ কিহ'ল! মই ক'ত জিৰণি পাম!

নন্দ। শান্ত হ'ক। আপুনি জিৰণি পাব।

শচী। তেন্তে দয়া নকৰিবা, মৰম নকৰিবা। প্লোক পকুৱা নিৰ্ব্বিশেষে ল'ৰা ডেকা বুঢ়া মতা মাইকী সকলোকে বধ কৰিবা। ঘৰে ঘৰে জুই দিবা, দুৱাৰে দুৱাৰে কুঠাৰ মাৰিবা, আৰু যেতিয়াই গোটেই নগৰ দেই উঠি খহি পৰোঁ পৰোঁ হ'ব, তেতিয়া মোক তাত শুৱাই থ'বা, তোমালোকো শুবা। মানুহ বুলিবলৈ কোনো নৰ'ব। তেহে মোৰ সুন্দৰ জিৰণি হ'ব। শ শ বছৰলৈ সেই সমাধি এটা বিস্ময় হৈ ৰ'ব। এটা আত্মঘাতী মহাকীৰ্ত্তি বৈ যাব। কেনে ? পাৰিবা নে ?

নন্দ। তাৰ বাবেই আমি যত্ন কৰিব লাগিছোঁ। আপুনি এতিয়া শিবিৰলৈ যাওক। ফৰিদ, মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াক শিবিৰলৈ পঠাই দিয়া।

শচী। কিন্তু মনত ৰাখিবা, প্ৰতিহিংসা নাপাহৰিবা!

(ফৰিদৰ লগত্তে যায়গৈ)

হোছেন। এতিয়া কি কৰিবা নন্দ? এই যুদ্ধ আৰু শেষ নহয় যেন লাগিছে।

নন্দ। নিজৰ শক্তিৰ ওপৰত বিশ্বাস নেহেৰুৱাব।

হোছেন। সেই বিশ্বাসৰ বলতে ইমান দিনে যুজিলোঁ। এতিয়া দেখিছোঁ নীলাম্বৰ দৈব বলেৰে বলী। এনে ক্ষেত্ৰত যুদ্ধ আৰু সম্ভব নহয়।

নন্দ। সাধাৰণ সৈন্য বোৰে জানিবা এই মিছা জনৰৱত ভোল গৈছে, কিন্তু স্বয়ং জাহাপনায়ো যে তাত ভোল যায়, এইটোহে বৰ আচনক যেন লাগে।

হোছেন। সাধাৰণ সৈন্যবোৰৰ ওপৰতেইতো সকলো ভাৰসা। কিন্তু অলৌকিক কিবা যে হৈছে, সেইটো অবিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি। নহ'লে সিদিনাৰ যুদ্ধত নীলাম্বৰ উভতি যাব নালাগিছিল। এইখন যাদুৰ দেশ, অসম্ভৱ একো নহয়। মোৰ আৰু কমতা জয়ত স্পৃহা নোহোৱা হৈছে।

নন্দ। হঠাতে ইমান নিৰাশ হৈছে কিয় জাহাপনা?

হোছেন। ক'ব নোৱাৰো নন্দ, তুমি কেনে মানুহ। দেখা নাই জাকে জাকে গৌৰৰ বীৰ সৈন্যদল নিৰ্ম্মূল হ'ল, বাৰে বাৰে

হাৰি যুজত পিঠি দেখুৱাব লগা হৈছে—, দুৰ্দ্ধান্ত নীলাম্বৰে শিবিৰ পৰ্য্যন্ত লুটি গৈছে। ইমানতো তুমি নিশ্চিন্ত! জয়ৰ আশা কৰা ?

নন্দ। প্ৰাণ থাকে মানে কৰোঁ। এতিয়া নতুন প্ৰণালীৰে যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিম।

হোছেন। কি নতুন প্ৰণালী ?

নন্দ। মাত্ৰ ৰাতিৰ আক্ৰমণ। দিনত যোগানৰ বাট আগুৰি ৰাখি, ৰাতি গুপ্ত আক্ৰমণ কৰি শত্ৰুক ব্যস্ত ৰখা।

হোছেন। এই উপায়ৰ দ্বাৰা কেনে ফল হয়, ভাবি চাব লগীয়া।

নন্দ। মাত্ৰ আৰু এমাহ সময় বাট চাওক, বেছি সময় মই নোখোজোঁ।

হোছেন। কিন্তু যিমান ক্ষতি হ'ল, তাৰে এখন কমতাপুৰ তৈয়াৰ হ'ল হয়।

নন্দ। কমতাপুৰ অগাধ ৰত্নৰ ভঁৰাল। তাৰ কাৰণে কোনো ক্ষতিয়ে অসহনীয় নহয়।

হোছেন। বাৰু। আহা ভাবি চাওঁ।

(সকলোৱে যায়।)

দৃশ্যপট উঠিব

সপ্তম দৃশ্য

নগৰৰ দুৰ্গৰ প্ৰাচীৰ তল

সময় মাজ ৰাতি

দৃশ্য অন্ধকাৰ

(সশস্ত্ৰ প্ৰহৰী বিলাকে জুইৰ জোৰ লই গীত গাই যায়)।

গীত

পৰ দে ভাই, পৰ দে ভাই, শত্ৰু যায়—শত্ৰু যায় !
অস্ত্ৰ কৰিল' মুক্ত, ঢালে ঢালে কৰি যুক্ত,
যমো যদি আহে সুধিহে আহিব,
নহলে ৰক্ষা নাই !
পৰ দে ভাই, পৰ দে ভাই·········
আহিলে আহিব প্ৰলয় ঝঞ্ঝা,
খেদি তাকো স'তে লডিম পাঞ্জা,
আহক বজ্ৰ বিদৰি অভ্ৰ,
নাই তাকো পৰোৱাই !
পৰ দে ভাই, পৰ দে ভাই·········
আহে যদি নিজ পক্ষ, ইঙ্গিত কৰি পৰম সখ্য,
দিয়া সাৱধানে বাটৰ সন্ধি, শঙ্কা যদিহে নাই,
হবি সাৱধান নিশাৰ প্ৰহৰী, মূৰতে সকলো দায়।
পৰ দে ভাই, পৰ দে ভাই·········

[প্ৰহৰী বিলাক গৈ দূৰ পালে, পিছত নন্দ ফৰিদ, আৰু পাঠান সৈন্য কিছুমান আহিল ।]

নন্দ । এই খিনিতে কৰ'বাত সেই গুপ্ত দুৱাৰ খন আছে, মই অনুসন্ধাম কৰি আহোঁ । তোমালোক সেই গছৰ তলে তলে গৈ থাকা । সাৱধান যেন কোনো প্ৰহৰীৰ আগত অতৰ্কিতে গৈ নপৰা ।

ফৰিদ । আপোনালৈ আমি ক'ত বাট চাম ?

নন্দ । সেই গছ শাৰীৰ সিমূৰত । (নন্দ ওলাই গ'ল)

ফৰিদ । আক্ৰমণৰ সুন্দৰ সময় ! ওপৰত তৰাবোৰ······ভয়ত কঁপিছে ।······তলত পৃথিৱী······আতঙ্কত ঘামিছে······ মাজত বতাহ······ফোপাই উঠিছে ! সেই বোৰ কি ?······ অ' প্ৰহৰীহঁতৰ জুই ! সেই ফালৰ পৰা অকস্মাৎ আক্ৰমণ হ'ব পাৰে । সাৱধানে খোজ দিবা ! হুচিয়াৰ ! কোন মুহূৰ্ত্তত মৃত্যু আহি পায় ঠিক নাই ! আস্তে ! আস্তে আগবাঢ়া !

(সকলো কেইজন ওলাই গল ।

কিছুদূৰত প্ৰাচীৰৰ ওপৰৰ এক অংশত নন্দক সন্তৰ্পনে আগবাঢি অহা দেখা গ'ল ।)

নন্দ । এই কমতাপুৰ ! ৰণত ৰাক্ষসৰ দৰে কালান্তক ! এতিয়া আন্ধাৰৰ কোলাত শুই আছে । এয়েই ছেগ ! ৰণক্ষেত্ৰৰ মৃত্যু বিবৰ্ণ অন্ধকাৰে মোক বৰ্ম্ম হৈ আগুৰিব, পপীয়া তৰাৰ পোহৰে পোহৰে মোৰ কাম শেষ হৈ যাব ।

[নন্দ আগবাঢ়ি যায় আৰু ঠাইতে প্ৰাচীৰৰ তলৰ এখন গুপ্ত দুৱাৰ মেলখাই যায়। নীলাম্বৰ গুলাই আহি নন্দক খেদি লৈ আহে। নন্দই—"ফৰিদ! ফৰিদ!" বুলি চিঞৰি মুকলি ঠাই পায় আৰু নীলাম্বৰে নন্দক কৌশলেৰে বগৰাই বুকত বহিলয়।]

নীলা। এইবাৰ নন্দ!

নন্দ। এঁ! এঁ! মই শত্ৰু নহয়।

নীলা। শত্ৰু নহয়! শত্ৰু নহয়! কামুৰি বুকু ফালি......হৃৎপিণ্ড উঘালি আনি......চৌৰাশী নৰকত উতলাই লওঁ...... পিছত।......

[ছুৰী উলিয়াই বুকত হানিব খোজে, নন্দই দুই হাতে বাধা দিয়ে আৰু লগে লগে চিঞৰিব ধৰে]।

নন্দ। ওঃ! ফৰিদ! ফৰিদ! কোন আছা!

[দূৰত সসৈন্যে ফৰিদ দেখা দিয়ে]

ফৰিদ। আক্ৰমণ কৰ! আক্ৰমণ কৰ!

[দূৰৰ পৰাই সকলোৱে নীলাম্বৰক লক্ষ কৰি ধনু পাতে নীলাম্বৰে তৎক্ষণাত নন্দক এৰি দি তৰোৱাল লৈ খেদামাৰি ওচৰ চাপে, সৈন্য বোৰে কাড় পাট এৰি দি তৰোৱাল লই আক্ৰমণত বাধা দিয়ে।]

নীলা। আহ! কাৰ সাধ্য সন্মুখলৈ আহ। (দুৰ্গৰ বেৰত পিঠি দি যুদ্ধ কৰে।)

নন্দ। বধ কৰ! এজন মানুহ! ভয় নাই!

[যুদ্ধ কৰে [দুৰ্গৰ ভিতৰৰ কালৰ পৰা মুকলি তৰোৱাললৈ চন্দ্ৰা আহিল]

চন্দ্ৰা। মৰিবৰ বাসনা যাৰ আছে সি আহক! কাপুৰুষ হঁত!

[নীলাম্বৰৰ কামত থিয় হৈ যুদ্ধ কৰি আগুৱাই যায় আৰু আহত হৈ বহি পৰে]

নীলা। কি ইমান স্পৰ্দ্ধা! (সকলোকে তৰোৱালৰ আগত খেদিলৈ গ'ল)

চন্দ্ৰা। ঘূৰি আহক! ঘূৰি আহক! দূৰলৈ নাযাব! উঃ! প্ৰভু মোৰ জীৱনৰ ব্ৰত পূৰ্ণ কৰিছো! তোমাক প্ৰনাম! এতিয়া মোৰ অন্তিম কামনাটি অপূৰ্ণ নাৰাখিবা। তেওঁক নিৰাপদে মোৰ কাষলৈ আনা। উঃ! শেষ বিদায়ৰ পৰত মোক মাতৰ নাটনিত নেপেলাবা!

[নীলাম্বৰ আহিল]

নীলা। কোন তুমি? কোন তুমি? ক'ত দুখ পাইছা?

চন্দ্ৰা। আহক! আৰু ওচৰলৈ আহক। মোক ভৰিধূলি—!

নীলা। কি কৈছা? ইকি! ইকি কোন তুমি!

চন্দ্ৰা। মই চন্দ্ৰা! চিনি লওক!

নীলা। চন্দ্ৰা! চন্দ্ৰা! চন্দ্ৰা তুমি!

চন্দ্ৰা। আপোনাৰ—চন্দ্ৰা···! (মৃত্যু)

নীলা। চন্দ্ৰা! চন্দ্ৰা! ওঃ! ওঃ! কেনেকৈ আহিলা! কেনেকৈ গ'লা! ক'লৈ গ'লা! কেনেকৈ পালো! কেনেকৈ হেৰুৱালোঁ!

নাই, নাই এই বিলাক কি ? আনন্দ কৰা, উৎসৱ কৰা, মোৰ চন্দ্ৰা আজি যায় ! মোক চিৰকাললৈ এৰি যায় ! নহয় নহয় ! ই সপোন ! তুমি মৰা নাই ! তুমি আছা ! নহয়—নহয়, তুমি সপোন ! মই সপোন ! জন্ম সপোন ! মৃত্যু সপোন ! সৃষ্টি সপোন ! গ'ল ! গ'ল ! পৃথিৱী মহাশূন্যত লীন হৈ গ'ল ! সকলো বাষ্প হৈ গ'ল ! চন্দ্ৰা ! চন্দ্ৰা ! (মূৰ্চ্ছিত হৈ পৰিল)

[নন্দ আৰু ফৰিদ আহিল]

নন্দ । মই সিংহাসনত বহাৰ আগতে, এই অস্ত্ৰ নীলাম্বৰৰ বুকত বহক ।

[আঘাত কৰিব খোজোঁতে ৰাজিয়া আৰু এদল সৈন্য আহি উপস্থিত হয়]

ৰাজিয়া । খবৰদাৰ নন্দ ।

[নন্দ স্তম্ভিত হৈ ৰৈ গ'ল ।]

জিৰণিৰ পট পৰিব

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

সময়—পূৱা

দুৰ্গৰ ভিতৰৰ এটা বহল কক্ষ, এমূৰে ওপৰ মহলালৈ উঠি যাব পৰা এখন বহল খট্ খটি। মজিয়াত পুষ্প সজ্জাৰে সজোৱা চন্দ্ৰাৰ মৃত দেহ এখন বেদীত শোৱাই থোৱা আছে। কাষত নীলাম্বৰ, অতি কাতৰ ভাৱে বহি আছে।

নীলা। জীৱনৰ অন্ধকাৰ ভেদ কৰি, জেউতিৰে জগত পূৰ্ণ কৰি, মোৰ অন্ধ চকুৰ আন্ধাৰ আৰু গভীৰ কৰি, ক'লৈ গ'লা চন্দ্ৰা ? ...এটি মাণিক পানীত পৰিছিল, নেহেৰাল ; কিন্তু হেৰাল তাৰ জেউতি !...এয়েনে মৃত্যু ! এয়েনে মানৱ জীৱনৰ শেষ ! নহয় নহয় ! মৃত্যুৰ এনে ৰূপ নহয়। ই ঈশ্বৰৰ কিবা অপূৰ্ব্ব বিধান, স্বৰ্গৰ পথহাৰা কিৰণ ফেৰিক পৃথিবীৰ পৰা সামৰি লৈ যাব আহিছে !...যোৱা চন্দ্ৰা, তুমি মুক্ত ! তোমাক আৰু মই কি ক'ম। কিন্তু তুমি এষাৰ কথা কৈ যোৱা, নোৱাৰা যদি ইঙ্গিতেৰে মোক ক্ষমা জনাই যোৱা !

[ললিতা গীত গাই গাই সোমাই আহিল, কোনো ফালে চকু নিদি ধীৰে ধীৰে খট্‌খটি খনেদি দুৰ্গৰ ওপৰৰ ফালে উঠি যাব ধৰিলে।]

গীত

ফুলো ফুলিলে, জোনেও হাঁহিলে,
বাঁহীয়েও ধৰিলে তান—
শীতল মলয়া মূৰছি পৰিলে,
তটিনীয়ে গালে গান।
অলস কুসুম শয়ন,
এৰা এৰা মেলা নয়ন,
আহা আহা সখী, উষা আছে ৰখি,
মধু নিশা অৱসান !
কিয় লাহী চকু পাহি
স্নুঠে ৰূপে ৰসে ভাহি ?
এতিয়াই সখী, সাৰি পাব পখী
এৰা এৰা অভিমান।

(গীতৰ শেষ ভাগত ললিতা নেদেখা হৈ লাহে লাহে আঁতৰি গ'ল, মাত্র গীতৰ করুণ সুৰ ক্ষীণ হৈ আহিব ধৰিলে)

নীলা। ইকি ? কল্পনাৰ ফুলৰ ওপৰত স্বৰ্গৰ কিৰণ, নে কঠিন মৰ্ত্ত্যৰ ওপৰত দুখৰ বেদনা ! ই হাঁহিনে অশ্রু ? জীৱন নে মৃত্যু ? ই মিলনৰ আৱেগ নে বিচ্ছেদৰ যাতনা ? ই জন্মৰ উৎসৱ গীতি, নে মৃত্যুৰ বিননি ?

[ফৰিদখাঁ আৰু দুজন মান পাঠান ৰাজ দূতক লগত লই সাধু চৰণ আৰু দুজন মান অস্ত্রধাৰী প্রহৰী আহিল।]

ফৰিদ। ইকি দৃশ্য ! মোক ক'লৈ আনিলে ?

সাধু। তুমি কমতেশ্বৰ নীলাম্বৰৰ সম্মুখত। তোমালোকৰ বক্তব্য অতি সংক্ষেপে নিবেদন কৰিব পাৰা। কিন্তু চাবা যেন কোন প্ৰকাৰে তেওঁৰ শান্তিত ব্যাঘাত নহয়!

ফৰিদ। মই বাদচাহৰ আজ্ঞাবহ। অতি অপ্ৰিয় হলেও তেওঁৰ পৰা অনা বাতৰি মহাৰাজৰ আগত নিবেদন কৰিব আহিছোঁ। তাৰ বাবে মোক ক্ষমা কৰিব।

সাধু। মোৰ মতে এই সময়ত তেওঁক ৰাজ্য বা যুদ্ধ সংক্ৰান্ত কথাকৈ বিৰক্তি দিয়াহে হ'ব। তাতকৈ আন সময়লৈ বাট চোৱাই উচিত আছিল।

নীলা। কোন এওঁ লোক? এই তীৰ্থ ক্ষেত্ৰলৈ কিয় আহিছে?

সাধু। এওঁ লোকক গৌড়ৰ নবাবে পঠাইছে, বিশেষ কিবা সমাচাৰ দি।

নীলা। সেই বোৰ আৰু ইয়াত কিয়?

ফৰিদ। (দূতৰ হাতৰ পৰা এখন থালত এখন চিঠি থৈ, থালখনি আগ বঢ়াই দি কলে) গৌৰৰ বাদচাহে কমতেশ্বৰৰ ওচৰত বীৰ ধৰ্ম্মৰ নিয়ম অনুসাৰে যথা শক্তি যুদ্ধৰ পাচত, সসন্মানে নিজৰ পৰাজয় স্বীকাৰ কৰে। কাৰণ দেখা গৈছে মহাৰাজ দৈব বলত বলবান। গৌৰৰ বাদচাহে আজিয়েই যুদ্ধ পৰিহাৰ কৰি নিজ দেশলৈ উভতি যোৱাত ৰাজি আছে যদি—

সাধু। যদি কি?

ফৰিদ। এটি মাত্ৰ ক্ষুদ্ৰ অনুৰোধ বিশেষকৈ বেগম চাহেবাৰ—

সাধু। সেইটি কি?

ফৰিদ। এই দেশ এৰি যোৱাৰ আগতে যদি বেগম চাহেবাক এবাৰ মহাৰাণীৰ ওচৰত শেষ বাৰলৈ উপযুক্ত ভাৱে শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিবৰ অনুমতি দিয়ে, তেন্তে—

নীলা। ওঃ! (চন্দ্ৰাৰ মৃতদেহৰ ওচৰত মূৰ পেলাই ৰ'ল)

সাধু। সেইটো কেনেকৈ হয় দূত! নাজানানে মহাৰাণী আৰু নাই ?

ফৰিদ। জানোঁ। আৰু তাকে জানিয়েইতো সেই পূণ্যৱতীৰ পাৰ্থিব অৱশেষৰ ওচৰত শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিবলৈ বেগম চাহেবাই প্ৰাৰ্থনা জনাইছে। আপোনালোকেইতো শুনিব পায় শত্ৰু পক্ষীয় হৈও, তেৱেঁই শঙ্কট ক্ষণত মহাৰাজৰ জীৱন ৰক্ষা কৰিছে।

সাধু। আমি তেনেহলে এই প্ৰস্তাৱৰ যথোচিত আলোচনা কৰোঁ, পিছত তোমাক মহাৰাজৰ ইচ্ছা জানোৱা হ'ব।

নীলা। প্ৰশ্ন নাই, সন্দেহ নাই, আলোচনা নাই। তোমাৰ উদ্দেশ্য সফল হৈছে।

সাধু। অন্ততঃ প্ৰথা ৰক্ষাৰ কাৰণে, নাম মাত্ৰ আলোচনা হোৱা উচিত আছিল। এইটো যুদ্ধ বিগ্ৰহ সম্পৰ্কীয় বিষয়।

নীলা। একো কথা নাই, তেওঁলোক আহিব, স্বয়ং বেগম চাহেবা আহিব যেতিয়া একো প্ৰশ্ন নাই! চন্দ্ৰাই অবিশ্বাস পাইছিল কিন্তু মোৰ কাৰণে প্ৰাণ দি গৈছে, বেগম শত্ৰুনাৰী অথচ মোক ৰক্ষা কৰিছে। চন্দ্ৰাক দেখিলে স্বৰ্গৰ দুৱাৰ মুকলি হৈ যায় ; যোৱা দুৰ্গৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিয়া—

ফৰিদ। আমাৰ বিদায় সম্ভাষন গ্ৰহণ কৰক। মহাৰাজৰ জয়হ'ক !

[সাধুচৰণ নীলাম্বৰৰ ওচৰত ৰৈ গ'ল, বাকী সকলো ওলাই যায়]

সাধু। কিন্তু মহাৰাজ ?

নীলা। কি ?

সাধু। মোৰ অলপ সন্দেহ থাকিল।

নীলা। সন্দেহ আৰু কি ?

সাধু। যদি এই বোৰ নন্দৰ ষড়যন্ত্ৰ হয় ? চক্ৰান্ত কৰি যদি দুৰ্গৰ ভিতৰুৱা অৱস্থা জানি যায় ? নাইবা যদি বিশ্বাস ঘাতকতা কৰে ?

নীলা। কৰিলে কৰিবও পাৰে। কিন্তু নকৰিবওতো পাৰে ?

সাধু। তথাপি—

নীলা। তথাপি আৰু একো নাই। যি হয় হৈ থাওক।

সাধু। কিন্তু সেই বুলি অকাৰণত কামৰূপৰ স্বাধীনতা, মহাৰাজ নীলধ্বজৰ কীৰ্ত্তি স্তম্ভ—

নীলা। ধ্বংশ হব ! এয়েতো ? কাৰণ অকাৰণ কি আছে ! ধ্বংশই এই উদ্দেশ্য হীন সৃষ্টিৰ চৰম লক্ষ। যক্ সংসাৰ ভস্ম হৈ, কাৰ কি ?

সাধু। ভগৱান ! তোমাৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ হওক !

দৃশ্যপট পৰিব

দ্বিতীয় দৃশ্য

সময়—দুপৰীয়া

নদীৰ পাৰ।

[ললিতা।]

ললিতা। সিহঁতে মোক পাগলী বোলে। মইনো কিহৰ পাগলী? সিহঁতেই পাগলী। ছিঃ! ছিঃ! ছিঃ!—কথা কয়! বাৰু পাগলীয়ে ক'বাত হাঁহেনে? কথা কয়নে? এনেকৈ ৰঙ কৰিব পাৰেনে? এয়া চোন মই ললিতা, এই জুপি নব মল্লিকা, এই জোপা পলাশ, এই জুপি সেউতি! আৰু চোৱা, এই এক, এই দুই, এই তিনি, তাৰ পাচত? তাৰ পাচত? তাৰ পাচত কি? পাহৰিলোঁ। নহয়! ও! পাঁচ। ছয় পাঁচ। মোৰ মাজে মাজে হাঁহিও উঠিব খোজে, আৰু কেতিয়াবা চকুলোও ওলাব খোজে। কিয়? কিয় বাৰু! মই বোলে কিবা—ছিঃ! কিবা কৈছো! কোনোবাই শুনিলে কি বুলিব!

[সুৰ ধৰি গালে]।

চোতালত বহিছে ৰাইজে সমাজে,
কোনেনো আহিছে দোলাত?
আজিনো দাদে'কৰ কি দায়া লাগিছে,
মাইচানাক লৈ আছে কোলাত!

মনোহৰ আহিছে! গাত বৰৰ সাজ, হাতত দাপোণ কটাৰী। মনোহৰে মোক ভাল পায়, ময়ো মনে মনে বৰ ভাল পাওঁ!

মুখেৰেতে দেখোন ক'ৰলৈ কিবা লাজ লাগে, বুকৰ মাজত বিজুলী মাৰিব ধৰে !······তেনেহলে মুখেৰে নক'লে হ'ল ! চকুতে যদি কিবা গম পায় পাব, নহলে মনতে এখনি ছবি হৈ থাকিব ।

(সুৰ লগাই গালে)

এনেযে ফাগুনত মনে উৰোঁ উৰোঁ।
তাতে কিহৰ সোঁৱৰণী !
মনৰ বনে বনে, বিনাই ফুৰে কোনে,
পিন্ধি চকুপানীৰ মণি ।

সেই বোৰ কি ? দোলা নহয় নে ? অ' মনত পৰিছে আজিতো বিয়া ! কাৰ লগত ?—এ ! নামতো কাঢ়িব নোৱাৰিম ! কিন্তু কইনা কোন ? ছিঃ ! সঁচাকৈ মই অলপ বলিয়া হৈছোঁ নেকি ? নাই—এইবাৰ অলপ গহীন হ'ব পাৰোনে চাওঁচোন ! ···তাৰ পিছত মনোহৰে পুথিৰ পৰা মাতিলে—অং হং নমং মলুৰাং ৰত্নং মধুং ৰসঃ—অৰ্থাৎ কোনোৱে শুঙি নোচোৱা পূৰাব ফুল, নখৰ ঘা নলগা কুমলীয়া কুঁহি পাত, বেজীৰে নিবিন্ধোৱা গোটা মণি, মুঠেই সোৱাদ নোলোৱা মউজোল আহা হা !—তাৰ পিছত কি সেইটো শগুনী লতা নেকি— পাহৰিলোঁ নহয়—

[সাধু চৰণ আহিল]

সাধু । ললিতা ! পলা ! নগৰত শত্ৰু সোমাইছে !

ললিতা । কি ! কি হৈছে ?

সাধু। সৰ্ব্বনাশ হৈছে !

ললিতা। কিহৰ ঢোল বাজিছে ? কোন আহিছে ?

সাধু। ব'ল অভাগী। ঘৰলৈ ব'ল। সকলো ফালে শত্ৰু! ক'ত থওঁ—কত তোক নিৰাপদে ৰাখোঁ !

ললিতা। মই নাযাওঁ—কলৈকো নাযাওঁ।

(ওচৰত যুদ্ধ নিনাদ)

সাধু। গ'ল ! কমতাপুৰ গ'ল। আৰু ৰক্ষা নাই। সকলো যক্, কিন্তু মান ৰাখোঁ কেনেকৈ ? এতিয়াই এই শত্ৰুৰ হাতত পৰিব ! তাতকৈ ! তাতকৈ !......এই পিনে আহ আই, মই নিশ্চিন্ত হওঁ !

[ললিতাক ওচৰলৈ আনি এখন হাতেৰে টানকৈ ধৰে—আৰু আন হাতেৰে তৰোৱাল তোলে]

ললিতা। উঃ ! উঃ ! মৰিলোঁ ! মৰিলোঁ !

[হোছেন চাহ আৰু কিছুমান সৈন্য আহিল]

সাধু। ভয় নকৰিবি ! মৰিবলৈ ভয় নকৰিবি।

হোছেন। কোন তুমি ? নাৰী হত্যা কৰা কিয় ?

(বাধা দিলে)

সাধু। এৰি দিয়া ! এৰি দিয়া ! এতিয়াও আমি স্বাধীন, নিজৰ মান সম্ভ্ৰম ৰাখিবৰ ক্ষমতা আছে।

হোছেন। তেন্তে অস্ত্ৰ ধৰা, যুদ্ধ কৰা। হত্যা কৰি নাৰীৰ মান ৰক্ষা কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। মান ৰক্ষা কৰাৰ ভাৰ নাৰীৰ ওপৰত দিয়া।

সাধু। ধিক্ তোমাৰ ৰণনীতিক, তাতোকৈ ধিক্ তোমাৰ উপদেশক। যোৱা হত্যা কৰাগৈ, বীৰত্ব কৰাগৈ। মোৰ ছোৱালীক মই বধ কৰিম।

?োছেন। নোৱাৰিবা। হয় যুদ্ধ কৰা, নহয় আত্মসমৰ্পন কৰা।

[সৈন্য বোৰে সাধু চৰণ আৰু ললিতাৰ মাজত ব্যৱধান সৃষ্টি কৰি থিয় দিলে]

সাধু। ধৰ্ম্ম! তুমি এই অভাগিনীক চাবা! ল' বাছা, এয়ে তোৰ পিতৃধন! এয়ে তোৰ যৌতুক, তোৰ বংশৰ আশীৰ্ব্বাদ।

[ছুৰী এখন দলি মাৰি দিলে আৰু ললিতাই সেই খন লৈ পলাই গুছি গ'ল]

যা আত্মৰক্ষা বা আত্মহত্যা কিহয় এটা কৰিবি। আৰু চিন্তা নাই। এতিয়া আহা—।

[নগৰীয়া কিছু মান আহিল, দুয়ো পক্ষই যুদ্ধ কৰি গৈথাকে।]

দৃশ্য পট উঠিব

তৃতীয় দৃশ্য

সময়—দুপৰীয়া

প্ৰথম দৃশ্যত বৰ্ণোৱা দুৰ্গৰ কক্ষ

[চন্দ্ৰাৰ মৃত দেহৰ কাষত নীলাম্বৰ ।]

নীলা । আকৌ দিন আহিছে । নিষ্ঠুৰ সূৰ্য্য বঙা পৰি আগৰ দৰে উঠিছে । চন্দ্ৰাৰ ম্লান মুখ দেখি, তাৰ একবিন্দু কিৰণ ক'লা পৰা নাই, অথচ প্ৰতিপলে মোৰ হিয়া ক্ষয় পাব লাগিছে । এবাৰ আহা চন্দ্ৰা, এবাৰ কথা কোৱা, চোৱা মই তোমাৰ কাৰণে কেনেকৈ জীৱনত মৃত্যুৰ পুৰি সাজিলৈছোঁ । মৃত্যুৰ মুমূৰ্ষু কিৰণে মোক ধীৰে ধীৰে আগুৰি আহিছে ! চন্দ্ৰা ! সুন্দৰ চন্দ্ৰা ! যদি মোক ভাল পাইছিলা, যদি প্ৰেম পৰকালতো থাকে, মোক তোমাৰ কাষলৈ নিয়া ।

[যুদ্ধৰ শব্দ ওচৰলৈ আগ বাঢ়ি আহিল]

আঃ ! কিহৰ শব্দ !·· ···ও হয় ! জানিছোঁ, কিবা এটা হ'বই হ'ব ! গ'ল ! এজনৰ অদৃষ্ট দোষত কমতাপুৰ গ'ল !······ যক্ ! চন্দ্ৰাই গৈছে —সকলো যক্ !

[সাধু চৰণ আহিল]

সাধু । সৰ্ব্বনাশ পূৰ্ণ হ'ল !

নীলা । জানিছোঁ—

সাধু । পাৰিলে প্ৰাণ ৰক্ষা কৰক ! মাত্ৰ প্ৰাণটো ৰক্ষা কৰক । আৰু আশা নাই !

নীলা। স্থিৰ হোৱা। স্থিৰ হোৱা।

সাধু। বেগমৰ পৰিচাৰিকা অহা বুলি বহু দোলা নগৰ সোমাইছে। সকলো বোৰ পাঠান সৈন্যেৰে ভৰা। বাধাই কাম দিয়া নাই। পলাবৰ দিহা কৰি আহিছোঁ। আত্মৰক্ষা কৰক—

নীলা। পলাব নালাগে। আশ্ৰয় নিজে কাষ চাপি আহিব।

সাধু। কাকুতি কৰিছোঁ—ভৰিত ধৰিছোঁ ; মোৰ শেষ অনুৰোধ, প্ৰাণৰক্ষা কৰক !

নীলা। প্ৰাণ ৰক্ষা ? মই ? কিহলৈ ? মিছাতে হাহাকাৰ কৰি কি হ'ব ? জানিছোঁ কমতাপুৰ যাব, ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিম। চেষ্টা কৰি কি হ'ব ? ইমান দিনে কৰিলোঁ। আৰু সেই ক্ষমতা নাই ! শোক এৰা সাধুচৰণ, আজি কান্দা দিন নহয়। হাঁহা আনন্দ কৰা, উৎসৱ কৰা, বন্তি জ্বলোৱা, মহা সমাৰোহেৰে বিসৰ্জ্জনৰ আয়োজন কৰা ! আজি সন্ধ্যাৰ আগতে কমতাপুৰৰ ৰাজলক্ষ্মীয়ে চিৰ বিদায় ল'ব !

সাধু। অদৃষ্টত এয়ে আছিল !

নীলা। চকুলো মুছা। এই মঙ্গল মুহূৰ্ত্তত অমঙ্গল নামাতিবা। আহা, এই জনমলৈ শেষ আলিঙ্গন দিয়া, বুক ডাঠ কৰা !

(দুয়ো সাৱট। সাৱটি কৰে)

সাধু। ভগৱান ! ইয়ালৈকে কমতাক মৰ্ত্ত্যৰ অমৰাৱতী কৰি তুলিছিলা। ইয়ালৈকেই মহাৰাজ নীলাম্বৰৰ জয় গৌৰৱত পৃথিবী উপচি গৈছিল !

নীলা। সেয়ে সংসাৰৰ নিয়ম। মৰমৰ ল'ৰাটিহে সকলোত কৈ আগেয়ে মৰে। যোৱা সাধুচৰণ, নিজে সাজু হোৱা, সকলোকে সাজু কৰাগৈ, একে লগে যাব লাগিব।

(সাধুচৰণ ওলাই গল)

আহিছে! মুক্তি আহিছে! উঠা, চন্দ্ৰা! টোপনি এৰা! কমতাপুৰ যায়! নীলাম্বৰ যায়! কিন্তু গলেও যদি তোমাক লগ নাপাওঁ! সৰ্ব্বনাশ! তোমাক ইয়াত এৰোঁ কেনেকৈ?

[ফৰিদ নন্দ আৰু এদল সৈন্য আহিল]

নন্দ। পাইছোঁ! পাইছোঁ! ফৰিদ, এই নীলাম্বৰ!

নীলা। নন্দ! নন্দ!—নাই আৰু নহয়। আজি তুমি মোৰ আলহী—

নন্দ। কি চাইছা? আক্ৰমণ কৰা।

ফৰিদ। ৰ'বাচোন—।

নীলা। স্থিৰ হোৱা। ভয় নাই, কথা আছে।

নন্দ। এঁ! কথা আছে! কাৰ লগত?

নীলা। তোমাৰ লগত! চক্ নাখাবা, তোমাৰ লগত। তুমি মোক বধ কৰিবলৈ যিমান ব্যগ্ৰ, মই মোক ধ্বংস কৰিবলৈ তাতকৈ বেছি ব্যগ্ৰ। তুমি ভাবিছা অস্ত্ৰৰ এটা আঘাতত মোক মুক্তি দিবলৈ, কিন্তু মই ভাবিছোঁ মোৰ নিজৰ ৰক্ত মাংসৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লব'লৈ। শুনা, স্থিৰ হৈ শুনা। আৰু দুদিন মোক চন্দ্ৰাৰ প্ৰতিমাখনিৰ ওচৰত থাকিব দিয়া যদিও তুমিয়েই মোক চন্দ্ৰাৰ লগত বিচ্ছিন্ন কৰিছা। তাৰ

পিছত দেখিবা তোমাৰ কাম মই নিজে কৰি থৈছোঁ। চোৱা বিবেচনা কৰা। লাভ ক্ষতি গুণি চাই উত্তৰ দিয়া। লাগে, তাৰ বাবে মই তোমাক নিজে ৰাজ মুকুট পিন্ধাই দিওঁ, সিংহাসনত বহুৱাওঁ, এই কমতাৰ ধ্বংস ৰাশি মুঠি মুঠিকৈ উপহাৰ দিওঁ! কোৱা আছানে সম্মত?

নন্দ। নিশ্চয় ই উন্মত্ততা!

নীলা। উন্মত্ততা নহয়। কোৱা, তুমি সম্মত নে অসম্মত! আচৰিত নহ'বা। ভাবি চোৱা, তুমি মোৰ ওপৰত কি অত্যাচাৰ নাই! সৰ্ব্বনাশৰ ওপৰত সৰ্ব্বনাশ জ্বালি দিছা! কিন্তু মই এবাবো কোৱা নাই, ভগৱান ইয়াৰ বিচাৰ কৰা! সকলো সহি আছোঁ। কেৱল মোৰ দুৰ্ভাগ্য যে আজি মোৰ শেষ ভিক্ষা, এই ফেৰা অনুগ্ৰহ তোমাৰ ইচ্ছাধীন। যদি পূৰ্ণ কৰা, এক সৃষ্টি অন্যায় স্বত্ত্বেও কৈ যাম, তুমি মোৰ পৰম বন্ধু, তুমি সৰল, তুমি মহৎ, তুমি ধাৰ্ম্মিক! কোৱা নন্দ, মোৰ প্ৰাৰ্থনা পূৰ্ণ হ'বনে?

নন্দ। কেনেকৈ? নাই—হ'ব নোৱাৰে।

ফৰিদ। মহাৰাজ! মোৰ বিনীত প্ৰাৰ্থনা, আপোনাৰ অস্ত্ৰ সমৰ্পণ কৰক। মই আপোনাক কথা দিছোঁ সমগ্ৰ দুনিয়া এফাল হলেও মই আপোনাৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ হোৱাত সহায় হ'ম। আপোনাৰ প্ৰাণত আমাৰ প্ৰয়োজন নাই।

নীলা। অস্ত্ৰ ত্যাগ নকৰোঁ, বশ্যতা স্বীকাৰ নকৰোঁ। অজেয় হৈ আহিছিলোঁ। অজেয় হৈ যাম।

নন্দ। তেনেহলে যুদ্ধ কৰক—

নীলা। সিয়ো ভাল। কিন্তু ইয়াত নহয়। তীৰ্থত ৰক্তপাত নকৰোঁ, তীৰ্থত নৰহত্যা নকৰিবা। দুৰ্গৰ বাহিৰলৈ ব'লা, জগতে দেখি ধিক্কাৰ দিয়ক, চন্দ্ৰ সূৰ্য্যই লাজত মুখ ঢাকক, সেই অন্তহীন আন্ধাৰত মীমাংসা হ'ক, কোন হাৰে, কোন জিকে!

নন্দ। তেনে হ'ব নোৱাৰে, ইয়াতে যি হয় হক।

ফৰিদ। মিনতি কৰিছোঁ, মাত্ৰ নামত আত্ম সমৰ্পণ কৰক, আপুনি যি বিচাৰে তাকে পাব। অপোনাক বধ কৰি আমি কলঙ্ক নিকিনো।

নীলা। মই কিন্তু নেৰিছো। হয় বধ কৰা. নহয় গুছি যোৱা। দুটাৰ এটা। আহা, কলঙ্কৰ ভয় কিহৰ? বিশ্বাস ঘাতক হৈ নগৰ সোমাইছা, ৰমণীৰ আঁচলত ধৰি আক্ৰমণ কৰিছা, ধিক্কাৰ তোমাক! লোৱা অস্ত্ৰ, কৰা আত্মৰক্ষা!

[আক্ৰমণ কৰিলে ফৰিদে সাৱধানে আত্মৰক্ষা কৰিব ধৰিলে নন্দযো আক্ৰমণত যোগ দিলে]

ফৰিদ। মই মাত্ৰ আত্মৰক্ষা কৰিছো, আপুনি ক্ষান্ত হ'ক।

নীলা। পাৰা বধ কৰা, নহ'লে পলোৱা—

নন্দ। তেন্তে সেয়ে হ'ক—

[অতৰ্কিত ভাৱে পাচফালৰ পৰা আঘাত কৰে নীলাম্বৰ আহত হৈ পৰি যায]

নীলা। ওঃ! নন্দ! কাপুৰুষ!

ফৰিদ। ছি! ছি! নন্দ! কি কৰিলা?

নন্দ। শত্ৰু নিপাত কৰিছোঁ।

ফৰিদ। তোমাৰ লগত আৰু মোৰ সহযোগ নাই, ইমান হীন মই হ'ব নোৱাৰোঁ। ছিঃ! ছিঃ! ছিঃ!

(সসৈন্যে ওলাই গুছি যায়)

নীলা। তোক কিন্তু সহজে নেৰিছোঁ—পাবিলে লগত নিম।

(কোনোমতে উঠি নন্দক আক্ৰমণ কৰিলে)

নন্দ। মিছা চেষ্টা! মিছা চেষ্টা!

(পুনৰ আঘাত কৰি বগৰাই দিলে)

[শৰীৰ ৰক্ষক বোৰক লই ৰাজিয়া আহিল। নন্দই তেওঁক দেখিয়েই ওলাই গ'ল]

নীলা। উঃ! নহ'ল! নোৱাৰিলোঁ! চন্দ্ৰা! চন্দ্ৰা!

ৰাজিয়া। হায়! হায়! ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলোঁ। বৰ পলম হৈ গ'ল!

(নীলাম্বৰৰ মূৰ কোলাত লৈ বহে)

নীলা। উঃ! কোন তুমি! ইমান কোমল তোমাৰ হাত!

ৰাজিয়া। ক্ষমা কৰা! যাৰ নামত আজি এই সৰ্ব্বনাশ হৈছে, ময়ে সেই অভাগিণী!

নীলা। চিনিছোঁ! তুমি জগৎমাতা ভৱানী! অস্তিমত মোক দেখা দিছা!

ৰাজিয়া। মই নাৰী। ইয়াতকৈ আৰু মোৰ পৰিচয় নাই; কিন্তু বৰ দুখ ৰ'ল যে সময়ত আহি নাপালোঁ। তোমাক

ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলোঁ।

নীলা। প্ৰাণৰ প্ৰলোভন আৰু নুলিয়াবা জননী! বৰ দুৰ্ভগীয়া মই! আশীৰ্ব্বাদ দিয়া যেন পৰ জন্মত……

(কণ্ঠৰোধ হ'ল)

ৰাজিয়া। আৰু নাকান্দিবা ভাই। জগতৰ যি ঈশ্বৰ তেওঁক মাতা!

নীলা। বিশ্বব্যাপী মহামাৰীৰ ওপৰত এটি স্বৰ্গীয় কৰুণাৰ কণিকা। প্ৰভু! তুমি নিষ্ঠুৰ হলেও দয়াৰ আধাৰ, তোমাৰ সংসাৰ কুৎছিত হ'লেও সৌন্দৰ্য্যৰ একাদৰ্শ! ই কি! দৃশ্য জগদীশ্বৰ! মোৰ নিশাৰ সুখৰ সপোন ভাঙি দিও তুমি এখনি মনোৰম প্ৰভাতৰ ছবি চকুৰ আগত তুলি ধৰিছা। চন্দ্ৰা! চন্দ্ৰা! ক'ত তুমি!—

(লাহে লাহে মাত নোলোৱা হৈ গ'ল)

ৰাজিয়া। গ'ল! সপোন সপোনত মিলি গ'ল, প্ৰেমে মৃত্যুৰ গলত ধৰি অমৰ সমাধিত মগ্ন হ'ল!

দৃশ্যপট পৰিব

চতুর্থ দৃশ্য

সময় সন্ধ্যা

নির্জ্জন প্ৰান্তৰ

ললিতা অকলে '

গীত

বুকৰে সখী ! মই কোন সতে
এৰি যাওঁ তোক !
বনৰে বিননি সখিয়তী কান্দে,
ওপচাই দুগুণে শোক,—
ও সখী ও—ওপচাই দুগুণে শোক !
দেখি হিয়া ফাটে,
সমাজৰ মাজতে
কান্দে সমাজৰে লোক,
পিতে' পাটীত পৰি,
মায়ে' গলত ধৰি
কান্দিছে সুমৰি তোক
ও সখী ও কান্দিছে সুমৰি তোক !
যাবি তই যাগৈ
পালি তই লাগ ঐ,
কোননো আপোনাৰ লোক !

গলোঁ। হয় উৰি মই,
নিদিলে বিধাতাই
পখী জনম কৰি
মোক ও সখী ও—
কোন সতে এৰি যাওঁ তোক।

দৃশ্য পট উঠিব

পঞ্চম দৃশ্য

সময় গধূলি

ৰাজ পথ

[দুয়ো হাতে প্ৰজ্বলিত জুইৰ জোৰা লই উন্মত্ত প্ৰায় শচী পাত্ৰ ল'ৰি আহে।]

শচী। প্ৰতিহিংসা! প্ৰতিহিংসা! কেনে প্ৰতিহিংসা! আগত তৰোৱাল, পিছত জুই! জ্বল্ কমতা! জ্বলি উঠ! ছাই হৈ যা! আৰু তোক কোনে ৰাখে! জ্বল্! জ্বল্! গছ জ্বল্, লতা জ্বল্! পানী জ্বল্, জুই জ্বল্! আকাশ জ্বল্! বতাহ জ্বল্! চন্দ্ৰ জ্বল্! সূৰ্য্য জ্বল্! বিশ্ব জ্বল্! ব্ৰহ্মাণ্ড জ্বল্! যা যা লুপ্ত হৈ যা—!

(ঘৰে ঘৰে জুই জলাই দি গুছি গ'ল। জুই জ্বলিব ধৰে)

দৃশ্য পট পৰিব

৬ষ্ঠ দৃশ্য

সময় গধুলি

বিধ্বস্ত কমতাপুৰ নগৰৰ ৰাজপথ

দূৰত জুইৰ গৰ্জ্জন আৰু আৰ্ত্তস্বৰ।

সাধুচৰণ আহিল

সাধু। গ'ল! সোনৰ কমতা ভস্মীভূত হৈ গ'ল! ঘৰে ঘৰে জুই লাগিছে, দেউল মন্দিৰ খহি পৰিছে, মানুহ মৰি উৎছন্ন হৈছে! আৰু আশা নাই! এতিয়া কৰ্ত্তব্য কাম মৃত্যুৰ গৌৰৱ ৰক্ষা কৰা! কোন আছা! ওলাই আহাঁ বীৰৰ দৰে মৰাহি! ছাইত যদি পোতগৈ আছা প্ৰাণ পণে চিৎকাৰ কৰি উঠা, শত্ৰু সৈন্যই খেদি আহক, পাচত যুদ্ধ কৰি মৰা। নাই! কোনো নাই! সকলো গৈছে! বাকী মাত্ৰ মই! আহা হোচেন ছাহ! আহা ফৰিদ খাঁ! আহা! নন্দ! কমতা এতিয়াও বীৰ শূন্য হোৱা নাই, কমতাৰ শেষ তৰোৱাল এতিয়াও তোমালোকৰ মূৰ ধিয়াই উন্মত্ত হৈ নাচিব লাগিছে! —তথাপি নাই! যাওঁ ময়েই বিচাৰি যাওঁ!

(ওলাই গ'ল। আন ফালৰ পৰা লাহে লাহে শচী পাত্ৰ আহিল)

শচী। ক'লৈ আহিলোঁ! খোজ দিবৰ সন্ধি নাই, মানুহৰ কে'চা মূৰ! তেজত ভৰি পিছলি যায়, মাজে মাজে গাত খোজ পৰি আধা মৰা ল'ৰা ছোৱালীয়ে চিঞৰি উঠে, পোৰা অস্থিমাংসৰ দুৰ্গন্ধত উশাহ বন্ধ হৈ যায়। এয়ে কমতাপুৰ! আজি পুৱাৰ পৰা মাথোন যুদ্ধ হৈছে, তাতেই ইমান পৰিবৰ্ত্তন! অথচ

সাধু। কি কৰিছা অধম বৃদ্ধ! আজীৱন কূটনীতিৰ চৰ্চ্চা কৰি শেষত এজন মানুহৰ চক্ৰান্তত ভোল গ'লা! নুবুজিলা কোন তোমাৰ পুত্ৰঘাতী? কি ক'ম! তোমাৰ দৰে দয়াৰ পাত্ৰ আৰু নাই!

শচী। কি কৈছা? তেন্তে নীলাম্বৰ নহয়? ওঃ! কোন সি?

সাধু। শুনিবা? বিশ্বাস কৰিবা?

শচী। নীলাম্বৰ নহয়! নীলাম্বৰ নহয়!! কোন সি?

সাধু। যেতিয়া জ্ঞান আছিল, বুজিবৰ শক্তি আছিল, তেতিয়া নুবুজিলা, এতিয়া পুত্ৰশোকত জ্ঞান হেৰুৱাই, নিজৰ সৰ্ব্বনাশ নিজে কৰি, হিতাহিত জ্ঞান শূন্য হৈ বুজিবা?

শচী। বুজিম। কোৱা, একে আষাৰে কৈ দিয়া। আৰু ইয়াৰ পাচত কি কৰিম তাৰো এটা উপায়—

সাধু। একে আষাৰে! যদি প্ৰলয়ৰ গৰ্জ্জনৰ দৰে বাক্ শক্তি থাকিল হয়, যদি বজ্ৰাগ্নিৰ দৰে ভাষা থাকিল হয়, তেও কি জানি শত সাধু চৰণে, সহস্ৰ কণ্ঠে কৈ, এই অন্তৰ্দ্দাহ পলুৱাব নোৱাৰিলে হেতেন। আৰু কি কৰিবা তাৰ উপায়? এই সৰ্ব্বনাশলৈ চোৱা ইয়াৰ পাচতো কিবা কৰিব লগা থাকেনে? তোমাৰ কি সাধ্য! মোৰ কি সাধ্য! ইয়াৰ পাচৰ কাম স্বয়ং কালে কৰিব।

শচী। পাতনি এৰা। স্পষ্টকৈ কোৱা কোন সি?

সাধু। জগতত যদি সত্য আছে, তেন্তে সেই নাম তোমাৰ মুখেদি ব্যক্ত হ'ব। কোৱা, কোন হ'ব পাৰে তোমাৰ পুত্ৰহন্তা?

শচী। বাৰু,...নন্দ...?

সাধু। সত্যৰ জয় হ'ক! কোনে কয় তুমি উন্মাদ। সেই নন্দই তোমাৰ পুত্ৰহন্তা। কমতাৰ মহাঘাতক।

শচী। উঃ! উঃ! উঃ! মাজে মাজে সন্দেহ হৈছিল, কিন্তু—

সাধু। এতিয়া কি কৰিবা? জীয়াই থাকিবা নে মৰিবা? কোৱা, সময় সংক্ষেপ।

শচী। সুসুবিধা। ভাল সময়ত তোমাক লগ পাইছোঁ। দেখুৱাই দিয়া মই কৰি যাওঁ।

সাধু। তেন্তে আত্মঘাতীৰ আক্ৰোশ লই, মৃত্যুৰ ক্ৰিয়াৰ দৰে—আহা, এই শেষ মুহূৰ্ত্তত যুদ্ধ কৰোঁ, প্ৰতিহিংসা লওঁ। শেষত মৰোঁ।

শচী। মোৰ মহাপাতকৰ প্ৰায়শ্চিত্ত হ'বনে?

সাধু। যদি নহয়, মোৰ সকলো পূণ্য তোমাক দি মই অনন্ত নৰকত পচি ৰ'ম। কাকুতি কৰিছোঁ তুমি জীয়াই নাথাকিবা। মোৰ লগতে মৰিবলৈ ওলোৱা।

শচী। মৰাত মৰিছোঁ। কিন্তু প্ৰাণ যোৱা নাই, আজি তুমি সহায় হোৱা, এই নৰক যন্ত্ৰণাৰ অৱসান হৈ য'ক।

সাধু। শুনা। সন্ধ্যাৰ অন্ধকাৰত, দগ্ধ নগৰীৰ ধোঁৱাঁৰ তলত, এতিয়াও হিংসাৰ উন্মাদনা, মৃত্যুৰ প্ৰেত উল্লাস, শত্ৰু মিত্ৰৰ চিন নাই, কেৱল অন্ধ শোনিত লিপ্সা। আহা, তাতে জাপ দিওঁ গৈ—! (দুয়ো যায় গৈ)

দৃশ্যপট উঠিব।

সপ্তম দৃশ্য

সময়—সন্ধ্যা

দুৰ্গৰ দুৱাৰ মুখ এখন

[ভাঙ্গি পৰোঁ পৰোঁ হোৱা ডাঙৰ শিলৰ বেৰ এখন আৰু মাজেদি এখন বহল খট্‌ খটি। আন্ধাৰৰ মাজে মাজে অলপ অলপকৈ জোনাকৰ ৰেখা পৰিছে।]

[গীত গাই গাই ললিতা আহিল আৰু

দুৰ্গৰ দুৱাৰত লগা ওখ শিল এটাত বহি ল'লে।]

গীত

বীণাৰ তাঁৰ—বীণাৰ তাঁৰ,
মৰম বীণাৰ ছিন্ন তাঁৰ !
নুতুলিবি নুতুলিবি নুতুলিবি আৰু
বিষাদ গান !
পাহৰণি ওৰণি খনি
টানি ঢাকি দে'হি
সকলো গান ;
আহিছে ধীৰে—আহিছে ধীৰে,
মন্ত্ৰ মুগ্ধ গোধূলি ম্লান।

ললিতা। এই ক'লা চুলি, তাতোকৈ আকাশ বেছি ক'লা ! এই ধোঁৱাৰ কুণ্ডলি বোৰ—উঃ কেনে গোন্ধাইছে ! এই ৰঙা ৰঙা পোহৰ ক'ৰ পৰা পৰিল ! কি ৰঙা !—যেন জুইৰ আঙঠা ! সোৱা জোন উঠি আহিব খুজিছে, কিন্তু আন্ধাৰক বলে পৰা

নাই। দেহি ঐ! সুন্দৰ জোনটি! ভাগৰ লাগি শেতা পৰিছে ; আহক উঠি, আহিব দিয়া।—যা, আঁতৰি যা আন্ধাৰ! মোৰ আদেশ! কি! পৰ্ব্বতৰ জুই বোৰো দেখোন! কোনে আহিব দিলে ইহঁতক! মোৰ আদেশ। যা যা নুমাই যা! তহঁতৰ ৰাণীৰ আদেশ।—তথাপি নুনুমায়! বিদ্ৰোহী প্ৰজা! আনো ধুমুহা? আনো মেঘ, আনো বৰষুন? আনো বিদ্যুৎ? আনো সাতো সাগৰৰ ওপচা ঢৌ বোৰ?……সৌৱা মনোহৰে হাঁহিছে! মোৰ খং দেখি হাঁহিছে। আৰু হোমৰ কাষত বহি জুইৰ ফিৰিঙতিৰ ফুল ছটিয়াব লাগিছে। তাকেতো! মোৰ প্ৰজা বিদ্ৰোহী হ'ব কিয়?

(নন্দ আহিল)

নন্দ। ললিতা ইয়াত! কি সুন্দৰ! ললিতা! ললিতা!

ললিতা। কোন?—ও! দময়ন্তীৰ স্বয়ম্বৰক অহাৰ দৰে ইয়ালৈকো কলি আহিছে! প্ৰনাম দেৱতা।

নন্দ। তাত আছা কিয়? আহাচোন নামি আহা সুন্দৰি!

ললিতা। ও! দেৱতা ডোখৰ দেখোন অলপ সিবিধৰ!

নন্দ। আহা, আহা মোৰ লগত ব'লা। ইয়াত তোমাৰ বহুত বিপদ।

ললিতা। ইকি শেষ নিশাৰ ভোজৰ পাচত ৰুগ্ন, খকুৰা, মগনায়াৰ দৰে কি লোলুপ দৃষ্টি! চিনিছোঁ। এয়ে সেই! এয়ে সেই!

নন্দ। আহা! নামি আহা ললিতা! মই তোমাক ৰক্ষা কৰিম।

(ওপৰলৈ উঠি গৈ ললিতাৰ হাতত ধৰে)

ললিতা। ওঁহো! মই নাযাওঁ! মই নাযাওঁ।

নন্দ। যাব লাগিব, আহা—

ললিতা। নিবলৈ আহিছ! বাৰু নে এইবাৰ।

(টনা আজোৰাৰ মাজতে ছুৰীৰে আঘাত কৰি বগৰাই দিয়ে।)

নন্দ। উঃ! ডাইনী! চাঁও বাৰু তোক কোনে ৰাখে।

ললিতা। হাঃ! হাঃ হাঃ! কেনে মজা! কেনে মজা!

[ললিতাই খটখটিৰে ওপৰ মুখে ল'ৰি গুচি গ'ল, নন্দই খেদা মাৰিব খোজোঁতে পাচ ফালৰ পৰা শচীপাত্ৰ আহি তৰোৱালেৰে ঘপিয়াই নন্দক মাটিত পেলাই দিয়ে।]

শচী। প্ৰতিহিংসা পূৰ্ণ হক! প্ৰতিহিংসা পূৰ্ণ হক!

নন্দ। উঃ! শচীপাত্ৰ! উঃ! উঃ!

(বাগৰি পৰি ধৰ্‌ফৰাব ধৰিলে।)

শচী। পুত্ৰ হত্যাৰ প্ৰতিশোধ! মনোহৰৰ মাংসৰ প্ৰতিশোধ! কমতাৰ সৰ্ব্বনাশৰ প্ৰতিশোধ! চাই যা নন্দ! ই ধৰ্ম্মৰ বিচাৰ।

নন্দ। ময়ো কওঁ, ধৰ্ম্মৰ বিচাৰ তোমাৰ ওপৰত কেতিয়াবাই আৰম্ভ হৈছে। ভাবি চোৱা কাৰ শাস্তি বেছি হৈছে—মোৰ নে তোমাৰ? সমদৰ্শী ভগৱান। তুমি ধন্য!

শচী। ভগৱানৰ নাম চুৱা নকৰিবি নৰাধম।

নন্দ। ভগৱান সকলোৰে। ব্ৰাহ্মণ, নাভাবিবা কেৱল মৱেই দোষী। দোষী তুমি, দোষী তোমাৰ পিতৃপুৰুষ, দোষী তোমাৰ সমাজ, দোষী তোমাৰ সংস্কাৰ, দোষী তোমাৰ শাস্ত্ৰ

দোষী তোমাৰ ধৰ্ম্ম। মই কোন চিনিছা ? মই পালবংশৰ বংশধৰ, সুবাহুৰ উপপত্নীৰ সন্ততি—

শচী। তয়ে সেই জাৰজ ! কালসৰ্প !

নন্দ। সেই জাৰজক ধ্বংশ কৰিবলৈ তোমালোকৰ শাস্ত্ৰীয় অত্যাচাৰৰ কথা মনত কৰা চোন ! তোমাৰ বিবেকক ভাল কৈ এবাৰ সোধা, তুমি দোষীনে নিৰ্দ্দোষী।

শচী। জাৰজ সমাজৰ পাপৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি। তাক নিৰ্ম্মূল কৰাত পাপ নাই, দোষ নাই—।

নন্দ। কিন্তু তোমালোকৰ দোষত, তোমালোকৰ দুৰ্ব্বলতাত মোৰ উৎপত্তি। তোমাৰ শ্ৰুতি স্মৃতিয়েও মোক বাধা দি ৰাখিব পৰা নাই। অথচ তোমালোকে ঘৃণাৰে মোক দমন কৰিব খোজা ! তোমালোক হোৱা নিৰ্দ্দোষ,—দুই ধেনু পৰাচিত কৰি শুচি, মই হওঁ চিৰ কলঙ্কিত ! মোক মানুহৰ শাৰীত ঠাই নিদিয়া নাই, মই পিশাচৰ ৰাজ্যত ৰজা হৈছোঁ। তোমালোকৰ আনন্দৰ বৰ ঘৰত জুই দিছোঁ।

শচী। তাৰ লগতে নিজেও অধঃপাতে গৈছা, কমতাৰো পতন আনিছা।

নন্দ। নিজৰ বাবে মোৰ দুখ নাই ব্ৰাহ্মণ ! কিন্তু জানিব খোজানে কমতাৰ পতন কিহে আনিছে ? কমতাৰ পতনৰ কাৰণ মই অকলে নহয়, তুমিও নহয়, নীলাম্বৰো নহয়, গৌড়ৰ নবাবো নহয়। কমতাপুৰ ধ্বংস কৰিলে মানুহৰ প্ৰতি মানুহৰ ঘৃণাই, পবিত্ৰতাৰ অন্ধ বায়ুই। বামুণীয়া আভিজাত্যৰ

মদগৰ্ব্বই ! আজি এই ভস্মস্তুপৰ ওপৰত বহি অপঘাত মৃত্যুক আলিঙ্গন কৰি, মই ভৱিষ্যত বাণী কৰি যাওঁ, শুনা জাত্যাভিমানী মূৰ্খ মানৱ। যেতিয়ালৈকে মানুহক মানুহ বুলি, আপোন বুলি অনুভব নকৰিবা, জন্মৰ কাৰণে, অৱস্থাৰ কাৰণে হীনবুলি উপেক্ষা কৰি থাকিবা, তেতিয়ালৈকে এই নন্দৰ আত্মাই ধূমকেতুৰ দৰে যুগে যুগে দেখা দি থাকিব, তোমালোকৰ আনন্দৰ হাটত মহামাৰী বিলাব।

[ওপৰত ভীষণ শব্দ হব ধৰিলে শিল ইটা খহি খহি পৰিব ধৰিলে।]

শচী। গ'ল দুৰ্গৰ শিখৰ জুইত খহি গল ! যা যা কমতা ! চিৰ দিনলৈ অস্ত যা !

[ফাটি পৰোঁ। পৰোঁ। হৈ থকা দেৱালখনে শচীপাত্ৰ নন্দ সকলোকে হেচি ধৰিলে, ধোঁৱা আৰু ধূলিয়ে আন্ধাৰ কৰি পেলালে।)

অঙ্ক পতন

সামৰণি দৃশ্য

সময়—পূৱা

নদীৰ পাৰৰ নিৰ্জ্জন বননি

হোছেন চাহ আহিল

হোছেন। কমতাৰ জয় সম্পূৰ্ণ হ'ল, লগে লগে অন্তও হ'ল। কি জয় কৰিলোঁ!—এখন কবৰ স্থান। কমতাৰ বিজয় কীৰ্ত্তি ছাই হৈ মাটিত বাগৰি আছে! আজি যি পৰিল আৰু সি কেতিয়াবা উঠিবনে?

[ৰাজিয়া আহিল]

ৰাজিয়া। আপুনি ইয়াত, অকলে?

হোছেন। তুমি পৰ্দ্দা এৰিয়েই ইমান স্বাধীন হব পৰা বুলি মোৰ ধাৰনাই নাছিল।

ৰাজিয়া। পৰ্দ্দা এৰিতো মই জগতৰ একো ক্ষতি কৰা নাই, বৰং পাৰিছোঁ মানে শান্তিৰহে যত্ন কৰিছোঁ।

হোছেন। সকলোৱে তাকে পাৰিব জানো?

ৰাজিয়া। নোৱাৰিব পাৰে বুলি, সকলোকে জগতৰ বাহিৰ কৰি থ'লে ভাল হ'ব জানো?

হোছেন। তোমাৰ লগত তৰ্ক নকৰোঁ। পিছে ইয়ালৈ আহিছ, কিয়?

ৰাজিয়া। মই তীৰ্থ দৰ্শন কৰিব আহিছোঁ।

হোছেন। মই বুজিব পৰা নাই।

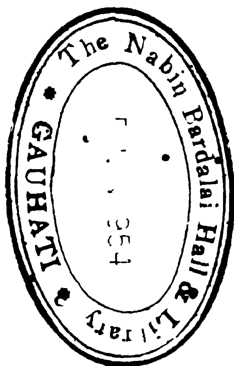
ৰাজিয়া। কেনেকৈ বুজিব! বাদচাহীৰ বাহিৰেও যে পৃথিৱীত এখন সুন্দৰৰ ৰাজ্য আছে তাকতো আপোনালোকে নাজানে? এয়ে সেই পবিত্ৰ ঠাই, ইয়াতে মই চন্দ্ৰা আৰু নীলাম্বৰৰ শেষ সৎকাৰ কৰাইছোঁ। আহা, কুমাৰী সকল! বছোৰাৰ ফুল আনা, গঙ্গাৰ জল আনা, ঈৰানৰ সৌৰভ আনা, পদ্ম চন্দনেৰে সৈতে একণি একণিকৈ চিতাভস্মত ছটিয়াই দিয়া। জীৱনৰ সকলো পোৰণি চেঁচা পৰি য'ক, মুক্ত আত্মাৰ শান্তি হ'ক, ধৰণীত স্বৰ্গৰ ছবি ফুলি উঠক—

[ভৱানী মন্দিৰৰ কুমাৰী সকল আহিল, গীত গাই চিতা প্ৰদক্ষিন কৰি ফুল পানী আদি ছটিয়াই দিব ধৰিলে।]

গীত

শান্তি! শান্তি! নামি আহা
পৰম শান্তি!
শেষ হ'ল জীৱনৰ শত দ্বিধা দ্বন্দ,
তালে তালে তালে বাজি
আহা সুধা ছন্দ,
মৰম বিদৰী গান,
হ'ল আজি অৱসান,
অৱসান হ'ল যত ভ্ৰান্তি।
অতীতত ঢালা কিয় অশ্ৰুবিন্দু?
—লাহে ধীৰে ভাহি উঠে
সান্তনা ইন্দু,
ঢালা নৱ ফুল জল
শাঁত হ'ক চিতানল
ফুলি ৰ'ক সকৰুণ কান্তি!

শান্তি! শান্তি!.................

যৱনিকা